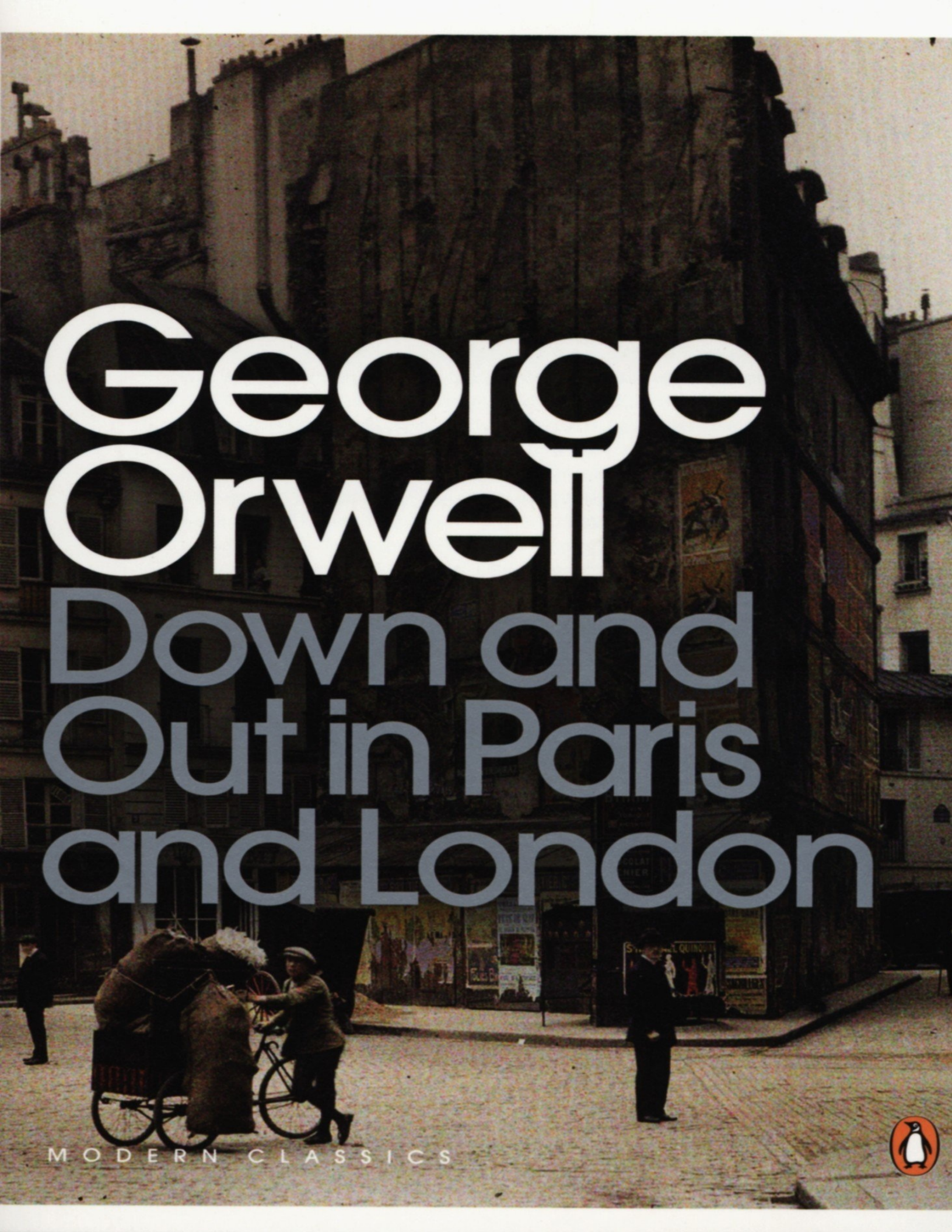

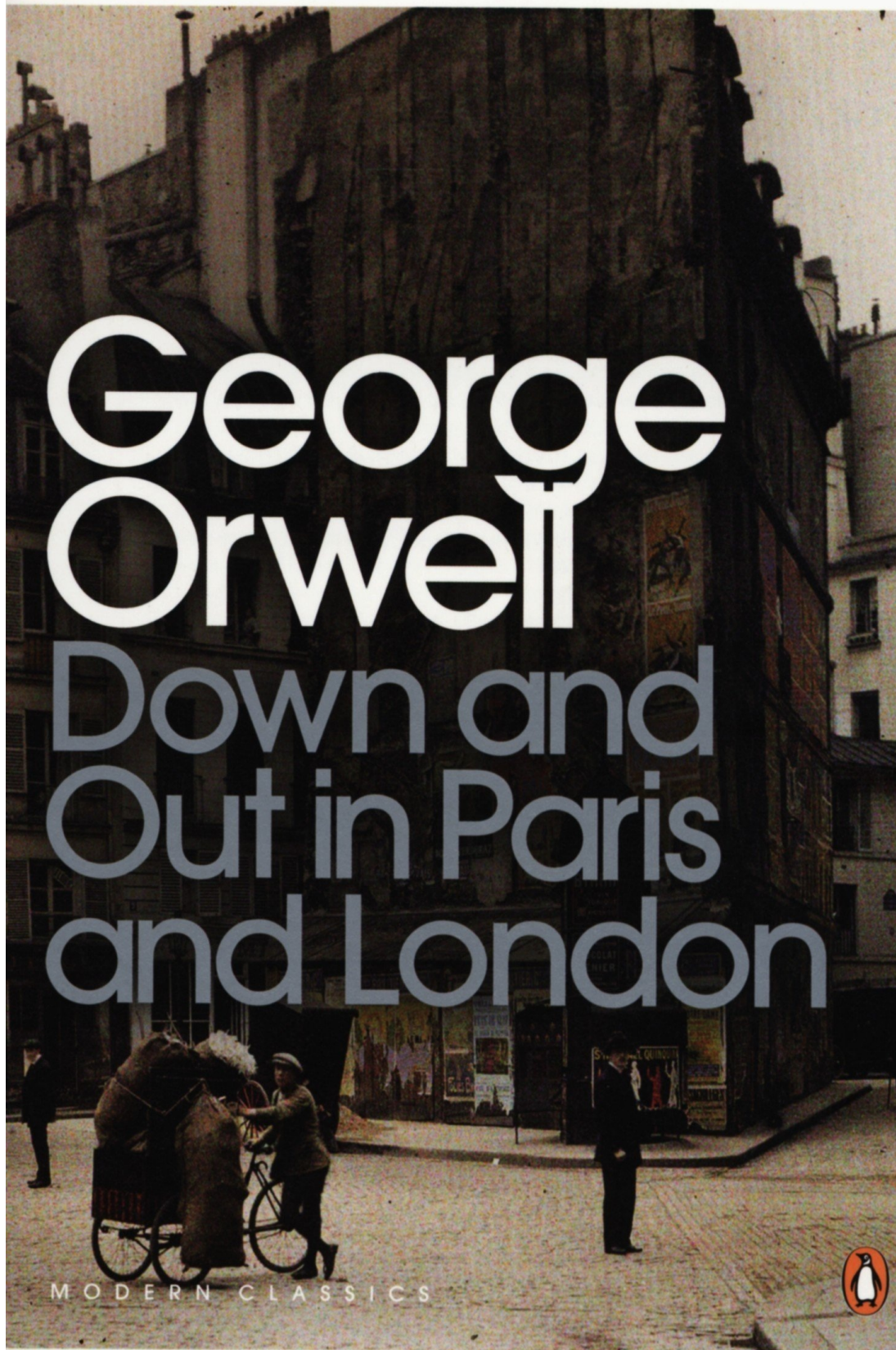

George Orwell

Down and Out in Paris and London

MODERN CLASSICS

George Orwell

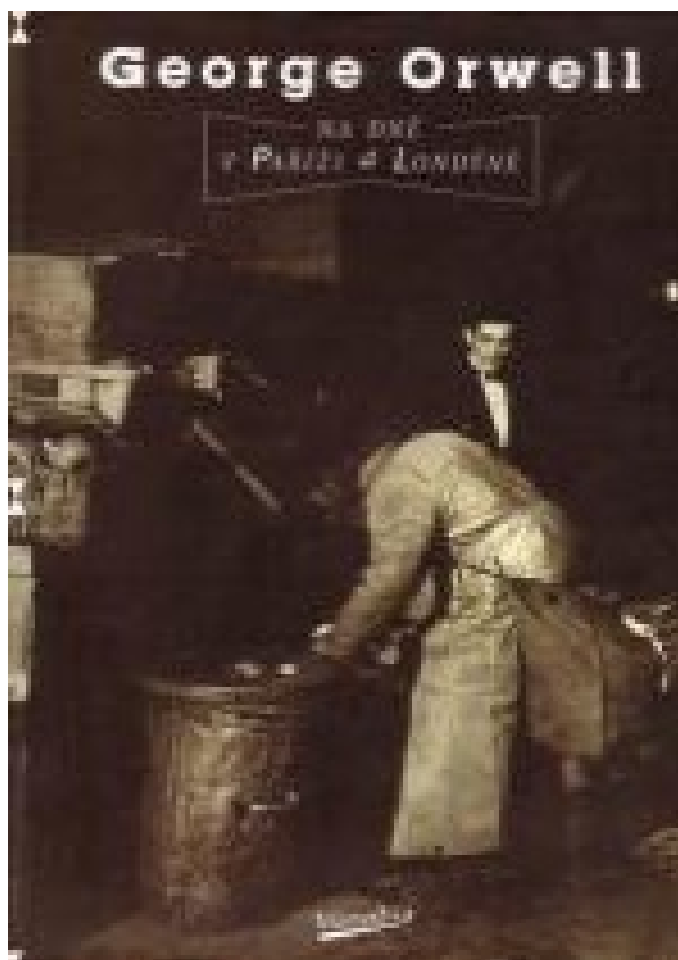
Down and Out in Paris and London

MODERN CLASSICS

George Orwell

— RA DNE —
v. Píseň a Jemství

George Orwell

Na dně v Paříži a Londýně

nakladatelství Votobia Olomouc, 1996

I

RUE DU COQ D'OR, Paříž, sedm hodin ráno. Celá série vzteklych, divokých výkřiků na ulici. Madame Monceová, která měla malý hotel naproti mému, vyšla na chodník, aby si promluvila s nájemnicí ze třetího patra. Na bosé nohy si narazila dřeváky a šedé vlasy jí splývaly na ramena.

Madame Monceová: „Sacree salope! Kolikrát jsem vám už říkala, abyste nerozmazávala šváby na tapetách. Myslíte si, že vám ten hotel snad patří? Proč je neházíte z okna jako každý jiný? Espèce de trainée!“

Žena z třetího patra: „Va donc, eh! Vieille vache!“

Poté následoval pestrý sbor výkřiků, jak se na obou stranách ulice rozletěla okna a polovina nájemníků se zapojila do hádky.

Po deseti minutách to z ničeho nic přestalo, protože kolem projížděl oddíl vojska na koních a lidé zmlkli, aby se na ně mohli podívat.

Zaznamenal jsem tuto scénu jenom proto, abych alespoň částečně zachytil ráz Rue du Coq d'Or. Ne, že by tu takové hádky byly jedinými událostmi dne, ale přesto jenom málokdy prošlo ráno bez podobného výbuchu. Atmosféru ulice vytvářely hádky, výkřiky pouličních prodavačů, křik dětí, které honily pomerančovou kůru po hrbolaté dlažbě, a v noci hlasitý zpěv a nakyslý zápach z vozíků s odpadky.

Byla to velice úzká ulička, průrva mezi vysokými leprózními domy, které se k sobě prapodivně nakláněly, jako kdyby je někdo zmrazil v jejich pádu. Všechno to byly hotely a byly až po střechu nacpané nájemníky, zejména Poláky, Araby a Italy. V přízemí hotýlků byla malá bistra, kde jste se mohli opít za peníz odpovídající jednomu šilinku. V sobotu večer byla asi třetina mužské populace této čtvrti opilá. Bojovalo se tu o ženy a arabští nádeníci, kteří žili v nejlevnějších hotelích, obvykle vedli záhadné pře a řešili je židlemi a občas i revolvery.

Policaři se sem v noci odvážili jenom ve dvojici. Byla to poměrně hlučná a divoká ulice. A přesto uprostřed toho hluku a špíny žili normální slušní

francouzští obchodníci, pekaři, pradleny a podobně; drželi pospolu a tiše hromadili své malé majetky. Byl to vcelku typický pařížský slum.

Můj hotel se nazýval Hôtel des Trois Moineaux. Byla to stará rozviklaná čtyřposchod'ová králíkárna, která byla rozdělena dřevěnými příčkami na čtyřicet pokojů. Pokoje byly malé a chronicky špinavé, protože tu nebyla pokojská a madame F., patronne, neměla vůbec čas na uklízení. Stěny byly tenké jako z krabiček od zápalek, a aby se v nich zakryly díry, byly přelepovány jednou vrstvou růžových tapet přes druhou. Vrstvy se odlepovaly a hostily nespočet štěnic. U stropu pochodovaly po celý den dlouhé zástupy štěnic jako řady vojáků a v noci slézaly dolů tak strašně hladové, že člověk musel každou chvíli vstát a hromadně je pobíjet. Občas, když už to se štěnicemi nebylo k vydržení, zapálila se síra a štěnice se vyhnaly do vedlejšího pokoje; nájemník ve vedlejším pokoji na to odpověděl vysířením svého pokoje a zahnal štěnice zase zpátky. Byl to špinavý hotel, ale vyvolával pocit domova, protože madame F. a její manžel byli z dobrého těsta. Nájemné za pokoje se pohybovalo mezi třiceti a padesáti franky týdně.

Hosté byli tažní ptáci, ponejvíce cizinci, přicházeli bez zavazadel, zdrželi se týden a zase zmizeli. Našli jste tu všechny profese – byli tu ševci, zedníci, kameníci, pomocní dělníci, studenti, prostitutky, hadráři. Někteří z nich byli nepředstavitelně chudí. Na jedné půdě žil bulharský student, který vyráběl módní boty pro americký trh. Od šesti do dvanácti seděl na své posteli, vyrobil tučt párů bot a vydělal si třicet pět franků; po zbytek dne navštěvoval přednášky na Sorbonně.

Studoval náboženství a teologické knihy tu ležely na zemi mezi odřezky kůže titulní stranou dolů. V jiném pokoji žila jedna Ruska se svým synem, který o sobě říkal, že je umělec. Matka pracovala šestnáct hodin denně, látala ponožky po dvaceti pěti centimech za kus, zatímco se její syn povaloval ve slušivých šatech po kavárnách na Montparnassu. Další pokoj si pronajali dva lidé, jeden pracoval ve dne a druhý v noci. V jiném pokoji bydlel vdovec, který sdílel jednu postel se svými dvěma dospělými dcerami. Obě měly souchotiny.

V hotelu žili zvláštní lidé. V pařížských slumech se totiž shromažďují výstřední lidé – lidé, kteří zůstali úplně sami, napůl zešíleli a vzdali se všech pokusů o normální a slušný život. Chudoba je osvobodila od všech běžných norem chování, stejně jako peníze osvobozují lidi od práce. Někteří nájemníci v našem hotelu žili tak podivné životy, že to ani slovy nelze popsat.

Byli tu třeba Rougierovi, dvojice starých otrhaných trpaslíků, kteří provozovali zvláštní obchod. Prodávali pohledy na bulváru St. Michel. Podivné

na tom bylo, že ty pohledy prodávali v zalepených obálkách jako pornografii, ale ve skutečnosti to byly fotografie zámků na Loiře; zákazníci to vždycky zjistili až příliš pozdě a samozřejmě si nikdy nestěžovali. Rougierovi vydělávali kolem sta franků týdně a díky přísnému hospodaření dokázali být stále napůl hladoví a napůl opilí. Jejich pokoj byl tak špinavý, že to bylo cítit až o patro níž. Podle madame F. si ani jeden z nich už čtyři roky nesvlékl šaty.

Nebo tu byl Henri, který pracoval u kanálníků. Byl to vysoký melancholický muž s vlnitými vlasy, který vypadal ve svých vysokých kanálnických botách vcelku romanticky. Jeho zvláštností bylo, že pokud nešlo o práci, nikdy nepromluvil, doslova po celé dny. Před necelým rokem měl dobré zaměstnání jako řidič a spořil peníze. Jednoho dne se zamiloval do dívky, a když ho odmítla, ztratil hlavu a zkopal ji. Nakopaná dívka se do Henriho strašně zamilovala, a tak spolu čtrnáct dní žili a utratili tisíc franků z Henriho úspor. Pak mu byla dívka nevěrná; Henri jí vrazil nůž do ramene a šel za to na šest měsíců do vězení. Jakmile byl Henri za mřížemi, dívka se do něho zamilovala více než kdykoli předtím, a ti dva zanechali hádek a dohodli se, že až si to Henri odsedí, koupí si taxík, potom se vezmou a usadí. Ale o čtrnáct dní později mu byla dívka opět nevěrná, a když Henriho pustili, byla v jiném stavu. Henri už ji znovu nebodal. Vyzvedl všechny své úspory a šel na flám, který skončil dalším měsícem ve vězení; pak začal čistit kanály. Henriho by nedonutilo promluvit vůbec nic.

Pokud jste se ho zeptali, proč pracuje u kanálníků, nikdy neodpověděl; pouze zkřížením zápěstí naznačil náramky a škul bl hlavou k jihu, směrem k vězení. Zdálo se, že ho neštěstí za jediný den zbavilo rozumu.

Pak tu byl R., Angličan, který žil šest měsíců v roce s rodiči na předměstí Londýna a šest měsíců ve Francii. Během svého pobytu ve Francii vypil čtyři litry vína denně, v sobotu šest; kdysi cestoval až na Azory, protože je tam víno levnější než kdekoli jinde v Evropě. Bylo to něžné, domácké stvoření, nikdy nebyl sprostý, nehádal se, a nikdy nebyl střízlivý. Obvykle ležel do oběda v posteli, a pak seděl do půlnoci ve svém koutku v bistro, kde tiše a metodicky nasával. Zatímco pil, vyprávěl jemným ženským hlasem o starožitném nábytku. Kromě mne byl R. jediným Angličanem v naší čtvrti.

Byla tu spousta dalších lidí, kteří vedli podobně výstřední život: monsieur Jules, Rumun, který měl skleněné oko a nikdy to nechtěl přiznat, Fureux, kameník z limousinského kraje, lakomec Roucolle, ten však zemřel ještě předtím, než jsem se sem přistěhoval, nebo hadrář Laurent, který opisoval svůj podpis z proužku papíru, který nosil v kapse. Kdyby byl čas, bylo by docela

zábavné sepsat některé jejich životopisy. Snažím se popsat lidi z naší čtvrti nikoli pouze kvůli jejich zvláštnosti, ale protože všichni patří do mého příběhu. To, o čem budu psát, je chudoba, a já jsem se s ní poprvé setkal v těchto slumech. Slumy se svou špínou a podivnými osudy pro mne byly jednak první názornou lekcí chudoby, jednak tvořily kulisy mé vlastní zkušenosti. Proto se snažím alespoň částečně ukázat, jak se tu žilo.

II

ŽIVOT V NAŠÍ ČTVRTI. Například naše bistro v přízemí hotelu Des Trois Moineaux. Malá místnost s cihlovou podlahou, napůl pod úrovní země, se stoly nasáklými vínem a s fotografií pohřbu s nápisem „Crédit est mort“; a dělníci opásaní červenými šerpami, kteří si krájeli klobásu velkými zavíracími noži; a madame F., nádherná selka z Auvergne s obličejem emancipované krávy, která celý den popíjela malaga, „aby se jí lépe trávilo“; a hry v kostky jako aperitiv; a písně o „Les Fraises et Les Framboises“ a o Madelon, která řekla: „Comment épouser un soldat, moi qui aime tout le régiment?“, a naprosto veřejné milování. Dobrá polovina hotelu se scházela každý večer v bistru. Přál bych si, aby londýnské hospody byly alespoň ze čtvrtiny tak živé.

V bistrech se daly vyslechnout podivné řeči. Na ukázkou vám předvedu, co říkal Charlie, který byl jednou ze zdejších pozoruhodností.

Charlie byl vzdělaný mladík z dobré rodiny, který utekl z domova a žil z peněz, které čas od času dostával poštou. Byl mladičký a růžovoučký, s kvetoucími tvářemi, měl jemné hnědé vlasy jako malý hoch a jeho rty byly vždy vlhké a rudé jako třešně. Měl drobné nohy, abnormálně krátké paže a na rukou měl dolíčky jako miminko.

Když mluvil, podivně přitom tancoval a poskakoval, jako by byl příliš šťastný a příliš plný života na to, aby chvíli postál.

Jsou tři hodiny odpoledne a v bistru není nikdo, jen madame F. a jeden nebo dva muži, kteří jsou zrovna bez práce; ale Charliemu je úplně jedno, ke komu promlouvá, jen když může mluvit o sobě.

Deklamuje jako řečník na barikádě, převaluje slova po jazyku a gestikuluje svými krátkýma rukama. Jeho malá prasečí očka září nadšením. Je na něj do značné míry velmi nechutný pohled.

Mluví o lásce, o svém nejoblíbenějším tématu.

„Ah, l'amour, l'amour! Ah, que les femmes m'ont tué! Bože, messieurs et dames, ženy jsou mojí zhoubou, mojí beznadějnou zhoubou. Ve dvaadvaceti letech jsem totálně vyčerpaný a zničený.“

Ale co všechno jsem se naučil, jaké hlubiny moudrosti jsem objevil! Jaká je to báječná věc, poznat opravdovou moudrost, stát se civilizovaným člověkem v nejvyšším smyslu toho slova, stát se raffiné, vicieux,“ atd. atd.

„Messieurs et dames, vidím, že jste smutní. Ah, mais la vie est belle – vy nesmíte být smutní. Buďte veselejší, snažně vás o to prosím!

Naplňme pochár žeckým vínem, ať še v těch věcech netopíme!

Ah, que la vie est belle! Poslechněte si, messieurs et dames, na základě své bohaté zkušenosti vám povím něco o lásce. Vysvětlím vám, co znamená láska doopravdy. Co je ten pravý cit, vyšší, mnohem jemnější radost, kterou znají pouze civilizovaní lidé.

Povím vám o nejšťastnější chvíli mého života. Bože, ta doba, kdy mi bylo dopráno poznat takové štěstí, je už dávno pryč. Už se nikdy nevrátí, tahle možnost skončila, už se vytratila i pouhá touha po takovém štěstí.

Poslouchejte dál. Bylo to před dvěma lety. Můj bratr byl v Paříži – on je advokátem – a rodiče mu řekli, aby mě vyhledal a pozval na večeři. Já a bratr se sice nesnášíme, ale rozhodl se, že rodiče raději poslechně. Byli jsme na večeři a on se po třech lahvích bordeaux notně opil. Odvedl jsem ho zpět do hotelu a cestou jsem koupil láhev brandy; když jsme byli na místě, donutil jsem bratra, aby vypil plnou sklenici. Řekl jsem mu, že je to něco, po čem vystřízliví. Vypil to a okamžitě padl jako někdo, kdo se k smrti ožral. Zvedl jsem ho a opřel ho zády o postel; pak jsem ho prošacoval. Našel jsem jedenáct set franků; seběhl jsem s nimi ze schodů, naskočil jsem do taxíku a zmizel. Bratr neznal moji adresu – byl jsem v bezpečí.

A kam jde člověk, když má peníze? Samozřejmě do bordelu. Ale nemyslete si, že jsem šel utrácet čas v nějakých orgiích, které jsou vhodné tak pro nádeníky. Krucinál, já jsem civilizovaný muž!

Byl jsem vybíravý, exigeant, rozumíte mi přece, měl jsem v kapse tisíc franků. Trvalo to až do půlnoci, než jsem našel, co jsem hledal. Narazil jsem na jednoho velmi elegantního osmnáctiletého mladíka oblečeného en smoking a s vlasy přistřiženými à l'américaine a povídali jsme si v tichém bistru daleko od bulvárů. Dobře jsme si porozuměli, já a ten mladík. Probrali jsme to i ono a radili se, jak se pobavit. Nakonec jsme si společně vzali taxíka a nechali se odvézt.

Taxík zastavil v úzké osamocené ulici, na jejímž konci blikala jediná plynová lampa. Mezi dlažebními kostkami byly tmavé louže.

Na jedné straně se tyčila vysoká pustá zeď kláštera. Můj průvodce mě vedl k vysokému polorozpadlému domu se zabeđenými okny a několikrát zaklepal na dveře. Nakonec byly slyšet kroky a ostré zvuky západky, a dveře se trochu pootevřely. Ve škvíře se objevila ruka; byla to velká křivá ruka, která nám nastrčila dlaň pod nos a chtěla peníze.

Můj průvodce strčil nohu mezi dveře. „Kolik chceš?“ zeptal se.

„Tisíc franků,“ řekl ženský hlas. „Hned zaplat, nebo tě nepustím dovnitř.“ Položil jsem na ruku tisíc franků a zbylou stovku jsem dal svému průvodci; popřál mi dobrou noc a opustil mě. Slyšel jsem zevnitř hlas, jak počítá bankovky, a pak vystrčila nos stará hubená bába v černých šatech a podezíravě si mě prohlížela, než mě pustila dál. Uvnitř byla veliká tma; neviděl jsem nic, jenom malé světýlko plynového plamene, které osvětlovalo kousek omítnuté zdi a vše ostatní skrylo v hlubokém stínu. Páchlo to tam myšinou a prachem. Stařena beze slova zapálila svíčku nad plynovým hořákem a pak přede mnou kulhala dolů kamennou chodbou až ke kamenným schodům.

„Voilà!“ řekla; „jdi dolů do sklepa a dělej si tam, co chceš.“

Já nic neslyším, nic nevidím, nic nevím. Máš volnost, rozumíš – naprostou volnost.“ Ach, messieurs, musím vám popisovat – forcément, znáte to sami – to chvění, napůl hrůzu a napůl radost, jakou prožíváte v takové chvíli? Opatrně jsem slézal dolů; slyšel jsem, jak dýchám a jak mi vržou schody pod nohama, jinak bylo ticho. Dole pod schody má ruka narazila na elektrický vypínač. Rozsvítil jsem a velký elektrický lustr s dvanácti červenými žárovkami zalil strop červeným světlem. A hle, nebyl jsem ve sklepě, ale v ložnici, ve velké, bohaté, přeplácané ložnici, která byla od stropu až k podlaze červená. Představte si to, messieurs et dames! Na podlaze červený koberec, na stěnách červené tapety, na židlích červený plyš, dokonce i strop byl červený; všude zářila do očí červená. Byla to těžká, dusivá rudě červená, jako by světlo svítilo přes číše plné krve. Na druhém konci místnosti stála veliká čtvercová postel s příkrývkami, které byly stejně červené jako všechno ostatní, a na ní ležela dívka v rudých sametových šatech. Když mě uviděla, stáhla se do kouta a snažila se schovat kolena pod krátké šaty.

Zůstal jsem stát u dveří. „Pojď sem, kočičko,“ zavolal jsem na ni.

Vypískla strachy. Skokem jsem byl u postele; snažila se mi uniknout, ale pevně jsem ji chytil za krk – takhle, vidíte?

Bojovala, prosila o slitování, ale držel jsem ji pevně, hlavu jsem jí tlačil dozadu a díval jsem se jí dolů do obličeje. Bylo jí asi dvacet; měla široký tupý obličej hloupého dítěte, ale byl pokrytý vrstvou líčidla a pudru, a v jejích

hloupých modrých očích, které svítily v červeném světle, byl ten vylekaný křivý pohled, který nemůžete vidět nikde jinde, jen v očích těchto žen.

Určitě to byla nějaká venkovská dívka, kterou rodiče prodali do otroctví.

Bez jediného slova jsem ji strhnul z postele a hodil jsem ji na podlahu. A pak jsem na ni padnul jako tygr! Ach, ta radost, ta s ničím nesrovnatelná extáze té chvíle! A tohle, messieurs et dames, to je to, proč vám to povídám; voilà l'amour! To je ta pravá láska, to je ta jediná věc na světě, která stojí za námahu; to je ta věc, vedle níž všechny vaše ideály a umění, všechna vaše filosofie a víra, všechna krásná slova i vznešené cíle blednou a jsou k ničemu jako popel. Když člověk zažil lásku – pravou lásku –, co potom ještě může být na světě, aby se to nezdálo být pouhým odleskem radosti?

Útočil jsem stále divočeji a divočeji. Dívka se znovu a znovu snažila uniknout; zase prosila o slitování, ale vysmál jsem se jí.

„Slitování!“ zasmál jsem se, „myslíš, že jsem sem přišel proto, abych projevoval soucit? Myslíš, že proto jsem zaplatil tisíc franků?“ Přisahám vám, messieurs et dames, kdyby tu nebyl ten zpropadený zákon, který nám bere svobodu, byl bych ji na místě zabil.

Ach, jak skučela, jak hořce křičela bolestí. Ale nebylo nikoho, kdo by ji mohl slyšet; tady dole pod pařížskými ulicemi bylo stejně bezpečně jako v srdci pyramidy. Po dívčí tváři tekly slzy v proudech a smývaly pudr do dlouhých špinavých pruhů. Ach, ta chvíle se už nevrátí! Vy, messieurs et dames, kdo jste si nevypěstovali jemný smysl pro lásku, vy si takovou radost snad ani nedokážete představit. A ani pro mne, když je teď mé mládí pryč – ach, mládí! –, už nebude život nikdy tak krásný jako tenkrát. To už je pryč.

Ach ano, už je to pryč – navždy pryč. Ach, jak přízemní, kratičké a plné rozčarování je lidské štěstí! Neboť ve skutečnosti – car en réalité, jak dlouho trvá vrcholný okamžik lásky? To není skoro nic, chvilíčka, možná vteřina. Vteřina extáze, a pak prach, popel, nicota.

A tak jsem dosáhl, jenom na malý okamžik, vrcholného štěstí, toho nejvyššího a nejčistšího citu, jakého člověk může dosáhnout. A okamžitě bylo po všem a já byl opuštěn. Co mi zůstalo? Všechna moje divokost, moje vášeň se rozplynula jako pára nad hrcem.

Zůstal jsem chladný a apatický, plný marné lítosti; v té náhlé změně mi bylo dokonce určitým způsobem líto té plačící dívky na podlaze. Není to odporný pocit, že bychom měli být obětí tak nízkých emocí? Už jsem se na tu dívku ani nepodíval; mou jedinou myšlenkou bylo dostat se odtud pryč. Utíkal jsem po schodech ze sklepa a vyběhl na ulici. Byla tma a řezavá zima, ulice byly

prázdné a pod mými podpatky neosobně a opuštěně zvonily dlažební kostky. Všechny mé peníze byly pryč, neměl jsem ani na taxíka.

Pomalu jsem se vracel do svého studeného a prázdného pokoje.

Ale to je právě to, messieurs et dames, o čem jsem vám chtěl vyprávět. To je Láska. To byl ten nejšťastnější den mého života.“

Charlie, to byl opravdu zvláštní exemplář. Popisuji ho jenom proto, abych ukázal, jak zvláštní povahy jste ve čtvrti Coq d'Or mohli objevit.

III

ŽIL JSEM ve čtvrti Coq d'Or asi jeden a půl roku. Jednoho dne, bylo to v létě, jsem zjistil, že mi zbývá posledních čtyři sta padesát franků a dál už jenom třicet šest franků týdně, které si vydělám učením angličtiny. Až dosud jsem se nestaral o budoucnost, ale teď jsem si uvědomil, že musím ihned něco podniknout. Rozhodl jsem se, že se poohlédnu po práci, a pro jistotu – a jak se ukázalo, bylo to velké štěstí – jsem zaplatil dvě stě franků nájemného na měsíc dopředu. Se zbylými dvěma sty padesáti franky, když nepočítám hodiny angličtiny, jsem mohl přežít měsíc a bylo pravděpodobné, že si během toho měsíce najdu práci. Chtěl jsem se stát průvodcem v nějaké cestovní kanceláři nebo možná i tlumočnickem. Ale zabránila tomu strašná smůla.

Jednoho dne se v hotelu objevil mladý Ital, který o sobě říkal, že je skladatel. Byla to poněkud záhadná postava, protože měl dlouhé kotlety a ty nosí buď kriminálníci, nebo intelektuálové, a nikdo si nebyl jist, do které z těch dvou skupin ho má zařadit.

Madame F. se nelíbil a donutila ho, aby zaplatil nájemné na týden dopředu. Ital zaplatil a zůstal v hotelu šest nocí. Během té doby se mu podařilo vyrobit kopie klíčů a poslední noc vykradl řadu pokojů včetně mého. Naštěstí nenašel peníze, které jsem měl po kapsách, a tak jsem nezůstal bez haléře. Zůstalo mi přesně čtyřicet sedm franků.

Tím skončily moje plány na hledání zaměstnání. Musel jsem teď vyžít s denní dávkou kolem šesti franků a zpočátku pro mne bylo příliš obtížné přemýšlet o čemkoli jiném. To byla ta chvíle, kdy začaly mé zkušenosti s bídou – totiž jestli šest franků na den není skutečná bída, tak je to na její hranici. Šest franků je šilink a v Paříži můžete za šilink žít celý den, pokud víte jak.

Ale je to těžká věc.

První kontakt s bídou je skrz naskrz zvláštní. Tolik jste o bídě přemýšleli – je to to, čeho jste se celý život báli, o čem jste věděli, že se vám může dříve nebo

později přihodit; a přece je to všechno úplně jinak. Mysleli jste si, že to bude docela jednoduché, a ono je to mimořádně složité. Mysleli jste si, že to bude strašné; je to jenom odporné a nudné. Jako první objevíte zvláštní poníženost bídy; triky, do kterých vás nutí, složitou lakotu, obracení každé kůrky.

Mimo jiné objevíte tajemství spojená s bídou. Z ničeho nic jste odkázáni na příjem šesti franků denně. Samozřejmě ale nestojíte o to, aby se to rozkřiklo – musíte předstírat, že žijete docela normálně. Od počátku se tím zamotáváte do sítě lží, a i s nimi to těžko zvládáte. Přestanete posílat prádlo do prádelny, a prádlena vás chytne na ulici a ptá se proč; něco zamumláte a ona bude vaším nepřítelem až do nejdelší smrti, protože si myslí, že své prádlo posíláte jinam. Trafikant se neustále vyptává, proč jste přestali kouřit. Chcete odpovědět na řadu dopisů, ale nemůžete, protože známky jsou příliš drahé. A pak je tu jídlo – jídlo představuje největší problém. Každý den v době oběda odcházíte; předstíráte, že do restaurace, a celou hodinu bloumáte po Lucemburské zahradě a pozorujete holuby. Potom propašujete nějaké jídlo domů po kapsách. Jíte chléb s margarínem nebo chléb s vínem, a dokonce i složení jídla se musí podřídít vašim lžím.

Místo domácího chleba musíte kupovat žitný, který je sice dražší, ale jeho kulaté bochníky se dají propašovat v kapse. To vás stojí jeden frank denně. Abyste zachovali vnější dojem, musíte si občas koupit za šedesát centimů něco k pití a o to méně můžete utratit za jídlo. Začínáte mít špinavé ložní prádlo a dojde vám mýdlo a žiletky. Vaše vlasy potřebují ostříhat; snažíte se to zvládnout sami s tak strašným výsledkem, že stejně musíte zajít k holiči a utratíte celodenní příděl na jídlo. Celý den lžete a lhaní je drahé.

Objevíte ošidnost svých šesti franků na den. Zažijete drobné katastrofy, které vás připraví o jídlo. Zaplatili jste posledních osmdesát centimů za půl litru mléka a vaříte ho nad lihovým kahanem. Zatímco se vaří, leze vám po předloktí štěnice; cvrnknete do ní nehtem a ona spadne – hop! – přímo do mléka.

Nezbude vám nic jiného, než mléko vylít a zůstat o hladu.

Jdete k pekaři pro půl kila chleba a čekáte, zatímco prodavačka krájí stejné množství pro jiného zákazníka. Je nešikovná a ukrojí o něco víc. „Pardon, monsieur,“ řekne, „nebude vám vadit, když to bude o dva sou více?“ Půl kila chleba je za frank a vy máte přesně jeden frank. Když pomyslíte, že by vás mohla také požádat, abyste zaplatili o dva sou víc, a vy byste museli přiznat, že to nejde, popadne vás panika a utečete. Než se k pekaři opět odvážíte, uplynou celé hodiny.

Jdete k zelináři a chcete si za svůj frank koupit kilo brambor.

Ale jedna z vašich mincí je belgická a obchodník ji odmítne.

Vytrátíte se z obchodu a už tam nikdy znovu nemůžete.

Zabloudili jste do zámožné čtvrti a vidíte, jak proti vám jde úspěšný přítel. Abyste se mu vyhnuli, vejdete do nejbližší kavárny. Když jste v kavárně, musíte si něco koupit, a tak utratíte posledních padesát centimů za sklenici černé kávy, ve které plave mrtvá moucha. Takové katastrofy se dají počítat na stovky. Jsou prostě součástí vaší finanční situace.

Zjistíte, co to znamená, když má někdo hlad. S chlebem a margarínem v žaludku jdete na procházku a díváte se do výkladů.

Všude na vás útočí jídlo, kterým se tu plýtvá v ohromném, nadměrném množství; celá zabité prasata, koše teplých bochníků chleba, velké žluté kvádry másla, věnce vuřtů, hory brambor, ementálské sýry jako mlýnská kola. Při pohledu na to množství jídla vás přepadne plačtivá sebelítost. Plánujete, že ukradnete bochník chleba, utečete a sníte ho dřív, než vás chytanou; neuděláte to jenom ze strachu.

Objevíte nudu, kterou nelze od bídy oddělit; chvíle, kdy nemáte co dělat, a protože jste hladoví, nemáte o nic zájem. Půl dne v jednom kuse proležíte v posteli jako jeune squelette z jedné Baudelairovy básně. Z nečinnosti by vás vyburcovalo jenom jídlo.

Zjistíte, že člověk, který strávil pouhý týden o chlebu s margarínem, už není člověk, ale jenom břicho s několika přídatnými orgány.

Toto – dalo by se to popisovat dále, ale bylo by to stále v témže duchu – je život o šesti francích na den. Žijí tak tisíce lidí v Paříži – živořící umělci a studenti, prostitutky, jejichž hvězda už pohasla, nezaměstnaní lidé všeho druhu. Je to jakoby předměstí chudoby.

V tomto stylu jsem pokračoval asi tři týdny. Čtyřicet sedm franků brzy zmizelo a já musel vystačit s třiceti šesti franky týdně za hodiny angličtiny. Byl jsem nezkušený, a tak jsem s těmi penězi nakládal špatně a občas jsem byl i celý den bez jídla. Když se to stalo, obvykle jsem prodal několik kusů svého oblečení, které jsem pašoval z hotelu v malých balíčcích a nosil do bazaru v Rue de la Montagne St. Genevieve. Majitel byl zrzavý žid, mimořádně nepříjemný člověk, který dostával při pohledu na zákazníky záchvaty zuřivosti. Z jeho chování by se dalo usuzovat, že mu svým příchodem přímo ubližujeme. „Merde!“ křičel obvykle. „Vy jste tu zase? Co si myslíte, že tu je? Vývařovna pro chudé?“ A platil neuvěřitelně nízké ceny. Za klobouk, který jsem koupil za dvacet pět šilinků a skoro vůbec nenosil, dal pět franků, za pár pěkných bot pět franků, košile kupoval po franku. Vždycky se snažil spíš vyměnit než koupit a

měl trik na to, jak vám strčit do ruky něco neužitečného a pak předstírat, že si to berete.

Jednou jsem viděl, jak si vzal od starší paní pěkný zimník, položil jí do ruky dvě bílé kulečnickové koule, a pak ji rychle vystrčil z obchodu, než se zmohla na jakýkoli odpor. Byla by to bývala radost, rozbít tomu židovi hubu, jenom kdyby se toho člověk odvážil.

Byly to bídné a nepříjemné tři týdny a bylo jasné, že to horší teprve přijde, protože jsem měl už zanedlouho platit nájemné. I když to zdaleka nebylo ani z části tak špatné, jak jsem předpokládal. To proto, že když se blížíte k bídě, uděláte jeden objev, který převáží spoustu ostatních. Objevíte nudu a hloupé komplikace a začátky hladu, ale také poznáte velký pozitivní rys chudoby: skutečnost, že bída vymaže budoucnost. Do určité míry je pravda, že čím méně peněz máte, tím méně máte starostí. Když máte všeho všudy sto franků, podléháte zoufalé panice. Ale když máte pouze tři franky, je vám to jedno; neboť tři franky vám zajistí jídlo do zítřka a dál už prostě nejste schopni uvažovat. Nudíte se, ale nemáte strach. Nejasně si pomyslíte: „Za den nebo za dva už nebudu mít vůbec co jíst, to je strašné!“ A pak začnete přemýšlet o něčem jiném. Chléb s margarínem dodává do určité míry svá vlastní sedativa.

A ještě jeden pocit je vám ve vaší bídě velkou útěchou. Myslím, že to zažil každý, kdo na tom byl hodně zle. Je to pocit úlevy, skoro radosti z toho, že víte, že jste už konečně opravdu na dně.

Tolikrát jste mluvili o tom, že to s vámi jde od desíti k pěti, a teď jste na dně a dá se to vydržet. Tím zmizí spousta strachu.

IV

JEDNOHO DNE mé hodiny angličtiny nečekaně skončily. Začalo se výrazně oteplovat a jeden z mých žáků mě propustil, protože už byl líný pokračovat v učení. Ostatní zmizeli ze svého bydliště bez jediného vzkazu a zůstali mi dlužni dvanáct franků. Zbylo mi jenom třicet centimů a vůbec žádný tabák. Jeden a půl dne jsem nejedl ani nekouřil a pak, když už jsem to nemohl hlady vydržet, jsem zabalil do kufru všechno oblečení, které mi zbylo, a odnesl ho do zastavárny. Tím pro mne skončilo veškeré předstírání, že mám peníze, protože jsem nemohl odnést své šaty z hotelu bez souhlasu madame F. Dodnes si pamatuji, jak byla překvapená, že jsem se jí přišel zeptat a nepašoval své oblečení potají. Běžným trikem v naší čtvrti bylo tehdy noční stěhování.

Bylo to poprvé, co jsem byl ve francouzské zastavárně. Velkolepým kamenným vchodem (nad ním byl samozřejmě nápis „Liberté, Égalité,

Fraternité“ – ve Francii ho najdete i nad policejní stanicí) se prošlo do velké holé místnosti podobné školní třídě, ve které byl pult a řada lavic. Čekalo tu čtyřicet nebo padesát lidí. Každý podal své věci přes pult a posadil se. Zastavárník stanovil jejich cenu, a když byl hotov, zavolal: „Numéro to a to, berete padesát franků?“ Někdy to bylo jen patnáct franků, nebo deset, nebo pět – ať už to bylo cokoli, slyšeli to všichni v místnosti.

Když jsem vcházel, zastavárník zvolal s nádechem pohoršení:

„Numéro 83 – hop!“ a kývl a trochu hvízdнул, jako by volal na psa. Numéro 83 přistoupil k pultu; byl to starý vousatý muž v kabátu, který měl zapnutý až ke krku, a v kalhotách s roztřepenými nohavicemi. Zastavárník beze slova hodil balíček přes pult – zjevně neměl vůbec žádnou cenu. Spadl na podlahu, rozvázal se a objevily se čtyři pánské vlněné spodky. Každý se musel zasmát. Chudák Numéro 83 sebral své spodky, něco zamumlal a odšoural se.

Šaty, které jsem chtěl zastavit, stály i s kufrem přes dvacet liber a byly v dobrém stavu. Myslel jsem si, že jejich cena může být deset liber, a z toho jedna čtvrtina (v zastavárně se dá počítat s jednou čtvrtinou) byla dvě stě padesát až tři sta franků. Beze strachu jsem čekal a počítal jsem přinejhorším s dvěma sty franky.

Konečně zastavárník vyvolal moje číslo: „Numéro 97!“

„Ano,“ řekl jsem a povstal jsem.

„Sedmdesát franků?“

Sedmdesát franků za šaty v ceně deseti liber! Ale hádat se nemělo cenu; viděl jsem, jak se jeden člověk pokoušel smlouvat a zastavárník okamžitě všechno odmítl. Vzal jsem si peníze a zástavní lístek a šel jsem pryč. Zbylo mi jenom to, co jsem měl na sobě: sako s prodřenými lokty, kabát, který by se dal za trochu peněz ještě zastavit, a jedna náhradní košile. Nakonec, když už bylo pozdě, jsem zjistil, že je chytřejší chodit do zastavárny až odpoledne. Zastavárníci jsou Francouzi a jako všichni Francouzi mají špatnou náladu, dokud nejsou po obědě.

Když jsem přišel domů, madame F. zametala podlahu v bistru. Vyšla za mnou po schodech nahoru. Viděl jsem jí na očích, že má obavy o nájemné.

„Tak co jste dostal za své šaty?“ řekla. „Nic moc, co?“

„Dvě stě franků,“ řekl jsem rychle.

„Tiens!“ řekla překvapeně; „to teda není špatné. Ani bych nevěřila, co ty anglické šaty stojí!“

Ta lež mi ušetřila mnoho nepříjemností a kupodivu se i vyplnila.

O několik dní později jsem obdržel přesně dvě stě franků za článek do

novin, a i když jsem trpěl, okamžitě jsem je do posledního haléře vydal za nájemné. A tak i když jsem v následujících týdnech téměř umíral hladu, přece jen jsem nezůstal bez střechy nad hlavou.

Ted' bylo naprosto nutné najít si práci a já jsem si vzpomněl na jednoho přítele, ruského číšníka Borise, který by mi snad mohl pomoci. Poprvé jsem se s ním setkal ve státní nemocnici, kde mu léčili artritidu v levé noze. Řekl mi, ať za ním přijdu, kdykoli budu v nesnázích.

Musím říci něco o Borisovi, protože to byl zvláštní typ člověka a dlouhou dobu můj velmi blízký přítel. Byl to veliký, urostlý, asi pětatřicetiletý muž a svého času býval docela hezký, ale strašně ztloustl, protože musel kvůli své nemoci ležet v posteli. Jako většina ruských emigrantů prožil dobrodružný život. Jeho rodiče, které zabili za revoluce, byli boháči a Boris sloužil za války ve Druhém sibiřském střeleckém sboru, což byl podle něho výkvět ruské armády. Po válce nejdříve pracoval v továrně na kartáče, pak jako vrátný v Les Halles, potom umýval nádobí, a nakonec se vypracoval na číšníka. Když onemocněl, byl v hotelu Scribe a měl sto franků denně na spropitném. Toužil se stát maitre d'hôtel, ušetřit padesát tisíc franků a otevřít si malou exkluzivní restauraci na pravém břehu Seiny.

Boris vždycky mluvil o válce jako o nejšťastnějším období svého života. Válka a vojáci byli jeho vášeň; přečetl nespočet knih o vojenské strategii a historii a dokázal vám říci všechno o teoriích Napoleona, Kutuzova, Clausewitze, Moltkeho i Focha.

Těšilo ho vše, co mělo něco společného s vojáky. Jeho nejoblíbenější kavárna byla Closerie des Lilas na Montparnassu, protože před ní stojí socha maršála Neye. Později jsme s Borisem občas chodívali do Rue du Commerce. Když jsme jeli metrem, Boris vždycky vystupoval ve stanici Cambronne, přestože to ze stanice Commerce bylo blíž; měl rád spojitost s generálem Cambronnem, kterého u Waterloo vyzvali, aby se vzdal, a on odpověděl prostě:

„Merde!“

Jediné věci, které Borisovi zůstaly po revoluci, byly jeho medaile a několik fotografií jeho starého oddílu; nechával si je i tehdy, když už všechno ostatní zastavil. Téměř denně rozkládal fotografie po posteli a vyprávěl o nich:

„Voilà, mon ami! Tady mě vidíš v čele mého oddílu. Pěkný velký chlap, co? Ne jako tyhle francouzské krysy. Ve dvaceti kapitánem – to nebylo špatné, co? Ano, kapitánem Druhého sibiřského střeleckého sboru. A můj otec byl plukovníkem.

Ah, mais, mon ami, to jsou ty zvraty života. Kapitánem ruské armády a

potom – pif! – přišla revoluce a já přišel o vše do posledního halíře. V roce 1916 jsem celý týden bydlel v hotelu Edouard Sept; v roce 1920 jsem se tam ucházel o práci vrátného.

Dělal jsem nočního vrátného, sklepníka, uklízeče, umývače nádobí, nosiče i obsluhu toalet. Dával jsem spropitné číšníkům, a pak dávali číšníci spropitné zase mně.

Ale já jsem poznal, co to znamená žít jako gentleman, mon ami.

Vůbec se nechci chlubit, ale tuhle jsem se snažil spočítat, kolik jsem měl v životě milenek, a vyšlo mi, že víc jak dvě stě. Ano, nejméně dvě stě... Tak dobrá, ca revienda. Vítězí ten, kdo bojuje nejdéle. Odvahu!“ atd. atd.

Boris měl zvláštní proměnlivou povahu. Vždycky toužil dostat se zpět do armády, ale na druhé straně byl dost dlouho číšníkem, aby se na svět díval jako číšník. Ačkoli nikdy neušetřil víc než několik tisíc franků, byl přesvědčen, že se mu nakonec podaří otevřít vlastní restauraci a zbohatnout. O tom mluvili všichni číšníci, které jsem později potkal; smíruje je to s jejich povoláním. Boris uměl zajímavě vyprávět o životě v hotelu:

„Číšnické povolání je sázka do loterie,“ říkal obvykle; „můžeš umřít chudý, a také si můžeš vydělat jmění během jediného roku.

Nedostáváš žádný plat, tvůj příjem závisí jenom na spropitném – deset procent z útraty a k tomu provize od vinařských společností podle počtu zátek od šampaňského. Někdy je spropitné obrovské.

Například barman u Maxima bere pět set franků denně. Někdy i víc, když je sezona... Já sám jsem už dostával i dvě stě franků za den. Bylo to v sezoně v hotelu v Biarritz. Celé osazenstvo od ředitele až po plungeury pracovalo jedenadvacet hodin denně.

Dvacet jedna hodin v práci a dvě a půl hodiny v posteli, bez přestání celý měsíc. Za dvě stě franků denně to ale nakonec stálo.

Nikdy nevíš, kdy tě potká štěstěna. Jednou, když jsem byl v hotelu Royal, tak si pro mne poslal jeden americký zákazník a objednal dvacet čtyři koktejlů z brandy. Přinesl jsem je všechny najednou na podnose, ve dvaceti čtyřech pohárech. „A teď, garçon,“ řekl ten zákazník (byl opilý), „já jich vypiju dvanáct a ty jich vypiješ dvanáct, a jestli potom dojdeš ke dveřím, dostaneš sto franků.“ Došel jsem ke dveřím a on mi dal sto franků. Šest dnů dělal každý večer totéž; dvanáct koktejlů a potom sto franků. O několik měsíců později jsem se doslechl, že ho americká vláda vypověděla za zpronevěru. Američané stejně mají něco do sebe, nemyslíš?“

Měl jsem Borise rád a strávili jsme spolu zajímavé chvíle, hrávali jsme

šachy a mluvili o válce a o hotelech. Boris mi často doporučoval, abych se stal číšníkem. „Ten život by se k tobě hodil,“ říkával; „když máš práci, sto franků denně a krásnou milenku, není to špatné. Říkáš, že chceš být spisovatelem. Psaní je k ničemu. Existuje jediný způsob, jak si vydělat peníze psaním, a to oženit se s dcerou nakladatele. Ale z tebe bude dobrý číšník, jenom když si oholíš ten knír. Jsi vysoký a mluvíš anglicky – to je to hlavní, co číšník potřebuje. Počkej, až ohnu tu proklatou nohu, mon ami. A pak, jestli nebudeš mít práci, přijď za mnou.“

Ted', když mi došly peníze a měl jsem hlad, jsem si vzpomněl na Borisův slib a rozhodl jsem se, že ho hned vyhledám. Nevěřil jsem, že bych se mohl stát číšníkem tak snadno, jak sliboval, ale uměl jsem umývat nádobí – a tak mi bez pochyby mohl sehnat nějaké místo v kuchyni. Říkával, že v létě se místa u nádobí přímo nabízejí. Byla to velká úleva, když jsem si vzpomněl, že mám konečně jednoho vlivného přítele, na kterého se mohu obrátit.

V

NEDLOUHO PŘEDTÍM mi Boris dal adresu do Rue du Marché des Blancs Manteaux. Jediné, co v dopisu napsal, bylo, že se „situace nevyvíjí až tak špatně“, a tak jsem předpokládal, že je zpět v hotelu Scribe a těší se ze svých sta franků denně. Byl jsem pln naděje a podívoval jsem se, proč jsem byl takový blázen a nešel za Borisem už dávno. Už jsem se viděl v útulné restauraci, kde kuchaři vesele rozbíjejí vejce na pánvi a zpívají přitom písničky o lásce, a těšil jsem se na pět vydatných jídel denně. Dokonce jsem v očekávání své budoucí mzdy vyhodil dva franky padesát za balíček Gauloises Bleu.

Ráno jsem šel do Rue du Marché des Blancs Manteaux; s hrůzou jsem zjistil, že je to špinavá postranní ulice stejně chudá jako ta, kde jsem bydlel já. Borisův hotel byl v celé ulici ten nejšpinavější. Z tmavých dveří vycházel odporný nakyslý zápach, taková směs splašků a syntetické polévky – byl to Bouillon Zip, balíček po pětadvaceti centimech. Padla na mne zlá předtucha.

Lidé, kteří jedí Bouillon Zip, jsou buď hladoví, nebo se tomu alespoň blíží. Je možné, že by si Boris vydělal sto franků denně?

Nevrlý patron, který seděl ve své kanceláři, mi řekl: „Ano, ten Rus je doma – nahoře na půdě.“ Vyšel jsem šest pater po úzkém točitém schodišti a čím výše jsem šel, tím silněji jsem cítil Bouillon Zip. Když jsem zaklepal, Boris neodpověděl, a tak jsem otevřel dveře a vešel.

Byla to podkrovní místnost třikrát tři metry, světlo sem dopadalo pouze vikýřem a jediným nábytkem byla úzká železná postel bez slamníku, židle a

kulhavý stojan s umývadlem. Po stěně nad postelí pochodoval dlouhý esovitě prohnutý zástup štěnic. Boris spal, byl nahý a jeho ohromné břicho se nadouvalo pod špinavým prostěradlem. Prsa měl poštipaná od hmyzu. Když jsem vešel, probudil se, protřel si oči a hluboce zasténal.

„Ježíšikriste!“ vykřikl. „Panebože, moje záda! Já je mám snad přeražený!“

„Co se ti stalo?“ zeptal jsem se.

„Jsem jako rozlámáný, to je všechno. Celou noc jsem ležel na zemi. Ježíšmarjá! Kdybys věděl, jak mě to bolí!“

„Borisi, ty jsi nemocný?“

„Nemocný ne, jenom hladový – ano, hladový, a umřu na to, jestli to potrvá ještě dlouho. Kromě toho, že spím na zemi, žiju poslední týdny ze dvou franků na den. Je to strašné. Přišel jsi ve špatnou chvíli, mon ami.“

Nemělo smysl, abych se ptal, jestli Boris ještě pracuje v hotelu Scribe. Seběhl jsem po schodech a koupil bochník chleba. Boris se na něj vrhl a půlku ho snědl; pak se cítil lépe, posadil se na posteli a vyprávěl mi, co se mu přihodilo. Když ho pustili z nemocnice, nepodařilo se mu najít práci, protože ještě pořád dost kulhal, a tak utratil veškeré peníze, všechno zastavil a nakonec byl několik dní o hladu. Týden spal na nábřeží pod mostem Pont d'Austerlitz mezi prázdnými sudy od vína. Posledních čtrnáct dní žil v tomto pokoji u jednoho žida, který pracoval jako mechanik. Ukázalo se (Boris to nějak složitě vysvětloval), že mu ten žid dlužil tři sta franků a splácel mu je tím, že ho nechával přespat na zemi a dával mu dva franky denně na jídlo. Za dva franky byl šálek kávy a tři rohlíky. V sedm ráno chodil žid do práce a Boris opouštěl své místo na zemi (bylo pod vikýřem a přšelo tam) a vlezl si do postele. Ani tam se nedalo moc spát kvůli štěnicím, ale po noci strávené na zemi alespoň trochu ulevil svým zádom.

Bylo pro mne velkým zklamáním, že jsem místo pomoci našel Borise v ještě horším stavu, než jsem byl sám. Vysvětlil jsem mu, že už mi zbylo všeho všudy jen šedesát franků a že musím okamžitě najít práci. Boris mezitím snědl zbytek chleba a byl v dobré a povídavé náladě. Bezstarostně řekl:

„Panebože, čeho se bojíš? Šedesát franků – vždyť to je celé jmění! Prosím tě, podej mi tu botu, mon ami. Zaplácnu nějakou štěnici, jestli přileze na dosah.“

„A myslíš, že existuje nějaká možnost, že bych sehnal práci?“

„Možnost? To je jistota. Vlastně už něco mám. V Rue du Commerce se bude během několika dní otevírat nová ruská restaurace. Je to une chose entendue, že tam budu maitre d'hôtel. Snadno ti tam zařídím místo v kuchyni. Pět set franků na měsíc a strava; a také spropitné, když budeš mít štěstí.“

„Ale co do té doby? Zanedlouho budu muset platit nájem.“

„Neboj se, něco najdeme. Mám v rukávu několik trumfů. Jsou tu například lidé, kteří mi dluží peníze – Paříž je jich plná. Jeden z nich mi má zanedlouho zaplatit. A pak, pomysli na všechny mé bývalé milenky! Ženy nikdy nezapomínají, vždyť víš – stačí říci a pomohou mi. A kromě toho mi můj žid řekl, že ukradne v dílně nějaké magnety a zaplatí nám pět franků denně za to, že je schováme, než je prodá. Už jenom s tím bychom vyšli. Neměj strach, mon ami. Nic neseženeš tak snadno jako peníze.“

„Dobrá. Tak pojď ven a podíváme se po nějaké práci.“

„Za chvílku, mon ami. Neboj se, hlad mít nebudeme. Je to jenom otázka válečného štěstí – měl jsem už stokrát mnohem hlouběji do kapsy. Člověk musí jenom vytrvat. Vzpomeň si na Fochovo heslo:

„Attaquez! Attaquez! Attaquez!“

Než se Boris odhodlal vstát, bylo poledne. Jediné, co mu ještě zůstalo z oblečení, byl jeden oblek s košilí, límcem a kravatou, pár prošlapaných bot a jedny děravé ponožky. Měl také kabát, který by se v krajní nouzi dal ještě zastavit. A také kufr, pomačkaný papundeklový krám za dvacet franků, ale velice důležitý, protože si patron hotelu myslel, že je plný šatstva – nebýt toho, byl by asi už dávno Borise vyhodil na ulici. Kufr ve skutečnosti obsahoval medaile a fotografie, různé harampádí a několik svazků milostných dopisů. Navzdory tomu všemu se Borisovi dařilo udržet si celkem elegantní vzhled. Holil se bez mýdla a žiletkou, která byla dva měsíce stará, vázal si kravatu tak, aby nebylo vidět, jak je roztrhaná, a díry v podrážkách pečlivě vycpal novinami. Když byl oblečen, vyndal na zakončení lahvičku inkoustu a natřel si kůži kotníků všude tam, kde prosvítala skrz ponožky. Když byl hotov, ani by vás nenapadlo, že nedávno přespával pod mostem.

Šli jsme do malé kavárničky v postranní ulici u Rue de Rivoli, kde se scházeli ředitelé a zaměstnanci hotelů. Vzadu byla tmavá místnost podobná jeskyni a v ní seděli všichni možní hoteloví zaměstnanci – elegantní mladí číšníci i ti, kteří nebyli tak elegantní, ale zjevně měli hlad, tlustí růžoví kuchaři, špinaví umývači nádobí, staré opotřebované uklízečky. Každý měl před sebou šálek černé kávy, které se ani nedotkl. Ve skutečnosti tu byl trh práce a peníze za nápoje představovaly provizi pro majitele. Občas vstoupil dobře živený sebejistý pán, obvykle nějaký restauratér, promluvil s barmanem a barman zavolal jednoho z těch, co čekali vzadu. Ale mne ani Borise nikdy nezavolal, a tak jsme po dvou hodinách odešli, protože podle etikety mohl člověk sedět u jednoho nápoje pouze dvě hodiny. Posléze, když už bylo pozdě, jsme zjistili, že finta byla

v podplácení barmana; když jste si mohli dovolit obětovat dvacet franků, zpravidla vám práci sehnal.

Šli jsme k hotelu Scribe a čekali hodinu na chodníku, jestli ředitel třeba nevyjde ven, ale doufali jsme marně. Pak jsme se hnali na Rue du Commerce jenom proto, abychom zjistili, že ta nová restaurace, kde byli malíři, je zavřená a patron není doma.

To už byla noc. Nachodili jsme po ulicích čtrnáct kilometrů a byli jsme tak unaveni, že jsme museli vyhodit frank padesát za metro na cestu domů. Pro Borise s jeho chromou nohou představovalo chození úplná muka a během dne jeho optimismus postupně opadával. Když jsme vystoupili z metra na Place d'Italie, byl už zoufalý. Říkal, že nemá žádný smysl hledat práci – nezbývá, než spáchat nějaký zločin.

„Raději loupit, než hladovět, mon ami. Už jsem to plánoval mnohokrát. Tlustý bohatý Američan – tmavý kout někde na Montparnassu – dlažební kostka do punčochy – a prásk! A pak mu prohledat kapsy a zdrhnout. To by se dalo udělat, nemyslíš? Já bych necouvl, vždyť víš, že jsem voják.“

Nakonec rozhodl, že plán neuskutečníme, protože jsme byli oba cizinci, a tak by nás mohli snadno poznat.

Když jsme se dostali zpátky do mého pokoje, utratili jsme další frank padesát za chleba a čokoládu. Boris zhltl svůj díl a jako kouzlem se okamžitě rozzářil; zdálo se, že jídlo působí na jeho systém stejně rychle jako koktejly. Vyndal tužku a začal psát seznam lidí, kteří by nám mohli dát práci. Byly jich desítky, říkal.

„Zítra něco najdeme, mon ami, cítím to v kostech. Štěstí je proměnlivé. A navíc, oba jsme inteligentní – inteligentní člověk nemůže mít hlad.“

Víš, co všechno může dělat člověk, který má chytrou hlavu? Chytrá hlava vydělá peníze na všem. Měl jsem jednoho přítele, Poláka, opravdového génia; a co si myslíš, že dělal? Vždycky koupil zlatý prsten a zastavil ho za patnáct franků. Víš, jak zastavárníci nedbale vyplňují zástavní lístky. Tam, kde zastavárník napsal „en or“, dopsal „et diamants“ a přepsal „patnáct franků“ na „patnáct tisíc“. Chytré, co? Je jasné, že si pak mohl půjčit tisíc franků a jako záruku dát ten zástavní lístek. Tomu říkám chytrá hlava...“

Po zbytek večera byl Boris plný naděje. Vykládal, jak se budeme mít, až budeme společně dělat číšníky v Nice nebo v Biarritz, budeme mít apartní pokoje a dost peněz, abychom si pořídili milenky. Byl příliš unavený, aby šel tři kilometry zpět do svého hotelu, a tak strávil noc na podlaze mého pokoje. Boty si omotal kabátem a dal si je pod hlavu místo polštáře.

VI

NEPODARĚLO SE NÁM najít práci ani následující den. Už to byly tři týdny, co se ke mně štěstí obrátilo zády. Dvě stě franků mě zachránilo od problémů s činží, ale všechno ostatní se vyvíjelo co možná nejhůře. Den za dnem jsme s Borisem chodili sem a tam po Paříži, prodírali se zástupy lidí rychlostí dvou mil za hodinu, byli jsme znudění a hladoví, a nic jsme nenašli. Vzpomínám si, že jsme jeden den jedenáctkrát přešli Seine. Celé hodiny jsme okouněli před vchody pro služebnictvo, a když nějaký ředitel vyšel ven, žmolali jsme v ruce čepice a snažili se mu vlichotit.

Vždy jsme dostali stejnou odpověď: nepotřebují ani nikoho kulhavého, ani nikoho bez praxe. Jednou jsme už byli blízko úspěchu. Boris stál během rozhovoru s ředitelem pěkně zpřima, neopíral se o hůl a ředitel si nevšiml, že je chromý. „Ano,“ řekl, „potřebujeme dva muže do sklepa. Možná byste se na to hodili. Pojd'te dál.“ Pak se Boris pohnul a všechno bylo ztraceno.

„Ach,“ řekl ten ředitel, „vy kulháte. Malheureusement –“

Navštívili jsme řadu agentur a odpovídali jsme na inzeráty, ale protože jsme museli všude chodit pěšky, ztráceli jsme čas a zdálo se, že jsme každé místo zmeškali o půl hodiny. Jednou jsme už skoro dostali práci; měli jsme čistit železniční vagony, ale na poslední chvíli dali přednost nějakým Francouzům. Podruhé jsme zase odpověděli na inzerát, kde hledali pomocníky do cirkusu.

Měli jsme stavět lavice, vynášet smetí a během představení se postavit na dva soudky a nechat mezi nohama proskakovat lva. Když jsme dorazili na místo, o hodinu dříve, než bylo určeno, našli jsme tam už frontu padesáti mužů. Na lvech je zjevně něco přitažlivého.

Jednou mi agentura, kde jsem asi před měsícem žádal o práci, poslala petit bleu s informací o Italovi, který požadoval hodiny angličtiny. V petit bleu stálo: „Přijďte okamžitě!“ a příslib dvaceti franků za hodinu. Propadli jsme s Borisem panice. Byla tu báječná šance a já ji nemohl přijmout, protože jsem nemohl přijít do agentury ve svém saku s prodřenými lokty. Pak jsme zjistili, že bych si mohl vzít Borisovo sako – nehodilo se sice příliš k mým kalhotám, ale ty byly šedé a na první pohled se mohlo zdát, že patří k nějaké uniformě. Sako mi bylo tak veliké, že jsem ho musel mít rozepnuté a jednu ruku jsem přitom držel v kapse.

Vyběhl jsem ven a utratil sedmdesát pět centimů za jízdenku na autobus, abych se dostal do agentury. Když jsem tam přišel, zjistil jsem, že si to ten italský gentleman mezitím rozmyslel a odjel z Paříže.

Jednou mi Boris navrhl, abych zašel do Les Halles a zeptal se tam na místo nosiče. Přijel jsem tam v půl páté ráno, když se práce právě rozbíhala. Malý

tlustý pán v tvrdáku dával pokyny nějakým nosičům. Šel jsem k němu a požádal o práci. Než odpověděl, uchopil mou pravou ruku a osahal dlaň.

„Máš sílu?“ zeptal se.

„Velkou sílu,“ zalhal jsem.

„Bien. Zvedni tu bednu.“

Byl to obrovský proutěný koš plný brambor. Uchopil jsem ho a zjistil jsem, že ho nejen nezvednu, ale že s ním ani nepohnu. Pán v tvrdáku mě pozoroval, pak pokrčil rameny a otočil se ke mně zády. Rychle jsem zmizel. Když už jsem byl daleko, ohlédl jsem se a viděl jsem, jak ten koš nakládali na vozík čtyři muži. Mohl mít tak tři metráky. Ten člověk prostě viděl, že nejsem k ničemu, a zbavil se mě po svém.

Občas, když měl záchvěv naděje, koupil Boris za padesát centimů známku a napsal o peníze některé ze svých bývalých milenek.

Odpověděla všeho všudy jedna. Byla to žena, která byla nejen jeho milenkou, ale také mu dlužila dvě stě franků. Když Boris viděl, že na něho čeká dopis, a poznal její rukopis, byl úplně bez sebe.

Popadli jsme ten dopis a běželi si ho přečíst do Borisova pokoje jako děti, když ukradnou bonbony. Boris si přečetl dopis a beze slova mi ho podal. Stálo v něm:

Můj milý pejsánku!

S jakou radostí sem otvírala Tvůj roztomilý dopis, který mi připomněl dny naší dokonalé lásky a taky milovaný pusinky, který si mi dával. Ty vzpomínky mi navěky zůstanou v srdci jako vůně kytky, co odkvetla.

Co se týká Tvý žádosti o dvě stě franků, pánbů ví, že je to vyloučený. Miláčku, vůbec si nedovedeš představit, jak mi ničí, když slyším o Tvejk finančních potížích. Ale co chceš? V tomhle smutném životě má starosti každý. I já mám své. Moje malá sestřička je nemocná (ach, jak ta chudinka zkusí!) a musíme zaplatit nevim kolik doktorovi. Už nemáme žádný peníze a ujišťuju Tě, že máme těžké časy.

Odvahu, můj pejsánku, jenom odvahu! Pamatuj si, že zlé časy nejsou navždycky a trable, který vypadají tak zle, nakonec zmizí.

But si jist, můj miláčku, že na Tebe budu vždycky vzpomínat.

Upřímně Tě objímá ta, která Tě nikdy nepřestala milovat, Tvá Yvonne

Tenhle dopis Borise tak zklamal, že šel rovnou do postele a toho dne už

práci nehledal.

Šedesát franků mi vydrželo asi čtrnáct dní. Přestal jsem předstírat, že chodím do restaurací, a obvykle jsme jedli v mém pokoji, přičemž jeden z nás seděl na posteli a druhý na židli.

Boris přispíval svými dvěma a já třemi nebo čtyřmi franky a kupovali jsme si chléb, brambory, mléko a sýr a vařili si polévku na lihovém vařiči. Měli jsme pánvičku, kávový šálek a jednu lžici; každý den jsme si zdvořile dávali přednost, kdo bude jíst z pánvičky a kdo z hrnečku (na pánvičce toho bylo víc), a každý den to Boris k mému velkému vzteku vzdal jako první a měl pánvičku. Někdy jsme ještě večer měli chleba, někdy už ne. Naše ložní prádlo začínalo být značně špinavé a už jsem se tři týdny nekoupal; Boris se podle svých vlastních slov nekoupal už několik měsíců. Všechno se dalo snést díky tabáku. Měli jsme opravdu spoustu tabáku, protože Boris před časem potkal vojáka (vojáci mají tabák zadarmo) a koupil od něj dvacet nebo třicet balíčků po padesáti centimech.

Pro Borise to bylo všechno mnohem těžší než pro mne. Ze stálého chození a spaní na podlaze ho nepřestávala bolet noha ani záda a s jeho obrovskou ruskou chutí k jídlu prožíval opravdová muka, i když se nezdálo, že by hubnul. Byl přitom překvapivě veselý a měl obrovskou zásobu naděje. Zcela vážně mi vykládal, že má svého svatého, který nad ním bdí, a když už to bylo velice špatné, našel vždycky nějaký zdroj peněz a říkal, že mu jeho svatý někam položil dvoufrankovou minci. Jednoho dne jsme čekali v Rue Royale; byla tam blízko ruská restaurace a my jsme se šli zeptat, jestli nemají práci. Boris se náhle rozhodl zajít do chrámu Madeleine a zapálit tam svému patronovi svíčku za padesát centimů. Potom, když jsme vycházeli, řekl, že teď by to mělo být jisté, a jako oběť nesmrtelným bohům slavnostně spálil padesáticentimovou známku. Svatí a bohové asi nejdou dost dobře dohromady; v každém případě jsme práci nedostali.

Jednoho rána dostal Boris záchvat naprosté beznaděje. Ležel na posteli, skoro plakal a nadával na žida, se kterým bydlel. Žid začal v poslední době zapomínat na denní dávku dvou franků, a co bylo horší, začal se kvůli svému patronátu nesnesitelně naparovat. Boris řekl, že jako Angličan nemohu pochopit, jaká jsou to muka, když on, syn ruských rodičů, je vydán na milost a nemilost židovi.

„Žid, kamaráde, opravdový žid! A on nemá ani tu slušnost, aby se za to styděl. Když si představím, že já, kapitán ruské armády – už jsem ti řekl, mon ami, že jsem byl kapitánem Druhého sibiřského střeleckého sboru? Ano, kapitánem a můj otec byl dokonce plukovníkem. A teď tu jím židovský chleba.

Židovský...

Řeknu ti, jací ti židé jsou. Jednou, v prvních válečných měsících, jsme byli na pochodu a zastavili jsme se na noc v jedné vesnici. Do místnosti, kde jsem byl ubytován, se připlížil odporný starý žid se zrzavou bradou jako Jidáš. Zeptal jsem se ho, co chce. „Vaše ctihodnosti,“ řekl, „přivedl jsem vám dívku, krásnou holčičku, ještě jí není ani sedmnáct. Stojí jenom padesát franků.“ „Díky,“ řekl jsem, „můžeš si ji zase odvést. Nechci chytit žádné nemoci.“ „Nemoci!“ křičel ten žid, „mais, monsieur le capitaine, toho se nemusíte bát. Je to moje vlastní dcera!“ To ti ukazují židovskou národní povahu.

Už jsem ti někdy říkal, mon ami, že v ruské armádě bylo považováno za nevychovanost plivat na židy? Ano, ruský oficír má příliš dokonalé sliny na to, aby s nimi plýtl na žida...“ Atd. atd.

V takových dnech obvykle Boris prohlásil, že je příliš nemocen na to, aby šel ven a hledal práci. Ležel do večera pod zašedlou zavšivenou dekou, kouřil a četl staré noviny. Někdy jsme hráli šachy. Neměli jsme šachovnici, ale zapisovali jsme tahy na kus papíru, a později jsme si vyrobili šachovnici z krabice a figurky z knoflíků, belgických mincí a podobně. Boris byl, jako mnoho Rusů, vášnivý šachista. Měl pořekadlo, že pravidla šachu jsou stejná jako pravidla lásky a pravidla války, a že pokud umíte vyhrávat v jednom, vyhražete i v druhém. Také však říkal, že když má člověk šachovnici, nevadí mu, že má hlad, a to samozřejmě v mém případě nebyla pravda.

VII

MÉ FINANCE se pomalu tenčily na osm franků, na čtyři franky, na jeden frank, na dvacet pět centimů; a dvacet pět centimů už není k ničemu, protože si za ně můžete koupit jedině noviny. Několik dní jsme strávili o suchém chlebu a pak jsem dva a půl dne nejedl naprosto nic. Byla to strašná zkušenost. Někteří lidé drží hladovou dietu tři týdny nebo i déle a tvrdí, že po čtvrtém dnu je půst docela příjemný; nevím, já to nikdy nezkusil víc než tři dny. Možná je to jiné, když to děláte dobrovolně a na začátku nejste podvyživení.

První den jsem byl příliš netečný, abych hledal práci, a tak jsem si půjčil prut a šel k Seině na ryby. Chytil jsem je na masařky.

Doufal jsem, že nalovím dost, abychom se najedli, ale samozřejmě jsem nechytil nic. Seina je plná tloušťů, ale během obléhání Paříže se naučili různé figle a od té doby nikdo žádného nechytil, jedině do sítě. Druhý den jsem uvažoval, že zastavím svůj kabát, ale cesta do zastavárny mi připadala moc dlouhá, a tak jsem strávil celý den v posteli četbou Vzpomínek Sherlocka

Holmese. To bylo jediné, na co jsem měl bez jídla sílu. Hlad uvrhne člověka do takového stavu, jako by byl naprosto bez páteře a bez mozku; ze všeho nejvíce to připomíná následky chřipky. Je to, jako byste se proměnili v medúzu nebo jako by vám vypumpovali všechnu krev a místo ní vám dali vlažnou vodu. Mojí hlavní vzpomínkou na hlad je naprostá nehybnost a bezvládnost; kromě toho ještě velice častá potřeba si odplivnout, a sliny byly zvláště bílé a vločkovité, jako od pěnodějek. Nevím, jaký to má důvod, ale všiml si toho každý, kdo prožil několik dní o hladu.

Třetí den ráno jsem se cítil mnohem lépe. Uvědomil jsem si, že musím okamžitě něco udělat, a rozhodl jsem se, že půjdu za Borisem a požádám ho, aby se se mnou podělil o své dva franky; v každém případě alespoň na jeden nebo dva dny. Našel jsem ho v posteli vzteky bez sebe. Když jsem vešel, skoro se dusil vzteky:

„Zase si je vzal, ten hnusnej zloděj! Ukrad si je zpátky!“

„Kdo ti co vzal?“ zeptal jsem se.

„Ten žid! Vzal mi dva franky, ta svině, ten zloděj! Okrad mě ve spánku!“

Ukázalo se, že předchozí večer žid kategoricky odmítl vyplácet dva franky denně. Háдали se a háдали a nakonec žid souhlasil, že peníze Borisovi dá; udělal to podle Borise maximálně urážlivým způsobem, přičemž ještě vedl řeči o tom, jak je laskavý, a vyžadoval servilní projevy díků. A ráno ty peníze zase sebral, dřív než se Boris probudil.

To byla rána. Byl jsem strašně zklamán, neboť jsem si už začal připouštět, že se konečně najím. To je ovšem veliká chyba, jestliže je člověk hladový. Ale Boris měl k mému velkému překvapení k zoufalství daleko. Posadil se na posteli, zapálil si dýmku a shrnul situaci.

„Poslouchej, mon ami, jsme v prekérní situaci. Máme dohromady jenom pětadvacet centimů a nepředpokládám, že by mi žid ještě někdy dával dva franky. Jeho chování začíná být každopádně nesnesitelné. Věřil bys tomu, že se nedávno nestyděl přivést si sem na noc ženskou, přestože jsem tu ležel na podlaze? Dobytek! A musím ti říct ještě něco horšího. Chce odtud zmizet. Dluží činži už za celý týden a rozhodl se, že se vyhne placení a přitom se mě elegantně zbaví. Jestli se židák vypaří, budu bez střechy nad hlavou a patron si vezme můj kufr místo nájemného, k čertu s ním!“

Musíme udělat ráznou akci.“

„Dobrá. Ale co můžeme udělat? Zdá se mi, že jediné tak zastavit kabáty a sehnat něco k jídlu.“

„Samozřejmě to uděláme, ale nejdřív musím dostat své věci ven z hotelu.“

Když si představím, že by mi sebrali moje fotografie!

Už jsem se rozhodl. Předejdu žida a zmizím sám. Foutre le camp – ustoupit, však rozumíš. Myslím, že to je ta pravá akce.“

„Ale milý Borisi, jak to chceš udělat během dne? Vždyť tě chytanou.“

„To chce samozřejmě plán. Náš patron hlídá, aby nikdo neutekl s nezaplacenou činží; zatím to tak vždycky dělal. Střídají se s ženou na směny a sedí ve své kanceláři – tihle Francouzi jsou ale drzgrešle! Ale já jsem už vymyslel, jak to udělat, jestli mi ovšem pomůžeš.“

Neměl jsem na nějaké pomáhání náladu, ale zeptal jsem se Borise na jeho plán. Dopodrobna mi ho vysvětlil.

„Poslouchej. Nejdřív musíme dát své kabáty do zastavárny. Zajdeš domů a vezmeš si svůj kabát, pak se vrátíš, vezmeš můj a propašuješ ho ven pod tím svým. Půjdeš s nimi do zastavárny v Rue des Francs Bourgeois. Když budeš mít štěstí, dostaneš za ně dvacet franků. Pak zajdeš k Seině, naplníš si kapsy kamením, přineseš ho sem a dáš ho do mého kufru. Je ti to jasné? Já zabalím všechno, co unesu, do novin, půjdu dolů a zeptám se patrona, kde je nejbližší prádelna. Budu velmi drzý a nenucený, chápeš, a patron si bude samozřejmě myslet, že v tom balíčku je jenom špinavé prádlo. A jestli bude nedůvěřivý, udělá to, co vždycky, ten ubohý červ; půjde nahoru do mého pokoje a potěžká kufr. Až ucítí, kolik váží, bude si myslit, že je pořád plný.

Dobrá taktika, ne? A pak se vrátím a odnesu zbytek věcí po kapsách.“

„Ale co kufr?“

„Kufr? Ten tu musíme nechat. Ten krám stejně stál jenom dvacet franků. A kromě toho, při ústupu se nikdy nedá vzít všechno.

Vzpomeň si na Napoleona u Bereziny. Nechal tam celou svou armádu.“

Boris byl svým plánem tak nadšen (nazýval ho une ruse de guerre), že skoro zapomněl, že má hlad. A naprosto ignoroval jeho hlavní nedostatek – totiž že až se vypaří, nebude mít kde spát.

Zpočátku jeho ruse de guerre fungoval bezvadně. Zašel jsem domů a vzal si svůj kabát (to bylo už devět kilometrů na lačný žaludek) a úspěšně jsem také propašoval Borisův kabát z hotelu. Pak se objevil první zádrhel. Příjemce v zastavárně, odporný mužiček, který s nakyslým pohledem strkal do všeho nos – typický francouzský úředník – odmítl kabáty s odůvodněním, že nejsou v ničem zabalené. Řekl, že musí být buď v tašce nebo v lepenkové krabici. Tím bylo po všem. Neměli jsme žádnou krabici a za dvacet pět centimů jsme ji nemohli koupit.

Šel jsem zpátky a oznámil tu špatnou zprávu Borisovi. „Merde!“ řekl, „tím

se to všechno zkomplikuje. Co dělat, vždycky existuje nějaké řešení. Dáme kabáty do mého kufru.“

„Ale jak proneseme kufr kolem patrona? Sedí prakticky ve dveřích své kanceláře. To nepůjde!“

„Jak snadno ztrácíš naději, mon ami! Kde je ta anglická umíněnost, o které jsem četl? Odvahu! My to zvládneme.“

Boris chvíli přemýšlel a pak zplodil další mazaný plán. Základní potíže byla v tom, jak odpoutat alespoň na pět vteřin patronovu pozornost, abychom zatím mohli vyklouznout s kufrem. Ale patron měl náhodou jedno slabé místo – zajímal ho Le Sport a na toto téma byl ochoten diskutovat. Boris četl v nějakém starém výtisku Petit Parisien o cyklistických závodech, a tak když jsme obhlédli schody, šel dolů a podařilo se mu přimět patrona k hovoru.

Mezitím jsem čekal pod schody s kabáty pod paží a s kufrem v ruce. Ve vhodný okamžik měl Boris zakašlat. Třásl jsem se, protože každou chvíli mohla vyjít ze dveří proti kanceláři patronova manželka a celá hra by skončila. Najednou Boris zakašlal. Rychle jsem se proplazil kolem kanceláře ven na ulici.

Měl jsem radost, že mi nevržou boty. Boris zakryl dveře kanceláře svými širokými rameny; kdyby byl hubenější, plán by asi selhal.

Měl také výborné nervy; naprosto nenuceně se smál a mluvil tak nahlas, že nebylo nic slyšet. Když už jsem byl dost daleko, dohonil mě a vzali jsme do zaječích.

A pak, po všech těch problémech, příjemce v zastavárně naše kabáty zase odmítl. Řekl mi (člověk viděl, jaké zalíbení měla jeho francouzská dušička v tom pedantství), že chce vidět ještě další osobní dokumenty; má carte d'identité nestačila a měl jsem předložit ještě pas nebo dopisní obálku s adresou. Boris měl spoustu adresovaných obálek, ale jeho carte d'identité už byla prošlá (nikdy si ji neprodloužil, aby nemusel nic platit), a tak jsme nemohli zastavit kabáty na jeho jméno. Jediné, co jsme mohli udělat, bylo dovléct se do mého pokoje, vzít si potřebné papíry a zajít s kabáty do zastavárny na Boulevard Port Royal.

Nechal jsem Borise ve svém pokoji a šel do zastavárny. Když jsem tam přišel, zjistil jsem, že mají zavřeno a otevřou až ve čtyři.

Ted' bylo asi půl druhé, já nachodil dvanáct kilometrů a už jsem šedesát hodin nic nejedl. Zdálo se mi, že mi osud přichystal celou řadu hloupých žertů.

Pak se náhle štěstí jako zázrakem obrátilo. Šel jsem domů po Rue Broca a náhle jsem uviděl, jak se na dlažbě třpytí mince – bylo to pět sou. Vrhл jsem se na ni, utíkal domů, vzal našich pět sou a koupil půl kila brambor. Když byly zpola uvařené, došel ve vařiči líh a navíc jsme neměli sůl, ale zhlтали jsme je i se

slupkou. Pak jsme se cítili jako znovuzrození a hráli jsme šachy, dokud neotevřeli zastavárnu.

Ve čtyři hodiny jsem se vrátil do zastavárny. Nečekal jsem nic moc. Co jsem mohl dostat za dva obnošené kabáty v papundeklovém kufru, když jsem předtím dostal jenom sedmdesát franků? Boris řekl dvacet franků, ale já jsem si myslel, že to bude deset nebo dokonce jenom pět. Může to být ještě horší a úplně mě odmítnou jako minule ubohého Numéro 83. Sedl jsem si do přední lavice, abych neviděl, jak se lidé budou smát, až zastavárník oznámí pět franků.

Konečně zastavárník vyvolal moje číslo: „Numéro 117!“

„Ano,“ postavil jsem se.

„Padesát franků?“

Bylo to skoro stejné překvapení, jako sedmdesát franků minule.

Byl jsem přesvědčen, že si zastavárník moje číslo spletl s někým jiným, protože ty kabáty by za padesát franků nedokázal nikdo prodat. Spěchal jsem domů. Když jsem vešel do pokoje, držel jsem ruce za zády a nic neříkal. Boris si hrál s šachovnicí. Vzhlédl v očekávání.

„Kolik jsi dostal?“ vykřikl. „Cože, nebylo to dvacet franků? Tak jsi dostal určitě aspoň deset! Nom de Dieu, pět franků – to už je trochu moc. Mon ami, neříkej, že to je pět franků. Jestli řekneš, že je to pět franků, tak začnu vážně pomýšlet na sebevraždu.“

Hodil jsem na stůl padesátifrankovou bankovku. Boris zbělal jako křída a pak vyskočil, chytil mě za ruku a tak ji stiskl, že mně skoro polámal kosti. Vyběhli jsme na ulici, koupili chléb a víno, kus masa, líh do vařiče, a pak jsme se nacpali.

Po jídle měl Boris víc optimismu, než jsem u něho kdy viděl. „Co jsem ti povídal?“ řekl. „Válečné štěstí! Ráno jsme měli pět sou a teď se na nás podívej. Vždycky jsem to říkal, nic neseženeš snáz než peníze. A teď si uvědomuju, že mám v Rue Fondary přítele, kterého bychom mohli navštívit. Ošidil mě o čtyři tisíce franků, ten zloděj. Když je střízlivý, je to největší zloděj na světě, ale zvláštní věc, když se opije, je docela poctivý. Myslím, že v šest večer by mohl být opilý. Pojd'me ho najít. Sto franků jako splátku nám nejspíš dá. Merde! Mohl by dát dvě stě. Allons-y!“

Šli jsme do Rue Fondary a našli toho člověka a on byl opravdu opilý. Svých sto franků jsme ale nedostali. Jakmile se s Borisem potkali, vypukla mezi nimi na chodníku strašná hádka. Ten člověk tvrdil, že nedluží Borisovi ani halíř, ale že naopak Boris dluží čtyři tisíce franků jemu, a oba dva stále chtěli, abych jim řekl svůj názor. Vůbec jsem nechápal, o co šlo. Ti dva se stále hádali, nejdřív

na ulici, pak v bistru, potom v prix fixe restauraci, kam jsme zašli na večeři, potom v jiném bistru.

Nakonec, když už si dvě hodiny vzájemně nadávali do zlodějů, vydali se spolu na tah po hospodách a propili všechny Borisovy peníze do posledního sou.

Té noci spal Boris v obchodní čtvrti v domě jednoho ševce, dalšího ruského emigranta. Mně zbylo osm franků, spousta cigaret a byl jsem nacpaný jídlem a pitím až po uši. Po dvou zlých dnech to byla nádherná změna k lepšímu.

VIII

TEĎ JSME MĚLI na hotovosti dvacet osm franků a mohli jsme znovu začít hledat práci. Boris stále ještě z nějakého záhadného důvodu přespával v ševcově domě a podařilo se mu půjčit si dvacet franků od jednoho ruského přítele. Měl přátele po celé Paříži, byli to většinou stejně jako on bývalí důstojníci. Někteří pracovali jako číšníci nebo myli nádobí, někteří jezdili s taxíkem, několik se jich nechávalo vydržovat ženami, jiným se podařilo vyvézt peníze z Ruska a patřily jim opravný automobilů nebo tančírny. Ruští utečenci v Paříži všeobecně dost těžce pracují a dokázali se se svým nešťastným osudem vyrovnat mnohem lépe, než by si člověk dokázal v téže situaci představit Angličany ze stejných vrstev.

Samozřejmě existují výjimky. Boris mi vyprávěl, jak jednou potkal ruského vévodu, který tu žil v emigraci a často navštěvoval drahé restaurace. Vévoda vždy zjišťoval, jestli je mezi číšníky nějaký ruský důstojník, a po večeři ho přátelsky pozval ke svému stolu.

„Tak,“ říkával ten vévoda, „ty jsi stejně jako já starý voják? To jsou teď špatné časy, co? Dobrá, dobrá, ruský voják se ničeho nebojí. A u jaké jednotky jsi sloužil?“

„U té a té, pane,“ odpověděl číšník.

„To byl statečný pluk! Byl jsem tam na inspekci v roce 1912.“

Mimochodem, při mé smůle jsem si zapomněl doma peněženku. Ruský důstojník mi určitě půjčí tři sta franků.“

Pokud měl číšník tři sta franků, obvykle mu je půjčil a samozřejmě je už nikdy neviděl. Ten vévoda vydělal tímto způsobem spoustu peněz. Číšníkům asi ani nevadilo, že je podvedl. Vévoda je vévoda, dokonce i v exilu.

Od jednoho takového ruského emigranta se Boris doslechl o něčem, co slibovalo peníze. Dva dny poté, co jsme zastavili své kabáty, mi Boris poněkud tajemně řekl:

„Řekni mi, mon ami, máš nějaké politické přesvědčení?“

„Ne,“ řekl jsem.

„Ani já. Samozřejmě, člověk je vždycky patriot; ale přesto – Neříkal Mojžíš něco o oloupení Egyptanů? Jako Angličan jsi musel číst bibli. Chci se tě na něco zeptat. Vadilo by ti, kdybychom vydělávali peníze u komunistů?“

„Ne, vůbec ne.“

„Tak dobře. Tady v Paříži prý existuje tajná společnost, která by pro nás mohla něco udělat. Jsou to komunisté; ve skutečnosti bolševičtí agenti. Vystupují jako mírumilovná společnost, kontaktují Rusy v emigraci a snaží se z nich udělat bolševiky.

Můj přítel vstoupil do jejich společnosti a myslí si, že když k nim přijdeme, tak nám pomůžou.“

„Ale co můžou udělat pro nás? Každopádně nic pro mne, protože já nejsem Rus.“

„V tom to právě je. Jsou to údajně korespondenti nějakých moskevských novin a potřebují pár článků o anglické politice.

Když k nim hned zajdeme, mohli by tě požádat, abys ty články napsal.“

„Já? Ale já o politice nic nevím?“

„Merde! Oni taky ne. Kdo vůbec ví něco o politice? Je to jednoduché. Všechno, co musíš udělat, je opsat to z anglických novin. Není tu pařížský Daily Mail? Opiš to odtamtud.“

„Ale Daily Mail jsou konzervativní noviny. Nenávidí komunisty.“

„Dobře. Tak napíšeš opak toho, co je v Daily Mail, pak se nemůžeš splést. Nesmíme tuhle šanci zahodit, mon ami. Mohlo by z toho být i několik set franků.“

Ten nápad se mi ani trochu nelíbil, protože pařížská policie jde tvrdě po komunistech, zvláště když jsou to cizinci, a mne už jednou podezírali. Před několika měsíci mě jeden detektiv viděl, jak vycházím z kanceláře komunistického týdeníku, a měl jsem ošklivé oplétačky s policií. Pokud by mě chytili, jak jdu do té tajné společnosti, mohlo by to znamenat deportaci. Přesto ta příležitost vypadala příliš lákavě, než abychom ji nechali být.

Toho odpoledne pro nás přišel Borisův přítel, taky číšník, a odvedl nás na schůzku. Nepamatuji si už jméno té ulice – byla to oprýskaná ulice na jih od Seiny, někde u Senátu. Borisův přítel trval na nejvyšší opatrnosti. Loudali jsme se tou ulicí, minuli dveře, do kterých jsme měli jít – byla to prádelna – a pak jsme se pomalu vraceli a sledovali všechna okna i kavárničky. Jestli to bylo známé místo, kde se scházeli komunisté, asi ho sledovali, a my jsme měli v úmyslu okamžitě odejít, pokud uvidíme kohokoli, kdo by připomínal detektiva.

Měl jsem strach, ale Borisovi se ta konspirativní procedura líbila a úplně zapomněl na to, že chce obchodovat s vrahy svých rodičů.

Když jsme si byli jisti, že je vzduch čistý, rychle jsme zapadli do dveří. V prádelně byla Francouzka, žehlila prádlo a řekla nám, že „ruští pánové“ bydlí nahoře – po schodišti napříč přes dvůr.

Vyšli jsme několik pater po tmavém schodišti a objevilo se odpočívadlo. Nahoře nad schody stál statný mladík, na hlavě neměl moc vlasů a tvářil se dost nepřívětivě. Když jsem vyšel nahoru, podezíravě se na mne podíval, zastavil mi cestu rukou a řekl něco rusky.

„Mot d'ordre!“ řekl ostře, když jsem neodpověděl.

Překvapeně jsem zastavil. Žádné heslo jsem tu nečekal.

„Mot d'ordre!“ opakoval ten Rus.

Borisův přítel, který šel za námi, postoupil dopředu a řekl něco rusky, buď heslo, nebo vysvětlení. Zdálo se, že se s tím ten zamračený muž spokojil; pustil nás dál do omšelé místnosti s neprůhlednými okny. Byla to taková ošuntělá kancelář, na stěnách byly přišpendlené politické plakáty s nápisy v azbuce a obrovský neumělý obraz Lenina. Za stolem seděl neoholený Rus v košili a psal adresy na balíčky novin, které ležely na hromadě před ním.

Když jsem vešel, oslovil mě francouzsky s těžkým přízvukem.

„To je velice neopatrné!“ křičel nervózně. „Proč jste sem přišel bez balíčku prádla?“

„Prádla?“

„Každý, kdo sem jde, má prádlo. Pak to vypadá, jako by šel do prádelny v přízemí. Vezměte si příště pořádný balík. Nechceme, aby se nám policie dostala na stopu.“

Bylo to ještě konspirativnější, než jsem očekával. Boris si sedl na jedinou volnou židli a probíhala dlouhá ruská konverzace.

Mluvil jenom ten neoholený člověk; ten zamračený se opřel o zeď a nespustil ze mne oči, jako by mě stále podezíral. Bylo zvláštní stát v malé tajné místnosti s revolučními plakáty na stěnách a poslouchat rozhovor, ze kterého jsem nerozuměl ani slovo. Rusové mluvili rychle a zapáleně, střídavě se usmívali a krčili rameny.

Lámal jsem si hlavu, o čem to všechno může být. Myslím, že si říkali „tatičku“ a „holubičko“ a „Ivane Alexandroviči“ jako postavy z ruských románů. Měl jsem dojem, že se mluvilo o revoluci a že ten neoholený člověk stále říkal: „My se nehádáme. Spory patří do buržoazní minulosti. Našimi argumenty jsou činy.“ Potom jsem usoudil, že to asi bylo trochu jinak.

Požadovali dvacet franků, zjevně jako zápisné, a Boris slíbil, že zaplatí (měli jsme všeho všudy jen sedmnáct franků). Nakonec Boris vyndal naši vzácnou peněžní rezervu a zaplatil pět franků jako zálohu.

Poté se zamračený člověk přestal dívat tak podezíravě a sedl si na roh stolu. Ten neoholený se mě začal vyptávat a dělal si přitom poznámky na kousek papíru. Jsi komunista? zeptal se.

Sympatizuji s nimi, odpověděl jsem; nikdy jsem nevstoupil do žádné organizace. Znáš politickou situaci v Anglii? Ale jistě, samozřejmě. Vyslovil jsem jména různých ministrů a utrousil několik pohrdavých poznámek na adresu labouristů. A co Le Sport?

Mohl bych psát články o sportu? (Mezi fotbalem a socialismem existují v Evropě nějaké tajemné vazby.) Ale samozřejmě, také.

Oba muži vážně přikyvovali. Ten neoholený řekl:

„Évidemment, máte podrobné znalosti o situaci v Anglii. Napsal byste sérii článků pro moskevský týdeník? Podrobnosti vám dodáme.“

„Jistě.“

„Tak soudruhu, dostaneš od nás zprávu zítra ranní poštou. Nebo možná odpolední. Náš honorář je sto padesát franků za článek. A pamatuj si, až sem příště půjdeš, tak si vezmeš balíček prádla.“

Au revoir, soudruhu.“

Sešli jsme po schodech, opatrně vyhlédli z prádelny, jestli někdo není na ulici, a vyklouzli jsme ven. Boris byl radostí bez sebe.

V záchvatu obětí nálad vtrhl do nejbližší trafiky a koupil si doutník za padesát centimů. Když vyšel ven, tloukl holí a zářil.

„Konečně! Konečně! Ted', mon ami, ted' opravdu zbohatneme. Nakonec jsi je dostal. Slyšel jsi, jak ti říkal soudruhu? Sto padesát franků za článek – Nom de Dieu, to je štěstí!“

Druhý den dopoledne, když jsem slyšel listonoše, jsem rychle seběhl do bistra pro svůj dopis; k mému zklamání nepřišel. Čekal jsem doma na odpolední poštu; zase žádný dopis. Když uplynuly tři dny a já jsem od tajné společnosti stále nic nedostával, přestali jsme doufat a mysleli jsme si, že si určitě našli někoho jiného, kdo jim ty články napíše.

Po deseti dnech jsme se znovu vydali do kanceláře tajné společnosti. Pečlivě jsme si s sebou připravili balíčky, které vypadaly jako prádlo. Ale tajná společnost zmizela! Žena v prádelně nic nevěděla, jenom řekla, že „ces messieurs“ před několika dny odešli a že předtím měli potíže s činží. Vypadali jsme tu s našimi balíčky jako blázni. Jedinou útěchou bylo, že jsme jim zaplatili

jenom pět franků a ne dvacet.

A to bylo naposled, co jsme o tajné společnosti slyšeli. Nikdo nevěděl, kým nebo čím ve skutečnosti byli. Osobně si nemyslím, že měli něco společného s komunistickou stranou; myslím, že to byli jednoduše podvodníci, kteří okrádali ruské emigranty tím, že na nich vymáhali zápisné do neexistující společnosti. Bylo to docela bezpečné a bezpochyby to ještě v nějakém jiném městě provozují.

Byli chytrí a svou roli sehráli obdivuhodně. Jejich kancelář vypadala přesně tak, jak měla vypadat tajná komunistická kancelář, a co se týče toho tahu s balíčkem prádla, ten byl geniální.

IX

DALŠÍ TŘI DNY jsme se zase plahočili za nějakou práci; domů jsme chodili pouze na jídlo, které bylo stále menší a menší a sestávalo jenom z chleba a polévky u mne v pokoji. Měli jsme teď dvě jiskřičky naděje. V první řadě se Boris doslechl o možnosti zaměstnání v hotelu X blízko Place de la Concorde a za druhé se patron té nové restaurace v Rue du Commerce konečně vrátil.

Odpoledne jsme šli kolem a viděli jsme ho. Boris cestou mluvil o ohromném bohatství, které bychom vydělali, kdybychom tu práci dostali, a o tom, jak je důležité udělat na patrona dobrý dojem.

„Všechno záleží na tom, jak vypadáš, mon ami. Dej mi nový oblek a já si do večera vypůjčím tisíc franků. Škoda, že jsem si nekoupil límec, když jsme měli peníze. Ráno jsem otočil svůj límec naruby, ale co naplat, obě strany jsou stejně špinavé. Myslíš, že vypadám hladově, mon ami?“

„Jsi pobledlý.“

„Na to kašlu, jak můžu vypadat o chlebu a bramborách! Když ale vypadáš hladově, všechno je ztraceno. Lidé tě pak chtějí vykopnout. Počkej.“

Zastavil se před výlohou klenotnictví a silně se poplácal po tvářích, aby je prokrvil. A potom jsme, než zase vybledne, spěchali do restaurace a představili se patronovi.

Patron byl malý, obtloustlý, velice důstojný člověk s vlnitými šedými vlasy, měl na sobě flanelový dvouřadý oblek a voněl parfémem. Boris mi řekl, že je to bývalý plukovník ruské armády.

Byla tu i jeho žena, ošklivá tlustá Francouzka s mrtvolně bledým obličejem a rudými rty. Připomínala mi studené telecí s rajčaty.

Patron přivítal Borise velmi žoviálně a několik minut se bavili rusky. Já stál v pozadí připraven, že řeknu nějakou velkou lež o své zkušenosti umývače

nádobí.

Pak patron přešel ke mně. Nejistě jsem zašoupal nohama a snažil jsem se vypadat servilně. Boris mi předtím stále opakoval, že plongeur je otrokův otrok, a já očekával, že patron bude se mnou podle toho jednat. K mému překvapení mi vřele stiskl ruku.

„Tak vy jste Angličan!“ zvolal. „To je ale okouzující! Určitě se nemusím vůbec ptát, jestli hrajete golf.“

„Mais certainement,“ řekl jsem, protože jsem viděl, že se to ode mne očekává.

„Celý svůj život si toužím zahrát golf. Drahý monsieur, byl byste tak laskav a ukázal mi několik základních úderů?“

Zjevně to byl ruský způsob, jak dělat obchody. Patron pozorně naslouchal, zatímco jsem vysvětloval rozdíl mezi dřevěnými a kovovými holemi, a pak mi najednou řekl, že to všechno bylo entendu; až se restaurace otevře, bude Boris maitre d'hôtel a já budu plongeur s možností povýšení na toaletáře, jestli obchody půjdou dobře. Kdy se bude restaurace otvírat? zeptal jsem se.

„Ode dneška přesně za čtrnáct dní,“ odpověděl patron vznešeně (měl ve zvyku pokyvat hlavou a současně oklepávat popel z cigarety, což vypadalo velmi vznešeně), „ode dneška přesně za čtrnáct dní v poledne.“ Pak nás s očividnou pýchou provedl restaurací.

Byl to nevelký podnik, který sestával z baru, jídelny a kuchyně; ta nebyla o moc větší než běžná koupelna. Patron ho zařídil v nevkusném „pitoreskním“ stylu (nazýval to „normand“; byly tu falešné trámy přichycené na omítce a tak podobně) a chtěl ho pojmenovat Auberge de Jehan Cottard, aby tomu dodal středověký ráz. Dal si natisknout reklamní leták, který obsahoval spoustu lživých informací o historii této čtvrti; tento leták mimo jiné tvrdil, že na místě restaurace bývala hospoda, kterou navštěvoval Karel Veliký. Patrona ten švindl velmi těšil. Také ozdobil bar neslušnými obrazy jednoho umělce ze Salonu. Nakonec nám každému dal drahou cigaretu a po chvilce povídání jsme šli domů.

Měl jsem silný pocit, že nás v této restauraci nečeká nikdy nic dobrého. Patron vypadal jako podvodník, a navíc, což bylo ještě horší, jako neschopný podvodník, a také jsem si všiml, že kolem zadních dveří obcházel dva muži, kteří na první pohled vypadali jako vymahači dluhů. Ale Boris, který se už zase jednou viděl jako maitre d'hôtel, si nenechal ničím zkazit náladu.

„Zvládli jsme to – jenom vydržet ještě čtrnáct dní. Co to jsou dva týdny? Jídlo? Je m'en fous. Když si pomyslím, že už za tři týdny budu mít milenkou! Zajímalo by mě, jestli bude tmavá nebo blond. Mně je to jedno, jen aby nebyla

moc hubená.“

Následovaly dva moc špatné dny. Zbylo nám jenom šedesát centimů a utratili jsme je za čtvrt kila chleba a kousek česneku na jeho potření. Potírání česnekem má ten význam, že jeho chuť dlouho vydrží a dává člověku iluzi, že se zrovna najedl. Většinu dne jsme proseděli v Jardin des Plantes. Boris házel kameny po ochočených holubech, ale pokaždé minul, a potom jsme si vymýšleli slavnostní jídelní lístky a psali je na zadní stranu dopisních obálek. Měli jsme příliš veliký hlad, abychom třeba jenom zkusili myslet na něco jiného než na jídlo. Pamatuji se, jaké menu Boris nakonec sestavil pro sebe. Bylo to: tucet ústřic, boršč se smetanou, raci, kuřátko en casserole, hovězí se švestkovým kompotem, nové brambory, salát, masový pudink a rokfór, litr burgundského vína a sklenka staré brandy. Co se týče jídla, měl Boris mezinárodní chuť. Později, když už jsme na tom byli dobře, jsem ho občas vídal, jak podobnou hostinu bez námahy spořádá.

Když nám došly peníze, přestal jsem hledat práci a byl jsem zase celý den bez jídla. Nevěřil jsem, že by se Auberge de Jehan Cottard mohl opravdu otevřít, a neviděl jsem žádné jiné východisko, ale byl jsem příliš líný dělat cokoli jiného, než ležet v posteli. Pak se smůla rázem prolomila. Asi v deset hodin večer jsem uslyšel z ulice nadšený křik. Vstal jsem a šel k oknu.

Byl to Boris, mával holí a zářil. Než začal mluvit, vytáhl z kapsy kradený bochník a hodil ho po mně.

„Mon ami, mon cher ami, jsme zachráněni! Víš, co se stalo?“

„Snad jsi nedostal práci?“

„V hotelu X blízko Place de la Concorde – pět set franků měsíčně a jídlo k tomu. Dneska jsem tam už pracoval. Panenkomarjá, jak já jsem se najedl!“

Po deseti nebo dvanáctihodinové práci a se svou chromou nohou se ze všeho nejdřív vydal na tříkilometrový pochod k mému hotelu, aby mi tu dobrou zprávu mohl sdělit! A co víc, řekl mi, že mám přijít následující den během jeho odpolední přestávky do Tuileries pro případ, že by se mu podařilo ukrást pro mne něco k jídlu. V určenou dobu jsem se s Borisem sešel na lavičce v parku. Rozepnul vestu a vyndal obrovský balík zabalený ve starých novinách; bylo v něm bez ladu a skladu trochu mletého telecího, kousek camembertu, chléb a věneček, všechno dohromady.

„Voilà!“ řekl Boris, „to je všechno, co se mi podařilo vynést. Vrátný je pěkně prohnáná svině.“

Je nepříjemné jíst z novinového papíru na lavičce v parku, zvláště v Tuileries, kde je pořád plno hezkých dívek, ale já měl příliš velký hlad, než aby

mě to zajímalo. Zatímco jsem jedl, Boris vysvětloval, že pracuje v cafeterii hotelu – to je příprava čaje a kávy. Ukázalo se, že cafeterie je to nejnižší postavení v hotelu a pro číšníka je to strašný pád, ale postačí to, dokud neotevrou Auberge de Jehan Cottard. Zatím jsem se s Borisem scházel každý den v Tuileries a on vynášel tolik jídla, na kolik si troufl. Dělali jsme to tak tři dny a já jsem žil pouze z kradeného jídla. Pak celé naše trápení skončilo, protože z hotelu X odešel jeden plongeur a já jsem na Borisovo doporučení dostal uvolněné místo.

X

HOTEL X byla grandiózní budova s klasicistickým průčelím. Po straně měl malá tmavá dvířka jako do myši díry, která sloužila jako vchod pro služebnictvo. Přišel jsem ráno ve tři čtvrtě na sedm. Proud lidí v zamaštěných kalhotách chvátal do práce a u dveří je kontroloval vrátný, který seděl v malinké kanceláři.

Chvíli jsem počkal, než se objevil chef du personnel, jakýsi náměstek ředitele, aby provedl přijímací pohovor. Byl to Ital s bledým kulatým obličejem a s kruhy pod očima od práce přesčas.

Zeptal se mě, jestli jsem už pracoval jako umývač nádobí, a já řekl, že ano; pohlédl na mé ruce a viděl, že lžu, ale když slyšel, že jsem Angličan, zatvářil se o něco příjemněji a přijal mě.

„Hledáme někoho, kdo by nám pomohl s angličtinou,“ řekl. „Naši klienti jsou samí Američané a jediné, co umíme z angličtiny, je –“ a přeříkal slova, která v Londýně píší malí kluci po zdech. „Mohl byste se nám hodit. Pojd'te dolů.“

Vedl mě dolů po točitém schodišti hluboko do podzemí, kde byla tak úzká a nízká chodba, že jsem se místy musel shýbat. Bylo tu horko k zalknutí a skoro tma, protože jediným osvětlením byly matné žluté žárovky, které byly umístěny vždy několik metrů od sebe. Zdálo se mi, že jsou tu kilometry tmavých spletutých chodeb – předpokládám, že jich ve skutečnosti mohlo být nanejvýš několik stovek metrů –, které nějak připomínaly spodní patra zaoceánského parníku; bylo tu stejné vedro a stejně stísněný prostor, horká pára z jídel i bzučení a vrčení (pocházelo z kuchyňských ohnišť) jako od chodu motorů. Míjeli jsme různé dveře, ze kterých vycházely někdy hlasité nadávky, jindy červená záře ohně a jednou také studený závan z ledárny. Když jsme procházeli kolem ní, něco mě prudce udeřilo do zad. Byl to padesátikilový blok ledu, který nesl pomocník v modré zástěře. Za ním šel chlapec s velkým kusem telecího na rameni; tvář měl zabořenou do vlhkého kyprého masa.

Zahnali mě na stranu křikem „Rangetoi, idiot!“ a spěchali dál.

Pod jedním světlem někdo napsal na stěnu úhledným písmem: „Spíš najdeš v zimě oblohu bez mráčku, než jednu neposkvrněnou pannu v hotelu X.“ Zdálo se mi, že jsem se ocitl na dost podivném místě.

Jedna chodba odbočovala do prádelny, kde mi stará žena s obličejem jako smrtka vydala modrou zástěru a hromadu utěrek. Pak mě chef du personnel odvedl do malinké podzemní nory – jakoby do sklepa pod ostatními sklepy –, kde byl dřez a několik plynových sporáků. Nemohl jsem se tu ani narovnat, protože strop byl příliš nízko, a teplota v místnosti dosahovala snad 45 stupňů. Chef du personnel mi vysvětlil, že mou prací bude nosit jídlo výše postaveným hotelovým zaměstnancům, kteří se stravovali v malé jídelně o patro výš, uklízet jejich místnost a umývat po nich nádobí. Když odešel, vrazil do dveří divokou chlupatou hlavu nějaký číšník. Byl to Ital a podíval se na mne svrchu.

„Angličan, co?“ řekl. „Já to tu mám na starosti. Když budeš pracovat dobře“ – a udělal posunek, jako by obrátil láhev dnem vzhůru, a hlasitě zamlaskal. „A když ne“ – několikrát silně kopl do rámu dveří. „Klidně ti zakroutím krkem, to je pro mne, jako bych si odplivl. A když se tu něco stane, budou věřit mně, a ne tobě. Tak si dej pozor.“

Po tomto úvodu jsem se dal kvapem do práce. Pracoval jsem od sedmi hodin ráno do čtvrt na deset večer s jednou hodinovou přestávkou. Nejdřív jsem myl nádobí, potom jsem drhl stoly a podlahu v jídelně pro zaměstnance, potom jsem leštil sklenice a nože, roznášel obědy, opět umýval nádobí, a pak roznášel další jídla a myl další nádobí. Nebyla to těžká práce a zvládal jsem ji dobře až na okamžiky, kdy jsem musel pro jídlo do kuchyně. Byla to místnost, jakou jsem si do té doby neuměl ani představit – dusivý pekelný sklep s nízkým stropem, rudá záře od ohňů a ohlušující řev nadávek a zvonění hrnců a pánví. Bylo tu takové vedro, že kromě kamen musely být všechny kovové předměty přikryté látkou. Uprostřed místnosti byla ohniště, kde dvanáct kuchařů poskakovalo sem a tam, a i když měli bílé čepice, odkapával jim z obličejů pot. Kolem dokola byly pulty, kde pokřikoval zástup číšníků a plongeurů s podnosy. Kuchyňští pomocníci, od pasu nahoru úplně nazí, přikládali do ohně a drhli pískem obrovské měděné pánve. Zdálo se, že tu jsou všichni podráždění a mají stále naspěch. Šéfkuchař, uhlašený rudý muž s velkými kníry, stál uprostřed a stále křičel: „Ca marche, deux sufs brouillés! Ca marche, un Chateaubriand pommes sautées!“ Přestal jenom tehdy, když chtěl vynadat nějakému plongeurovi. Byly tu tři pulty. Když jsem byl v kuchyni poprvé, z neznalosti jsem šel s podnosem k jinému pultu, než jsem měl. Šéfkuchař ke mně přistoupil, zakroutil si kníry a změřil si mě

pohledem od hlavy k patě. Potom se obrátil na kuchaře, který připravoval snídani, a ukázal na mne.

„Vidíš tohle? Přesně takové plongeury nám teď posílají. Odkud jsi přišel, ty idiote? Nejspíš z Charentonu, ne?“ (V Charentonu byl velký blázeň.)

„Z Anglie,“ řekl jsem.

„To jsem si mohl myslet. Well, mon cher monsieur l'Anglais, dovolte, abych vám sdělil, že jste z kurvy syn! A teď, fous-moi le camp k pultu, kam patříš.“

Takového přivítání se mi dostalo v kuchyni pokaždé, protože jsem vždycky udělal nějakou chybu; čekalo se ode mne, že svou práci budu znát, a podle toho mi spílali. Ze zvědavosti jsem počítal, kolikrát za den mě nazvou maquereau, a skončil jsem u čísla třicet devět.

V půl páté mi Ital řekl, že mohu přerušit práci, ale že nestojí za to chodit ven, protože v pět zase začínáme. Šel jsem si zakouřit na záchod. Kouření bylo přísně zakázáno a Boris mě varoval, že záchod je jediné bezpečné místo. Poté jsem zase pracoval až do čtvrt na deset, kdy číšník strčil hlavu do dveří a řekl mi, abych tam už zbytek nádobí nechal. Poté, co mě celý den nazýval prasetem, makrelou atd., byl teď k mému překvapení najednou docela přátelský. Zjistil jsem, že všechny ty nadávky, které jsem po celý den poslouchal, byly jenom určitým druhem zkoušky.

„To stačí, mon p'tit,“ řekl číšník. „Tu n'es pas débrouillard, ale pracovat umíš. Pojd' nahoru a navečeř se. Hotel nám povoluje dva litry vína na osobu a já ukradl ještě jednu láhev. Uděláme si mejdan.“

Výborně jsme se navečeřeli z toho, co zbylo po výše postavených hotelových zaměstnancích. Číšník se dostal do nálady a vyprávěl mi o svých milostných dobrodružstvích a o dvou mužích, které pobodal v Itálii, a o tom, jak se vyhnul vojenské službě. Když ho člověk poznal, byl to docela dobrý společník; do určité míry mi připomínal Benvenuto Celliniho. Byl jsem unavený a propocený, ale po dni, kdy jsem se konečně vydatně najedl, jsem si připadal jako vyměněný. Práce se mi nezdála být těžká a měl jsem pocit, že mi bude vyhovovat. Nebylo ale jisté, jestli mi ji nechají, protože jsem byl přijat pouze na jeden den jako „výpomoc“ za dvacet pět franků. Nevrlý vrátný mi odpočítal peníze a odebral z nich dvacet pět centimů, o kterých tvrdil, že jsou na pojištění (později jsem zjistil, že to byla lež). Potom vyšel na chodbu, přikázal mi, abych si svlékl kabát, a pečlivě mě prohmatal, jestli u sebe nemám kradené jídlo. Když to skončilo, objevil se chef du personnel, aby si se mnou popovídal. Byl teď stejně jako číšník mnohem žoviálnější, protože viděl, že mám o práci opravdu

zájem.

„Jestli chcete, dáme vám stálé místo,“ řekl. „Vrchní říká, že bude docela rád nadávat Angličanovi. Podepíšete s námi smlouvu na měsíc?“

To byla konečně práce a já jsem byl připraven po ní skočit. Pak jsem si ale vzpomněl na ruskou restauraci, která se měla otevírat za čtrnáct dní. Nezdálo se mi správné slíbit, že tu budu pracovat celý měsíc, a pak odejít v polovině. Řekl jsem, že mám vyhlídku na jinou práci – mohl bych podepsat smlouvu na čtrnáct dní? Ale chef du personnel jenom pokrčil rameny a řekl, že hotel zaměstnává pouze na měsíc. Naději na zaměstnání jsem jednoznačně ztratil.

Jak jsme se domluvili, čekal na mne Boris v Arcade v Rue de Rivoli. Když jsem mu řekl, co se stalo, začal zuřit. Poprvé, co se známe, zapomněl na své vychování a řekl mi, že jsem blázen.

„Idiot! Takový idiot! Co je platné, že ti najdu práci, když ji hned zahodíš? Jak můžeš být takový blázen a mluvit o jiné restauraci! Jediné, co jsi měl udělat, bylo slíbit, že tu budeš pracovat celý měsíc.“

„Zdálo se mi čestnější říci, že by se mohlo stát, že odejdu,“ namítal jsem.

„Čest! Čest! Kdo kdy slyšel o nějakém plongeurovi, který by byl čestný! Mon ami“ – najednou mě chytil za klopu a mluvil velmi naléhavě – „mon ami, pracoval jsi tu celý den. Už víš, jak to v hotelu chodí. Myslíš, že si nějaký plongeur může dovolit mít třeba jen špetku cti?“

„Ne, asi ne.“

„Dobře. Tak teď jdi rychle zpátky a řekni, že chceš pracovat celý měsíc. Řekni, že to druhé místo odmítneš. A až se náš hotel otevře, prostě odejdeme.“

„A co bude s mojí mzdou, když zruším smlouvu?“

Boris praštil holí o chodník a rozčílil se nad takovou zabeđeností. „Požádej, aby tě vypláceli každý den, pak netratíš ani sou. Myslíš, že půjdou k soudu, protože nějaký plongeur zrušil smlouvu? Na to, aby ho žalovali, je plongeur příliš bezvýznamný.“

Spěchal jsem zpátky. Chef du personnel tam ještě byl a já mu řekl, že budu pracovat celý měsíc, načež se mnou podepsal smlouvu. To byla má první lekce z morálky plongeura. Později jsem zjistil, jak jsem byl bláhový, když jsem měl zábrany, protože velké hotely jsou ke svým zaměstnancům naprosto nemilosrdné.

Najímají a propouštějí lidi podle toho, jak to chodí hotelu vyžaduje, a po sezoně každý hotel propustí minimálně deset procent svých zaměstnanců. Nemají ani žádné problémy s obsazováním míst, když někdo dá okamžitou výpověď, protože Paříž je plná nezaměstnaných hotelových pracovníků.

XI

DOPADLO TO TAK, že jsem svou smlouvu nakonec nezrušil, protože to trvalo ještě šest týdnů, než se v Auberge de Jehan Cottard objevily nějaké náznaky toho, že by se mohl otevřít. Zatím jsem pracoval v hotelu X; čtyři dny v týdnu v cafeterii, jeden den jsem pomáhal číšníkovi ve třetím patře a jeden den jsem zastupoval ženu, která umývala nádobí v jídelně. V neděli jsem měl naštěstí volno, ale občas byl někdo nemocný a já musel pracovat i tento den. Pracovní doba byla od sedmi ráno do dvou odpoledne a od pěti do devíti večer celkem jedenáct hodin, ale ten den, kdy jsem umýval nádobí v jídelně, jsem pracoval čtrnáct hodin. Na plungeura to byla podle běžných pařížských zvyků mimořádně krátká pracovní doba. Jediné, co mi ztrpčovalo život, bylo strašné horko a špatný vzduch v celém sklepním bludišti. Bez ohledu na to byl tento velký a dobře vedený hotel považován za moderní a pohodlný.

Naše cafeterie byla tmavá sklepní místnost sedm krát dva a půl metru a necelé tři metry vysoká a byla tak přeplněná kávovary, strojky na krájení chleba a podobným zařízením, že jsme se tam stěží mohli pohnout, aniž bychom do něčeho narazili. Byla osvětlená jednou slabou elektrickou žárovkou a čtyřmi nebo pěti plynovými hořáky, které vrhaly prudce červený odlesk. Byl tam teploměr a teplota na něm nikdy neklesla pod 40 stupňů – v některých hodinách se blížila až k 55 stupňům. Na jednom konci bylo pět nákladních výtahů a na druhém lednice, kam jsme ukládali mléko a máslo. Když jste vešli do lednice, na jediném kroku poklesla teplota o 40 stupňů; připomínalo mi to píseň o grónských ledovcových horách a o korálovém pobřeží v Indii. Kromě mne a Borise pracovali v cafeterii ještě dva další muži. Jedním byl Mario, obrovský popudlivý Ital – vypadal jako městský strážník s operními gesty – a tím druhým bylo zarostlé nemotorné zvíře, kterému jsme říkali Maďar; myslím, že byl z Transylvánie nebo dokonce z ještě větší dálky. Kromě Maďara jsme byli všichni urostlí chlapi a v pracovních špičkách jsme do sebe neustále vráželi.

Práce v cafeterii byla nárazová. Nikdy jsme úplně nezaháleli, ale opravdová práce přicházela ve vlnách, které vždy trvaly dvě hodiny – každou vlnu jsme nazývali „un coup de feu“. První coup de feu nastával v osm hodin, když se hosté nahoře začali probouzet a požadovali snídani. V osm vypuklo v suterénu náhlé bouchání a vřiskání; ze všech stran zvonil zvonek, pomocníci v modrých zástěrách spěchali po chodbách, s rachotem přijížděly nákladní výtahy a číšníci ze všech pěti podlaží začali křičet do výtahových šachet italské nadávky. Nepamatuji si všechny naše povinnosti, ale patřila mezi ně příprava čaje, kávy a čokolády, donášení jídel z kuchyně, vína ze sklepa a ovoce a

podobných potravin z jídelny, krájení chleba, příprava topinek, válení kuliček másla, odměřování džemu, otevírání plechovek s mlékem, počítání kostek cukru, vaření vajec, příprava ovesné kaše, roztloukání ledu, mletí kávy – to vše pro sto až dvě stě zákazníků. Do kuchyně to bylo třicet a do jídelny šedesát nebo sedmdesát metrů. Na všechno, co jsme posílali nákladními výtahy nahoru, musel být vystaven konzumní lístek; tyto lístky musely být pečlivě vyplněny a bylo zle, když chyběla třeba jediná kostka cukru. Kromě toho jsme vydávali zaměstnancům chléb a kávu a donášeli jsme jídla pro číšníky ve vyšších poschodích. Celkem vzato to byla dost složitá práce.

Spočítal jsem, že každý z nás za den nachodil a naběhal asi dvacet pět kilometrů, a přitom naše práce byla náročnější na psychiku než po fyzické stránce. Při pohledu zvenčí se zdá, že není nic lehčího než práce kuchyňských pomocníků; avšak když jste v neustálém spěchu, je překvapivě těžká. Člověk musí neustále přeskakovat mezi množstvím různých úkonů – je to jako třídít balíček karet na čas. Například připravujete topinku, když vtom bum!, přijede výtah s objednávkou na čaj, rohlíky a tři různé druhy džemu, a bum!, v tu chvíli přijíždí další výtah požadující míchaná vajíčka, kávu a grapefruit; běžíte do kuchyně pro vajíčka a do jídelny pro ovoce, letíte jako blesk, abyste byli zpět, než se vám začne pálit topinka, a přitom nesmíte zapomenout na čaj a na kávu – kromě pěti dalších objednávek, které stále přicházejí; mezitím vás pronásleduje nějaký číšník a obtěžuje vás kvůli ztracené láhvi sodovky a vy se s ním hádáte. Vyžaduje to mnohem víc inteligence, než by si člověk pomyslel. Mario říkal, že výchova spolehlivého cafetiera trvá celý rok, a měl určitě pravdu.

Doba mezi osmou a půl jedenáctou byla jako delirium. Někdy jsme pracovali, jako by nám zbývalo nanejvýš pět minut života, jindy se objevila náhlá období klidu, kdy se objednávky zastavily a všechno na chvíli zmlklo. Potom jsme zametli smetí na podlaze, rozhodili čisté piliny a zhltnuli kelímek vína, kávy nebo vody – čehokoli, jen když to teklo. Často jsme si během práce odlomili kus ledu a cucali ho. Horko mezi plynovými vařiči bylo odporné; během dne jsme vypili několik litrů tekutin a za pár hodin práce jsme měli potem promočené i zástěry. Občas jsme se dostali do tak beznadějného skluzu, že někteří hosté skoro odešli bez snídaně, ale Mario nás z toho vždycky dostal. Pracoval v cafeterii už čtrnáct let a naučil se neztrácet mezi jednotlivými úkony ani vteřinu. Maďar byl velmi hloupý, já byl nezkušený a Boris měl sklony k ulejšování – částečně kvůli své chromé noze a částečně proto, že se jako bývalý číšník za práci v cafeterii styděl –, ale Mario byl báječný. Způsob, jakým natahoval své dlouhé ruce napříč cafeterií, aby jednou rukou naplnil kávovou

konvici a druhou dal vařit vajíčka, a současně hlídal topinky a dával příkazy Maďarovi, a jak si mezitím zpíval úryvky z Rigoletta, byl neopakovatelný. Patron znal jeho cenu a platil mu tisíc franků měsíčně, zatímco my jsme dostávali pět set.

Blázinec kolem snídání skončil v půl jedenácté. Pak jsme umyli stoly v cafeterii, zametli podlahu a vyleštili mosazné předměty, a pokud jsme měli dobré dopoledne, šli jsme si po jednom zakouřit na záchod. To byla trochu volnější doba, i když jenom relativně, protože jsme měli jenom deset minut na oběd a nikdy se nám ho nepodařilo sníst bez přerušení. Doba, kdy zákazníci obědvali, tedy mezi dvanáctou a druhou, byla stejným obdobím zmatků jako čas snídání. Ted' jsme zejména nosili jídla z kuchyně, což znamenalo nepřetržité engueulades ze strany kuchařů. V té době se kuchaři už čtyři nebo pět hodin potili u ohnišť a jejich nálada byla na bodu varu.

Ve dvě jsme byli náhle bez práce. Zahodili jsme zástěry, oblékli si kabáty a spěchali ven, a když jsme měli peníze, zakotvili jsme v nejbližším bistru. Byl to zvláštní pocit, vyjít z těch horkých sklepů na ulici. Vzduch nám připadal oslnivě čistý a chladný jako v polárním létě; a jak sladce nám voněl benzin po tom smradu z jídla a potu! Občas jsme se v bistru potkali s některými z našich kuchařů a číšníků; byli velmi přátelští a kupovali nám pití. V hotelu jsme byli jejich otroky, ale mimo pracovní dobu si jsou podle profesionální etiky všichni rovni a engueulades tu neplatí.

Ve tři čtvrtě na pět jsme šli zpět do hotelu. Do půl šesté nepřicházely žádné objednávky a my jsme tuto dobu využili k tomu, abychom vyleštili stříbro, vyčistili kávovary a udělali další drobné práce. Pak začala největší vřava z celého dne – doba večeří. Přál bych si být na chvíli Zolou, abych dokázal tuto dobu popsat. Podstata byla v tom, že sto nebo dvě stě lidí požadovalo naprosto odlišná jídla o pěti nebo šesti chodech, a padesát až šedesát lidí vařilo, obsluhovalo je a uklízelo nepořádek, který udělali; každý, kdo má zkušenost s prací v pohostinství, ví, co to znamená. A v době, kdy se práce znásobila, byl už celý personál vyčerpaný a mnoho pracovníků bylo opilých. O tom, jak to vypadalo, bych mohl napsat celé stránky, a přesto byste si neudělali přesnou představu. Přenášení věcí úzkými chodbami sem a tam, srážky, křik, boj s bedýnkami, s podnosy a s bloky ledu, horko, tma, zuřivé hádky, které z nedostatku času končily v půlce – to se vymyká jakémukoli popisu. Každý, kdo přijde do podzemí hotelu poprvé, si připadá jako v doupěti maniaků. Teprve později, když jsem práci v hotelu porozuměl, jsem v tomto chaosu našel řád.

V půl deváté práce naráz ustala. Museli jsme tu zůstat až do devíti, ale

obvykle jsme padli jak dlouzí tak širocí na podlahu, natáhli si nohy a byli jsme tak líní, že jsme si nedošli ani do lednice pro pití. Někdy přišel chef du personnel s láhvemi piva; hotel nám dával zvláštní přiděl piva, když jsme měli za sebou těžký den. Strava, kterou jsme dostávali, byla sotva k jídlu, ale na pití patron nešetřil; každý jsme mohli vypít dva litry vína denně, protože patron věděl, že plongeur, který nedostane dva litry, ukradne tři. Také jsme dopíjeli sklenice, takže jsme často vypili přes míru – to bylo docela dobré, protože se pak zdálo, že nám jde práce rychleji od ruky.

Takto uběhly čtyři dny v týdnu; zbylé dva byly jeden lepší a jeden horší. Po týdnu takového života jsem měl pocit, že potřebuji dovolenou. Byla sobota večer, a tak naše bistro bylo plné lidí, kteří se snažili opít; s vyhlídkou zítřejšího volna jsem se k nim s chutí připojil. Ve dvě v noci jsme šli, všichni opilí, do postele s úmyslem spát až do oběda. V půl šesté mě náhle vzbudili. U mé postele stál noční hlídač, kterého poslali z hotelu. Strhl ze mne přikrývku a hrubě se mnou zatřásl.

„Vstávej!“ řekl. „Tu t'es bien saoulé la gueule, pas vrai? To nevádí, v hotelu chybí jeden člověk. Musíš dneska do práce.“

„Proč bych měl pracovat?“ protestoval jsem. „Mám dneska volno.“

„Volno nevolno, práce se udělat musí. Vstávej!“

Vstal jsem a vydal jsem se do hotelu; měl jsem pocit, že mám přeražený hřbet, a hlavu jsem měl plnou žhavých uhlíků. Myslel jsem si, že nezvládnou celý den pracovat. A přece, když jsem strávil v podzemí necelou hodinu, zjistil jsem, že je mi úplně dobře. Vypadá to, že člověk v těch horkých sklepích vypotí téměř jakékoli množství alkoholu jako v turecké lázni. Plongeuři to vědí a počítají s tím. To, že mohou vypít litry vína a vypotit ho dřív, než způsobí nějakou škodu, je jedna z odměn za to, jak žijí.

XII

MÉ ZDALEKA NEJLEPŠÍ CHVÍLE v hotelu byly, když jsem šel pomáhat číšníkovi do třetího patra. Pracovali jsme v malé komoře, která byla spojena s cafeterií pomocí nákladních výtahů. Po sklepních prostorách tu byl příjemný chládek a práce spočívala zejména v leštění příborů a sklenic, což je docela lidská práce. Číšník Valenti byl velmi slušný, a když jsme byli sami, zacházel se mnou téměř jako se sobě rovným, ale když u toho byl ještě někdo jiný, musel na mne mluvit hrubě, protože se nehodí, aby byl číšník milý na plongeara. Když měl dobrý den, dával mi pět franků spropitného. Byl to pohledný mladík, bylo mu dvacet čtyři let, ale vypadal na osmnáct, a jako většina číšníků měl dobré

vystupování a uměl se oblékat. V černém fraku s bílým motýlkem, s obličejem plným života a s hladkými hnědými vlasy vypadal jako student z Etonu; přesto si vydělával na živobytí od svých dvanácti let a doslova se vypracoval ze špíny ulice. Přešel bez pasu italské hranice, byl pouličním prodávčem kaštanů na severních bulvárech, v Londýně ho na padesát dní zavřeli za práci na černo, v jednom hotelu se s ním vyspala bohatá stará dáma, věnovala mu prsten s diamantem a potom ho nařkla, že ho ukradl, to všechno byly jeho zkušenosti. Rád jsem si s ním povídal, když jsme měli volnou chvíli a sedli jsme si na cigaretu do výtahové šachty.

Horší bylo, když jsem umýval nádobí pro jídelnu. Nemusel jsem sice mýt talíře, ty se myly v kuchyni, ale jenom ostatní nádobí, příbory, nože a sklenice; i tak to znamenalo třináctihodinovou práci a za jediný den jsem spotřeboval třicet až čtyřicet utěrek.

Zastaralé metody, které se ve Francii používají, práci při mytí nádobí ještě znásobují. O stojanech na talíře tu nikdo ani neslyšel a také neznají mýdlové vločky, jenom tekuté mýdlo, které v tvrdé pařížské vodě nechce pění. Pracoval jsem v přeplněném špinavém doupěti, které bylo kombinací komory a umývárny nádobí a vedlo přímo do jídelny. Kromě umývání nádobí jsem musel nosit jídlo číšníkům a obsluhovat je u stolu; většina z nich byla nesnesitelně drzá a já musel nejednou použít pěsti, abych si vynutil normální zdvořilé chování. Normálně tu myla nádobí jedna žena a číšníci jí dokázali udělat ze života peklo.

Vždy mě pobavilo, když jsem se rozhlédl po malé špinavé umývárně nádobí a pomyslně si, že mezi námi a jídelnou jsou pouze dvojité dveře. Za nimi seděli zákazníci v plné parádě – ubrusy bez jediné skvrnky, květinové mísy, zrcadla, zlacené konzoly a obrazy cherubínů; a tady, jen o pár metrů dál, jsme byli my v naší nechutné špíně. Ta špína byla skutečně nechutná. Celý den tu nebyl čas zamést podlahu a my jsme klouzali ve směsi mýdlové vody, salátových listů, roztrhaných papírů a rozšlapaného jídla.

Kolem stolu tu seděl tucet číšníků bez saka, míchali saláty, ukazovali svá zpocená podpaždí a strkali prsty do hrnců se šlehačkou. V místnosti byl špinavý zápach směsi jídla a potu.

V příbornících za hromadami nádobí se všude ukrývaly špinavé zásoby jídla, které si číšníci nakradli. Byly tu jen dva dřezy a žádné umývadlo a číšníci si běžně myli obličej ve vodě, ve které se oplachovalo čisté nádobí. Ale zákazníci z toho nic neviděli.

Před dveřmi do jídelny byla kokosová rohožka a zrcadlo a číšníci se tu vždy upravili tak, že vypadali jako ze škatulky.

Pozorovat číšníka, jak vchází do hotelové jídelny, je opravdu poučné. Když vejde do dveří, nastane u něho náhlá změna. Změní držení ramen, v okamžiku zmizí všechna špína, spěch i podráždění.

Vznáší se nad kobercem se slavnostním výrazem jako kněz v kostele. Vzpomínám si, jak se náš nástupce maitre d'hôtel, jeden ohnivý Ital, zastavil ve dveřích do jídelny, aby vynadal učni za rozbitou láhev vína. Mával pěstí nad hlavou a křičel (dveře byly naštěstí víceméně zvukotěsné):

„Tu me fais chier. To si říkáš číšník, ty parchante? Ty a číšník! Ty bys nemohl ani vytírat podlahu v bordelu, odkud přišla tvá matka. Maquereau!“

Už se mu nedostávalo slov, otočil se ke dveřím; a když je otevíral, hlasitě prdnul. Oblíbená italská urážka.

Pak prošel dveřmi a proplul napříč jídelnou s talířem v ruce, vznešený jako labuť. O deset vteřin později se uctivě klaněl před zákazníkem. A když jste ho viděli, jak se uklání a usmívá oním lehkým úsměvem zkušených číšníků, nemohli jste se ubránit pocitu, že se zákazník musí úplně stydět, že ho obsluhuje takový aristokrat.

Mytí nádobí byla skrz naskrz protivná práce – nebyla těžká, ale byla nevýslovně nudná a hloupá. Je strašné, když si člověk uvědomí, že někteří lidé stráví v takových zaměstnáních celá desetiletí. Ženě, kterou jsem zastupoval, mohlo být dobrých šedesát a stála u dřezu třináct hodin denně, šest dní v týdnu, po celý rok; navíc ji strašně komandovali číšníci. Tvrdila, že kdysi bývala herečkou – myslím si, že spíš dělala prostitutku; většina prostitutek končí jako uklízečky. Byl to zvláštní pohled, jak navzdory svému věku a stylu života stále nosila blond paruku, malovala si oči a barvila tváře jako dvacetiletá dívka. Zřejmě i osmasedmdesátihodinová týdenní pracovní doba ponechává člověku určitou vitalitu.

XIII

KDYŽ JSEM BYL V HOTELU TŘETÍ DEN, zavolal si mě chef du personnel, který se mnou obvykle mluvil docela příjemným tónem, a řekl ostře:

„Hele, vy tam, hned si oholte ten knír! Nom de Dieu, kdo to kdy slyšel, aby nějaký plongeur měl knír?“

Začal jsem protestovat, ale rázně mě zarazil. „Plonguer s knírem, to je nesmysl! Dejte si pozor, abych vás tak už zítra neviděl.“

Cestou domů jsem se ptal Borise, co to má znamenat. Pokrčil rameny. „Musíš udělat, co říká, mon ami. V hotelu nemá knír kromě kuchařů nikdo. Mělo mě hned napadnout, že bys to měl vědět. Důvod? Tady není žádný důvod. Je to

zvyk.“

Bylo mi jasné, že to patří k bontonu stejně jako to, že se ke smokingu nenosí bílý motýlek, a svůj knír jsem oholil. Později jsem se dozvěděl, jaké jsou důvody tohoto zvyku: číšníci v dobrých hotelech nenosí knír, a aby dali najevo svou nadřazenost, nařizují plongeurům, že ho nesmí mít ani oni; a kuchaři zase knír nosí, aby ukázali svou nadřazenost nad číšníky.

To poskytuje určitou představu o propracovaném systému kast, který v hotelu existuje. Zaměstnanci našeho hotelu, kterých bylo asi sto deset, měli stejně přesně odstupňované postavení, jako je tomu u vojáků; kuchař nebo číšník stáli nad plongeurem tak vysoko jako kapitán nad vojínem. Nejvýše stál ředitel, který mohl propustit každého, dokonce i kuchaře. Patrona jsme nikdy neviděli a jedině, co jsme o něm věděli, bylo, že se pro něho musí připravovat jídlo pečlivěji než pro zákazníky. Kázeň v hotelu byla naprosto věcí ředitele. Byl to svědomitý člověk a stále se snažil objevit lajdáctví, ale my jsme byli chytřejší. Hotel byl propojen systémem zvonků pro obsluhu a celé osazenstvo je používalo, aby si navzájem předávalo zprávy. Dlouhé a krátké zazvonění, po kterém následovaly ještě dva dlouhé signály, znamenalo, že ředitel přichází, a když jsme to slyšeli, dali jsme si velice záležet, abychom vypadali pilně.

Pod ředitelem byl maitre d'hôtel. Neobsluhoval u stolu, pokud zrovna nepřišel nějaký lord nebo jiná významná osobnost, ale řídil ostatní číšníky a pomáhal s přípravou jídla. Jeho spropitné a provize od vinařských společností (byly to dva franky za každou zátku od šampaňského, kterou vrátil) činily na dvě stě franků denně. Jeho pozice byla nesrovnatelná s ostatním personálem; obědval na stříbře ve vlastní místnosti a obsluhovali ho dva učni v čistých bílých sakách. O něco níže než vrchní číšník stál šéfkuchař, který si přišel na pět tisíc franků měsíčně; obědval v kuchyni, ale u zvláštního stolu, a obsluhoval ho jeden z kuchařských učňů. Pak následoval chef du personnel; vydělával jenom patnáct set franků za měsíc, ale chodil v tmavých šatech a nedělal žádnou manuální práci. Měl právo vyhodit z práce každého plongeura a pokutovat číšníky. Pak přišli ostatní kuchaři, jejichž plat se pohyboval od sedmi set padesáti do tří tisíc franků; po nich číšníci, kteří si vedle malého stálého platu přišli na spropitném na sedmdesát franků denně; potom pradleny a švadleny; pak číšničtí učňové, kteří nedostávali spropitné, ale hotel jim platil sedm set padesát franků měsíčně; pak plongeurové, také za sedm set padesát franků; pokojské s pěti nebo šesti sty měsíčně; a nakonec cafetieři s pěti sty za měsíc.

My v cafeterii jsme byli ta poslední spodina v hotelu, kterou každý opovrhoval a které každý tykal.

Bylo tu ještě spousta dalších zaměstnanců – úředníci v kancelářích, kterým se jednotně říkalo kurýři, skladník, sklepmistr, několik nosičů a poslíčků, ledař, pekaři, noční hlídač a vrátný. Různé práce vykonávaly různé národnosti.

Úředníci, kuchaři a švadleny byli Francouzi, číšníci byli Italové a Němci (v Paříži těžko najdete číšníka, který by byl Francouz), jako plongeury pracovaly všechny evropské národnosti, a kromě toho i Arabové a černoši. Společným jazykem byla francouzština a používali ji dokonce i Italové, když mluvili mezi sebou.

Každé oddělení mělo své vlastní výsady. Ve všech pařížských hotelech dostávají pekaři úlomky chleba po čtyřech sou za kilo a chovatelé prasat kuchyňské zbytky za pakatel. Výtěžek se dělí mezi plongeury. Také se tu hodně kradlo. Všichni číšníci kradli jídlo – sem tam jsem dokonce viděl číšníka, jak už nemohl sníst ani svůj příděl, který dostával od hotelu; kuchaři to dělali v ještě větší míře v kuchyni a my v cafeterii jsme do sebe zase tajně lili čaj a kávu. Sklepmistr kradl brandy. Podle hotelových předpisů nesměli mít číšníci zásobu alkoholu, ale s každou objednávkou museli jít za sklepmistrem. Když sklepmistr naléval nápoje, dával si stranou třeba jen kávovou lžičku z každé sklenky a nashromáždil tak ohromné množství. Pokud si byl jist, že někomu může věřit, prodával mu panáky kradené brandy po pěti sou.

Mezi zaměstnanci byli zloději a pokud jste si nechali peníze v kapse kabátu, obvykle zmizely. Vrátný, který nám vyplácel mzdu a prohlížel nás, jestli jsme neukradli jídlo, byl největší zloděj v hotelu. Při mém platu pět set franků měsíčně se mu ve skutečnosti podařilo ošidit mě za šest neděl o sto čtrnáct franků. Požádal jsem, aby mě vypláceli denně, a tak mi vrátný dával každý večer šestnáct franků; a protože mě nevyplácel v neděli (kdy jsem měl samozřejmě na plat nárok), obral mě o šedesát čtyři franky. Dále jsem občas pracoval i v neděli, a ačkoli jsem to nevěděl, měl jsem za to nárok na příplatek dvaceti pěti franků. Vrátný mi je také nikdy nevyplatil, a tak jsem přišel o dalších sedmdesát pět franků. Teprve poslední týden jsem zjistil, že mě neustále šidil, ale protože jsem nemohl nic dokázat, vrátili mi jenom dvacet pět franků. Vrátný zkoušel takové triky na všechny zaměstnance, kteří byli dostatečně hloupí, aby si to nechali líbit. Říkal, že je Řek, ale ve skutečnosti to byl Armén. Když jsem ho poznal, pochopil jsem konečně smysl přísloví: „Věř spíš hadovi než Židovi, spíš Židovi než Řekovi, ale nikdy nevěř Arménovi.“

Mezi číšníky byly divné povahy. Jeden byl gentleman – mladík, který měl univerzitní vzdělání a míval dobře placenou práci v kanceláři. Chytil pohlavní chorobu, přišel o práci, potom šel od místa k místu a teď byl šťastný, že může

pracovat jako číšník.

Mnoho číšníků proklouzlo do Francie bez pasu a jeden nebo dva byli špioni – špioni běžně přijímají místa číšníků. Jednoho dne byla v jídelně číšníků strašná hádka mezi Morandim, nebezpečně vyhlížejícím mužem s očima posazenými velmi daleko od sebe, a ještě jedním Italem. Ukázalo se, že Morandi přebral tomu druhému Italovi milenku. Ten mu neurčitě vyhrožoval – byl totiž dost neduživý a zjevně se Morandiho bál.

Morandi se mu posmíval: „Tak co s tím uděláš? Vyspal jsem se s tvou holkou. Vyspal jsem se s ní třikrát. A bylo to moc prima. Co teda budeš dělat?“

„Udám tě tajné policii. Ty jsi italský špion.“

Morandi mu to nevyvracel. Jednoduše vyndal ze zadní kapsy břitvu a udělal ve vzduchu dva prudké pohyby, jako by chtěl někomu rozříznout tvář. Načež to ten druhý číšník okamžitě odvolal.

Nejzvláštnější figurkou, jakou jsem v hotelu potkal, byla jedna „výpomoc“. Najali ho za pětadvacet franků na den místo Maďara, který byl nemocný. Byl to podsaditý, pohotový, asi pětadvacetiletý Srb, který mluvil šesti jazyky včetně angličtiny.

Zdálo se, že o práci v hotelu ví úplně všechno, a až do oběda pracoval jako otrok. Pak, jakmile odbilo dvanáct, začal být vzpurný, vyhýbal se práci, kradl víno a nakonec tomu nasadil korunu tím, že se otevřeně flákal s dýmkou v ústech. Kouření bylo samozřejmě pod přísnými pokutami zakázáno. Doslechl se o tom sám ředitel a v návalu vzteku sešel dolů, aby si se Srbem promluvil.

„Co si k čertu myslíte, že tu kouříte?“ křičel.

„Co si k čertu myslíte, že se na mě takhle díváte?“ odpověděl Srb klidně.

Nelze ani říct, jaká to byla drzost. Šéfkuchař by plongeurovi za takovou poznámku hodil do obličeje hrnec vařící polévky. Ředitel okamžitě řekl: „Máte padáka!“ a Srb dostal ve dvě hodiny odpoledne svých dvacet pět franků a byl řádně vyražen. Než odešel, Boris se ho rusky zeptal, co to bylo za hru. On mu srbsky odpověděl:

„Podívej, mon vieux, je to tak, že když budu pracovat do oběda, musím dostat celodenní mzdu. To je předpis. A jaký má smysl pracovat, když už jsem svou mzdu dostal? Řeknu ti, co tedy dělám.“

Jdu do hotelu, dostanu práci jako výpomoc a do oběda pilně pracuji. Jakmile odbije dvanáct, začnu dělat takové peklo, že jim nezbyvá, než mě vyhodit. Dobře vymyšlené, ne? Většinou mě vyhodí v půl jedné, dneska to bylo ve dvě; ale mně to nevadí, stejně jsem si ušetřil čtyři hodiny práce. Jediný problém je v tom, že to nemůžeš udělat dvakrát ve stejném hotelu.“

Ukázalo se, že stejný trik už vyzkoušel v polovině pařížských hotelů a restaurací. V létě to asi jde celkem snadno, i když se tomu hotely brání, jak mohou, a vytvářejí si černé listiny.

XIV

BĚHEM NĚKOLIKA DNÍ jsem pochopil hlavní principy, jak hotel funguje. Každý, kdo se poprvé dostane do služební části hotelu, se vždycky diví, jaký je tam v době pracovní špičky strašný hluk a zmatek. Natolik se to liší od plynulé práce v obchodě nebo v továrně, že to na první pohled vypadá jenom jako špatná organizace práce. Ale ve skutečnosti se tomu prakticky nedá vyhnout. Důvod je ve vlastní podstatě hotelové práce. Není nijak zvlášť těžká, ale přichází ve vlnách a nedá se zefektivnit.

Nemůžete například usmažit řízek dvě hodiny předtím, než si ho někdo objedná; musíte čekat do poslední chvíle a mezitím se nahromadí spousta další práce. Pak děláte v horečném spěchu všechno najednou. Výsledkem je, že v době podávání jídla dělá každý práci za dva, a to nejde bez hluku a hádek. Hádky jsou opravdu nutnou součástí tohoto procesu; kdyby se všichni stále navzájem neobviňovali, že se flákají, nikdo by závratnému tempu nestačil. Z toho důvodu ve špičce všechen personál běsní a nadával jak posedlý ďáblem. V té době tu prakticky nebylo slyšet jiné sloveso než foutre. Asi šestnáctileté děvče v pekárně klelo tak, že by to porazilo i taxikáře. (Neříkal Hamlet „klít jako kuchyňský pomocník“? Shakespeare bezpochyby pozoroval kuchyňské pomocníky, jak pracují.) Ale neztráceli jsme hlavu a neplýtvali časem; jenom jsme jeden druhého povzbuzovali, aby se nám podařilo stihnout čtyřhodinovou práci za dvě hodiny.

Hotel udržuje v chodu jedině skutečnost, že jeho zaměstnanci jsou upřímně hrdí na svou práci, i když je ohavná a hloupá. Když se někdo vyhýbá práci, ostatní to brzy zjistí a spíknou se proti němu, aby dostal co nejdřív padáka. Kuchaři, číšníci i plongeuri mají na věc sice různý pohled, ale všichni jsou stejně hrdí na svoji výkonnost.

Nejpracovitější a nejméně servilní skupinou jsou bezpochyby kuchaři. Nevydělají si tolik jako číšníci, ale mají větší prestiž a jistější pracovní smlouvy. Žádný kuchař se nepovažuje za služebníka, nýbrž za kvalifikovaného řemeslníka; bývá označován jako „un ouvrier“, což číšník nikdy není. Kuchař zná svou moc – ví, že je to on, kdo dokáže restauraci udělat nebo zničit, a také ví, že když se zpozdí o pět minut, hned všechno vykolejí.

Opovrhuje všemi zaměstnanci, kteří nepracují v kuchyni, a považuje za věc

cti urážet každého, kdo stojí v hierarchii hotelu níž než vrchní číšník. A je opravdu nezřízeně hrdý na svou práci, která vyžaduje velké umění. Těžké není vařit, ale udělat všechno v pravou chvíli. Šéfkuchař v hotelu X přijal mezi snídaní a večeří objednávky na několik set jídel, která měla být servírována v různou dobu. Sám vařil pouze málokterá z nich, ale ke všem vydával pokyny a před výdejem je kontroloval. Měl ohromnou paměť. Objednávky byly přišpendlené na nástěnce, ale šéfkuchař se na ně podíval jen málokdy; všechno měl v hlavě, a jak jednotlivé objednávky přicházely na řadu, vyvolával přesně na minutu a bez jediného zaváhání např.: „Faites marcher une côtelette de veau.“ Všechny nesnesitelně tyranizoval, ale byl to také umělec. Restaurace dávají přednost kuchařům před kuchařkami nikoli kvůli tomu, že by byli zručnější, ale kvůli jejich přesnému dodržování času.

Číšník k tomu má zcela jiný přístup. I on je svým způsobem hrdý na své umění, ale jeho umění spočívá zejména v servilnosti. Ve své práci nezíská mentalitu řemeslníka, ale snoba. Neustále žije v těsné blízkosti bohatých lidí, přichází k jejich stolu, poslouchá jejich konverzaci, snaží se šplhnout si u nich úsměvy a diskrétními vtípky. Je mu dopřáno utrácet peníze prostřednictvím jiných. A navíc vždy existuje možnost, že i on zbohatne, protože i když většina číšníků umírá v bídě, občas se jim stane, že je po nějakou dobu provází štěstěna. V některých kavárnách na Grand Boulevardu se dá vydělat tolik peněz, že číšníci ve skutečnosti platí patronovi za to, že je zaměstnává. Výsledkem je, že se číšník, který neustále vidí peníze a přitom doufá, že by je mohl také dostat, do určité míry postupně ztotožňuje se svým zaměstnavatelem. Vyvíjí obrovské úsilí, aby servíroval jídla ve velkém stylu, protože má pocit, že to dělá pro sebe.

Vzpomínám si, jak mi Valenti vyprávěl o nějaké recepci v Nice, na které kdysi obsluhoval; jak stála dvě stě tisíc franků a potom se o ní mluvilo několik měsíců. „Bylo to skvělé, mon p'tit, mais magnifique! Panenkomarjá! Toho šampaňského, toho stříbra, těch orchidejí – něco takového jsem v životě neviděl, a to jsem viděl ledacos. Byla to nádhera!“

„Ale,“ řekl jsem, „tys tam jenom obsluhoval?“

„Ano, samozřejmě. Ale stejně to bylo skvělé.“

Z toho plyne poučení: nikdy nelitujte číšníka. Když sedíte v restauraci a půl hodiny po zavírací hodině se pořád ještě nacpáváte, máte někdy pocit, že ten unavený číšník, který vás obsluhuje, vámi musí jediné opovrhovat. Ale to není pravda. Když se na vás dívá, nemyslí si: „Co je to za nenažrance!“; uvažuje:

„Jednoho dne, až ušetřím dost peněz, budu jako on.“ Slouží rozkoši, které hluboce rozumí a kterou obdivuje. A proto se mezi číšníky téměř nenajdou

socialisté; číšníci nemají odbory, které by za ně dostatečně bojovaly, a budou klidně pracovat dvanáct hodin denně – v mnoha kavárnách pracují sedm dní v týdnu po patnácti hodinách. Jsou to snobové a to, že podstatou jejich povolání je servilnost, jim připadá téměř milé.

Plongeuři k tomu přistupují zase jinak. Mají práci, která nemá žádnou perspektivu, je strašně vyčerpávající a současně k ní není třeba ani špetky umění nebo zájmu; je to práce, jakou by normálně zastávaly ženy, kdyby měly dostatečnou sílu. Požaduje se od nich jedině, aby byli stále v letu a aby se vyrovnali s dlouhou pracovní dobou a s dusnou atmosférou. Nemají žádnou možnost, jak se té dřiny zbavit, protože ze své mzdy neušetří ani sou a šedesát až sto hodin týdně v zaměstnání jim neponechá žádný čas, aby se naučili cokoli jiného. Nanejvýš mohou doufat, že dostanou o něco lehčí práci nočního vrátného nebo toaletáře.

I když je plongeur v hierarchii hotelu tak nízko, má také svou hrdost. Je to hrdost otroka – člověka, který zvládne jakékoli množství práce. Na jeho úrovni je schopnost dřít jako osel asi jediná vlastnost, kterou někdo ocení. Každý plongeur chce být nazýván débrouillardem. Débrouillard je člověk, který si vždycky nějak poradí – se débrouiller –, a to i tehdy, když po něm chcete nemožné. Jeden kuchyňský pomocník v hotelu X, byl to Němec, měl pověst débrouillarda. Jednou v noci přijel do hotelu anglický lord. Číšníci byli zoufalí, protože si objednal broskve a ve skladu žádné nebyly. Bylo pozdě večer a obchody byly zavřené.

„Nechte to na mně,“ řekl ten Němec. Odešel a za deset minut byl zpátky se čtyřmi broskvemi. Prostě šel do sousední restaurace a ukradl je tam. To vystihuje význam slova débrouillard. Anglický lord zaplatil za každou broskev dvacet franků.

Mario, který sloužil v cafeterii, měl typickou mentalitu dřiče.

Myslel jenom na to, jak zvládnout tu dřinu, „boulot“, a stále po vás chtěl, abyste mu toho naložili víc, než stačí. Po čtrnácti letech pod zemí mu zbylo asi tolik přirozené lenosti, kolik jí má člunek tkalcovského stavu. „Faut etre un dur,“ říkával, když si někdo stěžoval. Často můžete slyšet, jak se plongeuři vychloubají: „Je suis un dur.“ Jako by to byli vojáci, a ne posluhovačky v kalhotách.

V hotelu měl tedy každý svůj smysl pro stavovskou čest, a když se objevil nával práce, byli jsme všichni ochotni vynaložit obrovské společné úsilí, abychom to zvládli. Neustálý boj mezi jednotlivými provozy také přispíval k efektivnosti práce, protože každý lpěl na vlastních privilegiích a snažil se

ostatním zabránit ve flákání a v drobných krádežích.

To je ta lepší stránka práce v hotelu. Hotel je jako obrovský a složitý stroj, který udržuje v chodu neúměrně malý počet zaměstnanců, protože tam každý člověk má přesně vymezenou práci a svědomitě ji vykonává. Je tu ale slabé místo, a to v tom, že práce, kterou vykonávají zaměstnanci, se nekryje s tím, za co platí zákazník. Zákazník platí, ze svého pohledu, za dobré služby; zaměstnanec dostává peníze, podle jeho názoru, za boulot – což je zpravidla imitace dobrých služeb. Výsledkem je, že přestože jsou hotely zázračné v přesnosti, ve věcech, na kterých záleží, jsou horší než ty nejhorší domácnosti.

Vezměme například čistotu. Jakmile někdo v hotelu X pronikl do služební části, zvedl se mu ze špíny žaludek. V naší cafeterii byla v každém tmavém koutě stoletá špína a bedna na chleba byla plná švábů. Jednou jsem Mariovi navrhl, že tu havěť vybijeme.

„Proč bychom ta ubohá zvířátka měli zabíjet?“ odpověděl vyčítavě.

Všichni se smáli, když jsem si chtěl umýt ruce, než jsem sáhl na máslo. Přitom jsme dodržovali čistotu, pokud jsme ji považovali za součást boulotu. Pravidelně jsme drhli stoly a leštili mosazné nádoby, protože nám to přikázali; nikdo po nás ale nechtěl, abychom byli opravdu čistí, a v žádném případě jsme na to neměli ani čas. Jednoduše jsme vykonávali své povinnosti; a protože naší první povinností byla přesnost, šetřili jsme čas tím, že jsme byli špinaví.

V kuchyni byla špína ještě horší. Když řeknu, že francouzský kuchař plive do polévky, nebude to řečnický obrat, ale pouhé konstatování faktu. Plive do ní, pokud ji sám nebude jíst. Je to umělec, ale čistota zrovna nepatří mezi jeho silné stránky. Do určité míry je špinavý dokonce kvůli tomu, že je umělec; aby jídlo dobře vypadalo, nesmí se příliš hledět na čistotu. Jestliže se šéfkuchař například rozhodne zkontrolovat nějaký steak, rozhodně nepoužívá vidličku. Uchopí ho mezi prsty a hodí na talíř, talíř vytře palcem, který pak olízne, aby ochutnal šťávu, pak ho vytře ještě jednou a znovu ten palec olízne, potom poodstoupí a zálibně si ten kus masa prohlíží jako malíř, když hodnotí nějaký obraz, přistrčí ho na správné místo svými růžovými tlustými prsty, z nichž každý toho dne již bezpočtukrát olízl.

Když je spokojen, vezme utěrku, setře z talíře otisky prstů a podá ho číšníkovi. A číšník samozřejmě zanoří do šťávy své prsty – své odporně špinavé prsty, kterými si každou chvíli prohrábne vlasy namaštěné brilantinou. Kdykoli někdo v Paříži zaplatí za masitý pokrm více než, řekněme, deset franků, může si být jist, že se v něm takto vykoupalo několik prstů. Ve velmi levných restauracích je to jiné, tam se kvůli jídlu nikdo tak nevzrušuje; maso nabodnou

na vidličku a hodí na talíř rovnou z pánve bez patřičné péče. Je to zhruba tak, že čím víc člověk zaplatí za jídlo, tím víc potu a slin s ním musí zkonsumovat.

Špínu mají hotely a restaurace zakódovanou již ve své podstatě, protože řádné jídlo se tu obětuje přesnému načasování a lákavému vzhledu. Personál v hotelu je příliš zaměstnán přípravou pokrmu, než aby si přitom uvědomoval, že je určen k jídlu. Jídlo je pro ně prostě „une commande“, stejně jako je člověk, který umírá na rakovinu, pro doktora pouhý „případ“. Zákazník si třeba objedná topinku. Musí ji připravit někdo, kdo je někde hluboko pod zemí zavalen prací. Jak by se mohl zastavit a říci si: „Ta topinka je k jídlu – musím ji udělat tak, aby se dala jíst.“ Jediné, co si uvědomuje, je, že ta topinka musí dobře vypadat a musí být hotova do tří minut. Z čela mu na topinku ukápnou několik velkých kapek potu. Proč by se o to měl starat? Topinka zrovna spadla do mastných pilin na podlaze. Proč by se měl namáhat s novou? Daleko rychlejší je ty piliny setřít. Cestou nahoru topinka upadne ještě jednou, namazanou stranou dolů. Spraví to ještě jedno otření. A tak je to se vším. Čistě bylo v hotelu X připravováno jediné jídlo, které bylo určeno pro personál a pro patrona. Heslo, které každý opakoval, znělo: „Starej se o patrona, a co se týče zákazníků, s'en fout pas mal!“ Ve všech služebních prostorách zahnívala nečistota – tajná žíla špíny se táhla celým tím slavným a nazdobeným hotelem stejně jako střeva v lidském těle.

Nejenom že tu byla špína; patron ještě šidil zákazníky, kde mohl.

Potraviny na přípravu pokrmů byly většinou velmi špatné kvality, i když to kuchaři uměli dobře naservírovat. Maso bylo v nejlepším případě průměrné, a co se týče zeleniny, žádná dobrá hospodyně by o ni na trhu ani okem nezavadila. Smetana se podle trvalého nařízení ředila mlékem, používal se čaj a káva podřadné kvality a jako džem se servírovalo cosi syntetického z obrovských plechovek bez etikety. Všechna levnější vína měla – podle Borise – zátku s označením vin ordinaire. Byl tu předpis, že zaměstnanci musí zaplatit všechno, co zkazí, a tak se obvykle nic nevyhazovalo.

Jednou číšník z druhého patra upustil pečené kuře do šachty našeho nákladního výtahu; spadlo na dno, které bylo plné odpadků, kusů chleba, roztrhaných papírů a tak dále. Jednoduše jsme ho otřeli utěrkou a poslali zpátky nahoru. Na patrech se povídaly ošklivé historky o svlečených prostěradlech, která se neprala, ale jenom napařila, vyžehlila a znovu natáhla na postele. Na nás patron šetřil stejně jako na zákaznících. V celém tom obrovském hotelu nebyla například taková věc jako lopatka a smetáček; muselo nám stačit koště a víko od krabice. Záchod pro zaměstnance by se dobře hodil do střední Asie a jediné místo, kde jsme si mohli umýt ruce, byly dřezy na nádobí.

Navzdory tomu všemu patřil hotel X mezi tučt nejdražších hotelů v Paříži a zákazníci tu platili horentní sumy. Obvyklá cena za jednu noc bez snídaně byla dvě stě franků. Víno a tabák se prodávaly přesně za dvojnásobek cen v běžných obchodech, i když je patron samozřejmě nakupoval za velkoobchodní ceny. Pokud měl zákazník před jménem titul nebo pokud ho předcházela pověst milionáře, všechny ceny se mu automaticky zvýšily. Jednou ráno chtěl jeden Američan ve třetím patře k snídani pouze sůl a horkou vodu, protože měl dietu. Valenti zuřil. „Kristepane!“ křičel, „a co bude s mými deseti procenty? Deset procent ze soli a z vody!“

A naučtoval za tu snídani dvacet pět franků. Zákazník to bez reptání zaplatil.

Podle Borise se totéž dělo ve všech pařížských hotelech, přinejmenším ve všech velkých a drahých. Ale já si myslím, že se zákazníci v hotelu X dali ošidit obzvlášť snadno, protože to byli většinou Američané a pár Angličanů – ani jeden Francouz – a zdálo se, že nevědí absolutně nic o dobrém jídle. Nacpávali se nechutnými americkými cereals, k svačině jedli marmeládu, vermut pili po jídle a objednávali si poulet à la reine za sto franků a pak ho utopili ve worcesterské omáčce. Jeden zákazník z Pittsburgu večerel každý den ve svém pokoji obilné vločky, míchaná vejččka a kakao. U takových lidí je nejspíš úplně jedno, jestli je někdo šidí nebo nešidí.

XV

V HOTELU JSEM VYSLECHL neuvěřitelné historky. Vyprávěly se tu příběhy o narkomanech, o starých zhýralcích, kteří navštěvovali hotely kvůli hezkým poslíčkům, o krádežích i o vydírání. Mario mi vyprávěl o tom, jak v hotelu, ve kterém pracoval, ukradla pokojská jedné Američance drahocenný prsten s diamantem. Řadu dní byl personál při každém odchodu z práce prohledáván a dva detektivové prohledali hotel od shora dolů, ale prsten se nenašel. Pokojská měla milence v hotelové pekárně; ten zapekl prsten do rohlíku, ve kterém ho nechali, dokud vyšetřování neskončilo.

Jednou, když měl Valenti slabou chvilku, vyprávěl mi o sobě.

„Víš, mon p'tit, tenhle hotelový život je velmi hezký, ale když jsi bez práce, je to hotové peklo. Asi víš, jaké to je, když člověk nemá co jíst, vid'? Forcément, jinak bys tu nemusel drhnout nádobí. Já přitom nejsem žádný ubožák jako nějaký plongeur; já jsem číšník. A mně se jednou stalo, že jsem strávil pět dní úplně bez jídla. Pět dní jsem neměl ani kůrku chleba. Kristepane!

A to ti říkám, těch pět dní bylo peklo. Jediná pozitivní věc byla, že jsem

měl nájem zaplacený dopředu. Bydlel jsem ve špinavém levném hotýlku v Rue Sainte Élod'se v Latinské čtvrti.

Jmenoval se po nějaké slavné prostitutce, která se v té čtvrti narodila, hotel —. Měl jsem hlad a nebylo vůbec nic, co bych mohl dělat. Dokonce jsem nemohl jít ani do kaváren, kde majitelé hotelů najímají číšníky, protože jsem neměl peníze ani na šálek kávy. Jediné, co jsem mohl dělat, bylo ležet v posteli, ztrácet poslední zbytky sil a sledovat štěnice, jak běhaly po stropě.

Řeknu ti, že už bych to nechtěl znovu zažít.

Pátý den odpoledne jsem už byl napůl šílený; alespoň teď mi to tak připadá. Na stěně mého pokoje visela stará vybledlá reprodukce ženské hlavy a já začal přemýšlet, kdo by to mohl být.

Asi za hodinu jsem si uvědomil, že to musí být svatá Élod'se, která byla patronkou naší čtvrti. Nikdy předtím jsem si toho obrázku nevšiml, ale teď, když jsem ležel v posteli a zíral na něj, vylíhl se mi v hlavě prapodivný nápad.

„Écoute, mon cher, řekl jsem si, „jestli to bude ještě nějakou dobu pokračovat, tak umřeš hlady. Musíš něco udělat. Proč by ses nemohl zkusit pomodlit k svaté Élod'se? Padni na kolena a požádej ji, aby ti poslala nějaké peníze. V žádném případě to nemůže uškodit. Zkus to!“ Šílenec, co? A přece: člověk udělá cokoli, když má hlad. A kromě toho, jak jsem už řekl, to nemohlo způsobit žádnou škodu. Vylezl jsem z postele a začal jsem se modlit. Říkal jsem:

„Milá svatá Élod'se, jestli existuješ, pošli mi, prosím, nějaké peníze. Nechci po tobě mnoho – jenom abych si mohl koupit chleba a láhev vína, abych zase nabral sílu. Stačily by tři nebo čtyři franky. Ani nevíš, svatá Élod'se, jak ti budu vděčný, jestli mi pro tentokrát pomůžeš. A věř mi, že když mi něco pošleš, první, co udělám, bude, že půjdu do tvého kostela na konci ulice a zapálím ti tam svíčku. Amen.“ Přidal jsem tam to o té svíčce, protože jsem slyšel, že svatí mají rádi, když se na jejich počest zapalují svíce. Samozřejmě jsem chtěl svůj slib dodržet. Ale jinak jsem ateista a nevěřil jsem, že by z toho mohlo něco být.

Vlezl jsem zpátky do postele a asi za pět minut někdo silně zabouchal na dveře. Byla to Marie, mladá tlustá venkovanka, která bydlela v našem hotelu. Byla to hloupá, ale moc hodná dívka, a já zrovna nestál o to, aby mě viděla v takovém stavu.

Když mě uviděla, vykřikla: „Nom de Dieu! Co je s tebou? Co děláš teď ve dne v posteli? T'en as une mine! Vypadáš spíš jako mrtvola než jako mužskej.“ Asi jsem měl pěknou ránu. Byl jsem pět dní bez jídla, skoro celou tu dobu v posteli a naposledy jsem se myl a holil před třemi dny.

Kromě toho byl v pokoji pěkný svinčík.

„Co se stalo?“ zeptala se Marie znovu.

„Co se stalo!“ křičel jsem. „Panebože! Já nemám co jíst. Už jsem nejedl pět dní. To se stalo.“ Marie byla zděšená. „Pět dní bez jídla?“ řekla. „Ale proč? To snad nemáš peníze?“ „Peníze!“ řekl jsem. „Snad si nemyslíš, že bych hladověl, kdybych měl peníze. Zbylo mi všeho všudy jenom pět sou a všechno jsem zastavil. Rozhlédni se po pokoji a podívej se, jestli tu není ještě něco, co bych mohl prodat nebo zastavit. Jestli najdeš cokoli, co stojí alespoň za padesát centimů, tak jsi chytřejší než já.“ Marie se začala rozhlížet po pokoji. Tu a tam se prohrábla smetím, které se válelo všude kolem, a najednou se strašně rozčílila. Její velká tlustá pusa zůstala údivem dokořán.

„Ty idiote!“ vykřikla. „Hlupáku! A co je tohle?“ Viděl jsem, že sebrala prázdný bidon od oleje, který ležel v koutě. Koupil jsem ho před několika týdny kvůli olejové lampě, kterou jsem měl, než jsem prodal všechny své věci.

„Tohle?“ řekl jsem. „To je bidon od oleje. Co je s ním?“ „Blbče! A nezaplatil jsi za něj zálohu tři a půl franku?“ Samozřejmě jsem zaplatil tři a půl franku. Vždycky po vás chtějí zaplatit zálohu na bidon a vrátí vám ji, když přinesete bidon nazpátek. Ale já na to úplně zapomněl.

„Ano —“ začal jsem.

„Idiot!“ křičela zase Marie. Tak se rozčílila, že začala tancovat kolem dokola, až jsem si myslel, že prokopne dřevákem podlahu.

„Idiot! T'es louf! T'es louf! Cos měl udělat jiného, než to odnést zpátky do krámu, aby ti vrátili zálohu? On je o hladu, a zatím se mu tři a půl franku smějí přímo do obličeje! Imbecil!“ Teď nemohu vůbec uvěřit, že jsem během těch pěti dnů ani jednou nepomyslel na to, že bych mohl odnést bidon zpátky do obchodu.

Byly za to tři franky padesát a vůbec mě to nenapadlo! Sedl jsem si na posteli. „Rychle!“ křičel jsem na Marii, „udělej to pro mne. Odes to do krámu na rohu – utíkej jak blázen. A přines nějaké jídlo!“ Marii nemusel nikdo dvakrát pobízet. Chytila bidon, dupala po schodech dolů jako stádo slonů a za tři minuty byla zpět s kilem chleba pod paží a s půl litrem vína v druhé ruce. V jednom kuse jsem jí děkoval; chytil jsem chleba a zanořil jsem do něj zuby.

Všiml sis někdy, jak chutná chleba, když máš dlouhou dobu hlad?

Chladný, vlhký, nedopečený – skoro jako malta. Ale, bože, jak byl dobrý! Co se týče vína, vypil jsem ho jedním hltém a zdálo se mi, že mi teče rovnou do žil a proudí celým mým tělem jako nová krev.

Hned mi bylo líp!

Bez dechu jsem zhltl kilo chleba. Marie tu stála, ruce v bok, a dívala se, jak jím. „Tak už se cítíš líp?“ zeptala se, když jsem dojedl.

„Líp!“ řekl jsem. „Cítím se báječně! Jsem úplně jiný člověk než před pěti minutami. A teď potřebuji jedinou věc na světě – cigaretu.“ Marie sáhla do kapsy od zástěry. „To nejde,“ řekla. „Nemám peníze. To je všechno, co mi zbylo z tvých tří franků padesáti – sedm sou. Nejsou k ničemu; krabička nejlevnějších cigaret stojí dvanáct sou.“ „Tak to je můžu koupit!“ vykřikl jsem. „Kristepane, jaké já mám štěstí! Mám pět sou – to přesně stačí.“ Marie si vzala dvanáct sou a vystartovala do trafiky. A pak jsem si uvědomil něco, na co jsem si celou tu dobu ani nevzpomněl.

Byla tu ta prokletá svatá Élod'se! Slíbil jsem jí svíčku, jestli mi pošle peníze; a opravdu, kdo by mohl tvrdit, že mou modlitbu nevyslyšela? Řekl jsem: „Tři nebo čtyři franky.“ A hned na to jsem dostal tři franky padesát. Z toho jsem se nemohl vyvléknout.

Musel jsem za těch dvanáct sou koupit svíčku.

Zavolal jsem Marii zpět. „Nedá se nic dělat,“ řekl jsem; „je tu svatá Élod'se. Slíbil jsem jí svíčku. Těch dvanáct sou musíme na to nechat. Hloupé, vid'?" Nakonec si ty cigarety nemohu dopřát.“ „Svatá Élod'se?“ zeptala se Marie. „Co máš se svatou Élod'se?“ „Modlil jsem se, aby mi dala peníze, a slíbil jsem jí svíčku,“ odpověděl jsem. „Vyslyšela mou modlitbu – přinejmenším se objevily peníze. Budu muset tu svíčku koupit. Je to otrava, ale mám pocit, že musím dodržet svůj slib.“ „Ale jak jsi přišel na svatou Élod'se?“ „To ten její obrázek,“ řekl jsem a všechno jsem Marii vysvětlil.

„Támhle je, vidíš ji?“ a ukázal jsem na obrázek na zdi.

Marie se podívala na obrázek a k mému překvapení propukla v divoký záchvat smíchu. Smála se stále víc, dupala přitom po pokoji a držela se za své tučné boky, jako by jí měly prasknout.

Myslel jsem si, že se zbláznila. Než dokázala promluvit, uběhly celé dvě minuty.

„Ty blboune!“ podařilo se jí nakonec vykřiknout. „T'es louf! T'es louf! Chceš mi říct, že jsi opravdu klečel a modlil se k tomu obrázku? Kdo ti řekl, že je to svatá Élod'se?“ „Byl jsem si jist, že je to svatá Élod'se!“ řekl jsem.

„Blbče! To není vůbec svatá Élod'se. Hádej, kdo by to tak asi mohl být!“ „Kdo?“ zeptal jsem se.

„Je to —, žena, po které se jmenuje tenhle hotel.“ Modlil jsem se k —, známé prostitutce císařství...

Ale nakonec jsem ničeho nelitoval. Dobře jsme se s Marií zasmáli, pak jsme to spolu probrali a došli jsme k závěru, že svaté Élod'se nic nedlužím. Zjevně to nebyla ona, kdo vyslyšel mou modlitbu, a tak nebylo vůbec potřeba,

abych jí kupoval nějakou svíčku. Tak jsem svůj balíček cigaret nakonec přece jen dostal.“

XVI

ČAS BĚŽEL a Auberge de Jehan Cottard nejevil žádné známky otevření. Jednou odpoledne, když jsme měli pauzu, jsme šli s Borisem kolem a zjistili jsme, že se tady vůbec nic nezměnilo.

Pouze přibýly neslušné malby a místo dvou vymahačů dluhů obcházel kolem tří. Patron nás uvítal s obvyklou laskavostí a vzápětí se obrátil na mne (na svého budoucího umývače nádobí) a vypůjčil si pět franků. Poté jsem si byl naprosto jist, že restaurace nikdy nepřekoná stadium pouhých řečí. Nicméně patron opět říkal, že se bude otevírat „ode dneška přesně za čtrnáct dní“, a představil nás ženě, která tu měla vařit. Byla to Ruska od Baltu, měřila sto padesát a přes boky měla alespoň devadesát centimetrů. Řekla nám, že než klesla k vaření, bývala zpěvačkou a že je velmi umělecky založená a zbožňuje anglickou literaturu, zejména La Case de l'Oncle Tom.

Za dva týdny jsem si tak zvykl na rutinní život plongeura, že jsem si už ani neuměl představit nic jiného. Byl to vcelku jednotvárný život. Člověk se prudce probudil ve tři čtvrtě na šest, vlezl do tvrdých promaštěných šatů a vyrazil z domova s neumytým obličejem a se ztuhlými svaly, které odmítaly pracovat.

Rozednívalo se a kromě dělnických bufetů byla všechna okna temná.

Obloha byla jako obrovská plochá kobaltová stěna, na kterou jsou přilepeny střechy a věže z černého papíru. Ospalí muži zametali chodníky třímetrovými košťaty. Tu a tam se přehrabovaly v popelnících rodiny otrhanců. Do metra se hrnuli dělníci a dívky, které držely v jedné ruce croissant a v druhé kus čokolády. Po ulicích rachotily temné tramvaje plné dělníků.

Člověk spěchal dolů na nástupiště, vybojoval si místo – v šest hodin ráno se v pařížském metru muselo o místo doslova bojovat – a stál zmáčkнутý v kývajících se mase cestujících tváří v tvář nějakému odpornému francouzskému ksichtu, který vydechoval kyselý zápach vína a česneku. A potom se ponořil do labyrintu hotelového podzemí a na denní světlo se dostal až ve dvě hodiny odpoledne, kdy slunce pálilo a Paříž ztemněla množstvím lidí a aut.

Poté, co jsem strávil v hotelu první týden, jsem během odpolední přestávky spal, anebo když jsem měl peníze, seděl v bistru. S výjimkou několika ambiciózních číšníků, kteří chodili na kursy angličtiny, takto proflákal svůj volný čas celý personál; člověk byl po dopolední práci příliš líný, než aby dělal něco lepšího.

Někdy se dalo dohromady pár plongeurů a šli do hnusného bordelu v Rue de Siey`es, kde se platilo jenom pět franků a dvacet pět centimů. Říkali tomu „le prix fixe“ a vždycky popisovali své zážitky jako velkou legraci. Byly to oblíbené schůzky hotelových zaměstnanců. Plat plongeurům neumožňoval, aby se oženili, a práce v podzemí rozhodně nepodporovala vznešené city.

Pak byl člověk ve sklepe další čtyři hodiny, načež se úplně zpocený vynořil na chladnou ulici. Svítily lucerny – to divně nafialovělé světlo pařížského osvětlení – a za řekou blikala Eiffelova věž osvětlená odshora až dolů klikatými řadami světel, které vypadaly jako ohniví hadi. Proudý aut se neslyšně posouvaly všemi směry a ženy, kterým to v tlumeném světle ohromně slušelo, se procházely sem a tam pod arkádami. Občas nějaká žena pohlédla také na mne nebo na Borise, ale když si všimla našich špinavých šatů, rychle stočila svůj zrak zase jinam. Po další bitvě v metru člověk dorazil domů až v deset večer. Dobu od deseti do půlnoci jsem obvykle trávil v malém bistru v naší ulici, v jedné suterénní místnosti navštěvované arabskými nádeníky. Kvůli rvačkám to nebylo zrovna nejlepší místo a někdy jsem tu viděl létat láhve, občas s hrůzostrašnými následky, ale Arabové většinou bojovali mezi sebou a křesťany nechali na pokoji.

Rakija, oblíbený arabský nápoj, tu byla velmi levná a bistro mělo otevřeno nepřetržitě, protože Arabové – šťastní to lidé – vydrží celý den pracovat a celou noc pít.

Byl to typický život plongeura a v té době se mi docela líbil.

Neměl jsem pocit chudoby, protože když jsem zaplatil nájemné a dal si na stranu dost peněz na tabák, cestování a jídlo na neděli, stále mi ještě zůstaly čtyři franky, které jsem mohl propít; a čtyři franky, to bylo úplné bohatství. Měl jsem pocit – těžko se to vyjadřuje – hluboké spokojenosti; takové spokojenosti, jakou může cítit jen dobře krmené zvíře, spokojenosti ze života, který byl najednou tak jednoduchý.

Protože není nic jednoduššího, než život plongeura. Rytmus jeho života udává práce a spánek, nemá čas přemýšlet, téměř ztrácí ponětí o vnějším světě; jeho Paříž se smrskla na hotel, metro, několik bister a postel. Pokud jde ven, pak jen o několik ulic dál na procházku s nějakou služkou, která mu sedí na kolenou, polyká ústřice a zapíjí je pivem. Když má volný den, leží v posteli do oběda, vezme si čistou košili, hraje kostky o kořalku a po večeri si jde zase lehnout. Nic pro něj není opravdové – jediné boulot, pití a spánek; a spánek je z toho to nejdůležitější.

Jednou se v časných ranních hodinách stala přímo pod mým oknem vražda.

Vzbudil mě strašný řev, a když jsem přišel k oknu, viděl jsem, jak na dlažbě pod oknem leží nějaký člověk; viděl jsem i vrahy, byli tři, jak zmizeli v dálce na konci ulice. Pár nás sešlo dolů a zjistili jsme, že ten muž je úplně mrtvý; měl hlavu rozbitou kusem olověné trubky. Pamatuji si barvu jeho krve, podivně purpurovou, jako víno; když jsem toho dne přišel večer domů, byla ještě na dlažebních kostkách a říkali mi, že si ji chodily prohlížet děti z širokého okolí. Ale to, co mě zpětně šokuje, je skutečnost, že jsem byl v posteli a spal necelé tři minuty od místa, kde se udála vražda. Stejně na tom byla většina lidí v ulici; jenom jsme se podívali, jestli se o toho muže někdo postará, a hned jsme vlezli zpátky do postele. Byli jsme pracující lidé – jaký smysl by mělo mrhat spánkem kvůli nějaké vraždě?

Při práci v hotelu jsem poznal, jaká je skutečná cena spánku, stejně jako mě hlad naučil, jakou cenu má jídlo. Spánek už nebyl pouhou fyzickou nutností; bylo to něco vzrušujícího, spíš smyslná orgie než uvolnění. Už jsem neměl problémy se štěnicemi. Mario mi proti nim poradil stoprocentní prostředek – totiž pepř, který se ve velké vrstvě rozsype po ložním prádle. Kýchal jsem z toho, ale štěnice to nesnášely a všechny se přestěhovaly do jiných pokojů.

XVII

S TŘICETI FRANKY, které jsem mohl každý týden utratit za pití, jsem se mohl v naší čtvrti účastnit společenského života. Každou sobotu večer jsme si užili spoustu veselí v malém bistru v přízemí hotelu Des Trois Moineaux.

V místnosti o velikosti pět krát pět metrů s cihlovou podlahou se tlačilo na dvacet lidí a vzduch byl hustý, jak bylo zakouřeno.

Byl tam řev k ohluchnutí, protože každý buď mluvil – a křičel přitom, co mu hrdlo stačilo –, nebo zpíval. Někdy to byla jenom změť hlasů, jindy se všichni sjednotili na stejné písně – na Marseillaise nebo na Internacionále, na „Madelon“ nebo na „Les Fraises et les Framboises“. Azaya, ohromná dupající vesnická holka, která pracovala čtrnáct hodin denně ve sklárně, zpívala píseň o „Elle a perdu son pantalon, tout en dansant le Charleston“. Její přítelkyně Marinette, štíhlá tmavá zatvrzele počestná Korsičanka, si svázala kolena a tancovala danse du ventre. Staří Rougierovi odcházeli a zase se vraceli, loudili něco k pití a pokoušeli se vyprávět dlouhé zmatené historie o nějakém člověku, který je kdysi ošidil o kostru postele.

R. seděl mrtvolně bledý a nemluvný ve svém koutku a tiše nasával.

Charlie v opilosti napůl tancoval a napůl vrávorál sem a tam se sklenicí falešného absintu v tlusté ruce, štipal dámy do prsou a přednášel básně. Házelo

se tu šipkami a hrály se kostky o víno a o kořalku. Španěl Manuel tahal dívky k baru a pro štěstí opíral při míchání kostek pohárek o jejich břicha. Madame F. stála za barem a rychle nalévala víno do chopines cínovým trychtýřem; měla stále připravenou mokrou utěrku, protože se ji každý muž v místnosti pokoušel svádět. Dvě nemanželské děti velikého zedníka Louise seděly v koutě a z jedné sklenice pily sirop.

Každý tu byl velmi šťastný a byl si naprosto jist, že svět je krásný a že je tu v zajímavé společnosti.

Celou hodinu hluk vůbec neutichal. Pak se někdy kolem půlnoci ozval pronikavý výkřik „Citoyens!“ a zvuk padajících židlí.

Světlovlasý dělník s rudým obličejem se zvedl na nohy a tloukl láhví o stůl. Všichni přestali zpívat; ze všech stran bylo slyšet: „Pst! Fureux začíná!“ Fureux byl zvláštní případ; kameník z Limousinu, který celý týden vytrvale pracoval a v sobotu se pokaždé zpil do nemoty. Ztratil paměť a nedokázal si vzpomenout na nic, co bylo před válkou; kdyby se o něj madame F. nestarala, už by se byl dávno upil k smrti. V sobotu kolem páté hodiny vždy někomu řekla: „Chyť Fureuxe, než utratí celou výplatu,“ a když ho chytili, odebrala mu peníze a nechala mu jenom tolik, aby se mohl večer dobře napít. Jednou zmizel; motal se napůl osleplý množstvím vypitého alkoholu na Place Monge, přejelo ho auto a těžce ho zranilo.

Na Fureuxovi bylo zvláštní, že ve střízlivém stavu byl komunista, ale když se napil, stal se z něj divoký patriot. Na začátku večera jste od něho slyšeli správné komunistické zásady, ale po čtyřech nebo pěti litrech se změnil v útočného šovinistu, odhaloval špiony, chtěl se prát se všemi cizinci, a když mu v tom nikdo nezabránil, házel láhvemi. V tuto chvíli docházelo na jeho přednášku; každý sobotní večer měl patriotický proslov. Byl vždy stejný, slovo za slovem. Říkal:

„Občané Republiky, jsou mezi vámi nějakí Francouzi? Jestli tu jsou Francouzi, pozvedám svůj hlas, abych jim připomněl, vlastně abych jim připomněl slavné válečné dny. Když se člověk ohlédne zpět na tu dobu plnou hrdinství a kamarádství – člověk se vlastně ohlíží zpět na tu dobu hrdinství a kamarádství. A když si člověk vzpomene na všechny ty mrtvé hrdiny – a člověk vlastně vzpomíná na všechny ty mrtvé hrdiny. Občané Republiky, já jsem byl zraněn u Verdunu —“

V tomto místě se částečně svlékl a ukázal zranění, které utrpěl u Verdunu. Ozvaly se pochvalné výkřiky. Mysleli jsme si, že na světě neexistuje nic legračnějšího, než tato Fureuxova řeč. Byl v naší čtvrti známou atrakcí; když měl

jeho výstup začít, lidé se na něj přicházeli podívat i z okolních bister.

Všichni hned věděli, když někdo na Fureuxe něco vymyslel. Zamrkal na ostatní, vyžádal si ticho a pak ho vyzval, aby zazpíval Marseillaisu. Zpíval ji dobře, krásným basem, a když došel k „Aux armes, citoyens! Formez vos bataillons!“, ozvaly se mu hluboko v prsou takové bublající patriotické zvuky. Po tvářích se mu kutálely opravdové slzy; byl příliš opilý, než aby viděl, že se mu všichni smějí. Potom, ještě dřív, než skončil, ho z každé strany chytil za paži jeden silný dělník a sundali ho dolů, zatímco Azaya křičela: „Vive l'Allemagne!“ Stála při tom jen o kousek dál, než kam Fureux dosáhl. Fureuxovi se nad takovou hanebností zbarvil obličej do ruda. Všichni v bistru začali křičet dohromady: „Vive l'Allemagne! À bas la France!“ a Fureux se na ně snažil dostat. Ale najednou nám zkazil legraci. Zbledl, obličej se mu zkřivil bolestí, končetiny mu ochably, a než mu v tom mohl kdokoli zabránit, zvracel na stole. Pak ho madame F. zdvihla jako pytel a odnesla nahoru do postele. Ráno se zase objevil, tichý a upravený a koupil si L'Humanité.

Stůl se utřel utěrkou, madame F. přinesla další litrové láhve a bochníky chleba a pak jsme zasedli k pořádnému pití. Zase se zpívalo. Přišel toulavý zpěvák s banjem a zahrál nám za pět sou.

Jeden Arab s dívkou z vedlejšího bistra zatancovali; on přitom mával barevným dřevěným pyjem o velikosti válečku na nudle. Hluk teď chvílemi ustával. Lidé začali mluvit o svých láskách, o válce, o chytání ryb v Seině, o tom, jak nejlépe faire la révolution, a vyprávěli různé historky. Charlie, který zase vystřízlivěl, přerušil konverzaci a pět minut mluvil o své duši.

Dveře i okna byla dokořán, aby se místnost trochu ochladila.

Ulice se vyprazdňovala a v dálce bylo slyšet osamělý mlékařský vůz, jak rachotí po bulváru St. Michel. Chladný vzduch nám ovíval hlavy a levné africké víno nám pořád ještě chutnalo; byli jsme stále veselí, ale křik a bujará nálada skončily. Začali jsme více meditovat.

V jednu jsme už vůbec nebyli veselí. Cítili jsme, jak se z večera vytrácí radost a netrpělivě jsme vyžadovali další víno, ale madame F. ho teď ředila vodou, a to pak už nemělo tu správnou chuť. Muži začali být nedůtkliví a hádali se. Násilím líbali dívky a strkali jim ruce do výstřihu; a ty se ze strachu, aby se nestalo ještě něco horšího, vytratily. Mohutný zedník Louis se opil, plazil se po zemi, štěkal a dělал, že je pes. Ostatní to nebavilo, a když lezl kolem nich, tak ho kopali. Lidé chytali jeden druhého za ruce a chtěli se vyzpovídat. Zlobilo je, že je nikdo neposlouchal. Hosté se vytráceli. Manuel a ještě jeden člověk byli vášniví hráči a odešli naproti do arabského bistra, kde se hrály karty až do rána.

Charlie si najednou půjčil od madame F. třicet franků a zmizel, nejspíš do bordelu. Muži začali dopíjet skleničky, stručně řekli „'sieurs, dames!“ a odešli do postele.

Do půl druhé vyprchal poslední zbytek radosti a zůstalo po něm jen bolení hlavy. Pochopili jsme, že nejsme báječní obyvatelé báječného světa, ale parta špatně placených dělníků, kteří se odporně a beznadějně opili. Ještě pořád jsme polykali víno, ale bylo to jen ze zvyku a najednou se nám z toho začal zvedat žaludek. Hlava napuchla jako balon, podlaha se houpala, jazyk a rty znachověly. Nakonec už nemělo cenu jakkoli to prodlužovat.

Několik mužů vyšlo na dvorek za bistroem a zvraceli. Odplazili jsme se do postelí, padli jsme do nich napůl oblečení a zůstali v nich deset hodin.

Takto jsem trávil většinu sobotních večerů. Celkem vzato se zdálo, že ty dvě hodiny, kdy byl člověk dokonale a divoce šťasten, stály za pozdější bolení hlavy. Pro většinu mužů v této čtvrti – svobodných a bez jakékoli perspektivy – byly sobotní pitky tím jediným, pro co ještě mělo smysl žít.

XVIII

CHARLIE nám jednou v sobotu večer vyprávěl podařenou historku.

Zkuste si ho představit – opilý, ale přitom dostatečně střízlivý na to, aby mluvil souvisle. Bouchl do zinkového baru a křičel, že chce ticho:

„Ticho, messieurs et dames – ticho, snažně vás prosím!

Poslouchejte, co vám budu vyprávět. Je to pozoruhodný příběh, poučný příběh, taková vzpomínka na kultivovaný a civilizovaný život. Ticho, messieurs et dames!

Stalo se to v době, kdy jsem byl úplně bez peněz. Vy všichni víte, co to znamená – jak je hnusné, že se jemný člověk vůbec může dostat do takové situace. Nedostal jsem z domova žádné peníze; všechno jsem zastavil a neměl jsem jiné východisko než pracovat, a to je věc, kterou bych nikdy neudělal. V té době jsem žil s dívkou – jmenovala se Yvonne. Byla to taková báječná přitroublá vesnická holka jako naše Azaya, měla žluté vlasy a tlusté nohy. Ani jeden z nás tři dny nic nejedl. Mon Dieu, to bylo utrpení! Ta holka chodila sem a tam po pokoji s rukama na břicho a vyla jako pes, že umře hlady. Bylo to strašné.

Ale pro inteligentního člověka není nic nemožné. Položil jsem si otázku: „Jak se člověk nejsnáze dostane bez práce k penězům?“ A hned mě napadla odpověď: „Aby člověk snadno dostal peníze, tak musí být ženská. Každá ženská má přece něco na prodej!“ A pak, jak jsem ležel a uvažoval o tom, co bych udělal, kdybych byl ženská, mě náhle osvítil nápad. Vzpomněl jsem si na státní

porodnice – slyšeli jste už o státních porodnicích? Ženy, které jsou enceinte, tam dostanou najíst a nikdo se jich na nic neptá.

Je to proto, aby se podporovaly porody. Každá žena tam může jít a požádat o jídlo a okamžitě ho dostane.

„Mon Dieu!“ myslel jsem si, „kdybych tak byl ženská! Každý den bych se mohl na nějakém takovém místě najíst. Kdo může bez lékařské prohlídky říct, jestli je žena enceinte nebo ne?“ Otočil jsem se na Yvonne. „Přestaň s tím nesnesitelným brečením,“ řekl jsem jí, „vymyslel jsem, jak se dostat k jídlu.“ „Jak?“ zeptala se.

„Je to jednoduché,“ řekl jsem. „Zajdi do státní porodnice. Řekni jim, že jsi enceinte a požádej o jídlo. Dají ti dobře najíst a na nic se tě nebudou ptát.“ Yvonne byla zděšená. „Mais, mon Dieu,“ křičela, „já nejsem enceinte!“ „Koho to zajímá?“ ptal jsem se. „To se dá snadno napravit. Co je k tomu potřeba kromě polštáře – možná dvou, jestli to bude nutné?“

Ten nápad spadl z nebe, ma chère. Nezkaz to.“ A tak jsem ji nakonec přesvědčil. Půjčili jsme si polštář, já ji připravil a odvedl k porodnici. Přijali ji tam s otevřenou náručí. Dostala zelnou polévku, hovězí ragú, bramborovou kaši, chleba se sýrem a pivo, a k tomu spoustu rad o miminku. Yvonne se nacpala k prasknutí a ještě se jí podařilo strčit kus chleba se sýrem do kapsy pro mne. Vodil jsem ji tam každý den, dokud jsem zase neměl peníze. Má inteligence nás zachránila.

Všechno šlo dobře. Až za rok. Zase jsem chodil s Yvonne. Jednou jsme se procházeli po bulváru Port Royal blízko kasáren. Náhle Yvonne zůstala stát s pusou dokořán; zrudla, zbledla a zase zrudla.

„Mon Dieu!“ vykřikla, „podívej, kdo to jde! To je ta sestra, která měla službu v porodnici. To je můj konec!“ „Rychle!“ řekl jsem, „utečme!“ Ale už bylo pozdě. Sestra Yvonne poznala a s úsměvem šla přímo k nám. Byla to velká silná žena se zlatým cvikrem a s tvářemi červenými jako jablíčka. Takový mateřský typ, který se do všeho plete.

„Doufám, že jste v pořádku, ma petite,“ řekla laskavě. „A jak se daří vašemu děťátku? Myslím, že jste chtěla chlapečka. Povedlo se to?“ Yvonne se začala tak trást, že jsem jí musel sevřít ruku. Nakonec řekla: „Ne.“ „Tak je to, évidemment, holčička?“ Ale Yvonne, ta kráva, ztratila hlavu úplně. „Ne,“ řekla zase!

Sestře to vyrazilo dech. „Vysvětlete mi to,“ vykřikla, „ani chlapeček, ani holčička. Co teda?“ Představte si, messieurs et dames, jak nebezpečná to byla chvíle.

Yvonne zčervenala jako rak a vypadalo to, že se rozbere; ještě chvíli a ke

všemu by se přiznala. Je jenom ve hvězdách, co všechno se pak mohlo stát. Já jsem si ale zachoval chladnou hlavu; vstoupil jsem do hovoru a celou situaci zachránil.

„Jsou to dvojčata,“ řekl jsem chladnokrevně.

„Dvojčata!“ opakovala ošetřovatelka a byla tak nadšená, že se na Yvonne vrhla a políbila ji na obě tváře; na veřejnosti.

Ano, dvojčata...”

XIX

JEDNOHO DNE, když už jsme pracovali v hotelu X pět nebo šest týdnů, se Boris bez výpovědi vytratil. Večer jsem ho našel, jak na mne čeká v Rue de Rivoli. Vesele mě poplácal po zádech.

„Konečně jsme volní, mon ami! Ráno můžeš dát výpověď. Zítra se otvírá Auberge.“

„Zítra?“

„No, asi budeme potřebovat ještě jeden nebo dva dny, než všechno zařídíme. Ale v každém případě už žádná cafeterie! Nous voilà lancés, mon ami! Už jsem si vyzvedl frak ze zastavárny.“

Jeho chování bylo tak srdečné, že jsem si byl jist, že tu něco není v pořádku, a vůbec se mi nechtělo opustit jisté a pohodlné místo v hotelu. Ale protože jsem to už Borisovi slíbil, dal jsem výpověď a druhý den v sedm ráno jsem se vydal k Auberge de Jehan Cottard. Bylo zamčeno, a tak jsem šel hledat Borise, který zase utekl ze svého podnájmu a najal si místnost na Rue de la Croix Nivert. Našel jsem ho, jak spí a má u sebe holku, kterou sbalil den předtím a o které mi řekl, že „má velmi sympatický temperament“. Co se týče restaurace, oznámil mi, že je všechno zařízeno a zbývá jen pár drobností, které ještě musíme udělat, než otevřeme.

V deset se mi podařilo dostat Borise z postele a odemkli jsme restauraci. Na první pohled bylo jasné, co obnáší těch „několik drobností“; zhruba řečeno: od naší poslední návštěvy tu na přestavbu nikdo ani nesáhl. Nikdo nepřivezl sporák do kuchyně, nebyla zavedená voda ani elektřina; spoustu věcí bylo potřeba přirůznout, natřít a vyleštit. Dřív než za deset dní by se podařilo otevřít jen zázrakem a podle všeho to vypadalo, že by restaurace mohla zkrachovat ještě dříve, než otevřeme. Bylo mi jasné, co se stalo. Patron neměl peníze a najal si personál (byli jsme tam celkem čtyři), aby posloužil místo řemeslníků. Naše služby bude mít téměř zadarmo, protože číšníci nedostávají žádný plat, a mně bude muset sice něco platit, ale dokud se restaurace neotevře, nedá mi nic k

jídla. Tím, že pro nás poslal dřív, než restauraci otevřel, ošidil nás o několik set franků. Pro nic za nic jsme zahodili dobré zaměstnání.

Boris byl přesto plný naděje. Měl v hlavě jedinou myšlenku: konečně tady byla možnost stát se znovu číšníkem a chodit zase ve fraku. Za to byl vcelku ochoten pracovat i deset dní zadarmo, a přitom s vyhlídkou, že nakonec může skončit zase bez práce.

„Trpělivost!“ říkal stále. „To se nějak zařídí. Počkej, až se restaurace otevře, pak se nám to všechno vrátí. Trpělivost, mon ami!“

Trpělivost jsme potřebovali, protože dny plynuly a pořád to nevypadalo, že vůbec někdy otevřeme. Vyčistili jsme sklepy, postavili police, vymalovali stěny, vyleštili dřevěné zařízení, nabílili strop a natřeli podlahu; ale hlavní práce, zavedení vody, plynu a elektřiny, nebyly pořád hotové, protože patron prostě neměl na zaplacení účtů. Zjevně byl prakticky bez haléře, protože odmítal i ty nejmenší poplatky, a uměl se rychle vytrazit, když po něm někdo chtěl peníze. Byl živým spojením prohnání a aristokratického vystupování, a tak se s ním velmi špatně jednalo. Po celý den přicházeli melancholičtí vymahači dluhů a my jsme jim vždy podle instrukcí řekli, že patron je v Fontainebleau, Saint Cloud nebo na nějakém jiném místě, které bylo dostatečně daleko. Mezitím jsem začínal trpět stále větším a větším hladem. Opustil jsem hotel s třiceti franky v kapse a okamžitě jsem se vrátil k dietě o suchém chlebu. Borisovi se na začátku podařilo vytáhnout z patrona zálohu šedesát franků, ale polovinu stálo vyplacení jeho číšnického oblečení a druhou polovinu utratil za dívku se sympatickým temperamentem. Denně si od Julese, našeho druhého číšníka, půjčoval tři franky a utratil je za chléb. Byly dny, kdy jsme neměli peníze dokonce ani na tabák.

Občas přišla kuchařka, aby se podívala, jak dílo pokračuje, a když viděla, že v kuchyni stále nejsou hrnce ani kastrolы, obvykle jí vytryskly slzy. Jules, náš druhý číšník, vytrvale odmítal pomáhat při práci. Byl to Maďar, malý tmavý člověk s brýlemi a s ostrými rysy ve tváři, a byl velmi upovídaný; kdysi studoval medicínu, ale zanechal studia, protože neměl peníze. Rád mluvil, když ostatní pracovali, a vyprávěl mi o sobě a o svých názorech. Ukázalo se, že je to komunista a že zastává různé podivné teorie (pomocí čísel uměl například dokázat, že se nevyplatí pracovat); mimoto byl stejně jako většina ostatních Maďarů nepředstavitelně hrdý. Hrdí a líní lidé nejsou dobrými číšníky. Velmi rád se chlubil, jak ho jednou v restauraci napadl zákazník; on mu vylil za krk plný talíř polévky a pak rovnou odešel a ani nečekal, až bude propuštěn.

Jak šly dny, Jules měl stále větší vztek, jaký trik na nás patron zkoušel. Mluvil jako řečník a zvláštěně přitom brebentil. Chodil sem a tam, hrozil pěstí a

snažil se mě vyprovokovat, abych nepracoval:

„Blázne, polož ten kartáč! Ty a já patříme k hrdým národům; nepracujeme zadarmo jako tihle ruští nevolníci. Říkám ti, to šizení mi působí muka. Měl jsem v životě chvíle, kdy jsem zvracel, když mě někdo ošidil o pět sou – ano, zvracel jsem vzteky.

Kromě toho nezapomeň, mon vieux, že jsem komunista. À bas les bourgeois! Viděl mě co živ někdy někdo pracovat, když jsem se tomu mohl vyhnout? Ne. A já se nejenom vyhýbám práci, jako to děláte vy blázni, ale já také kradu, jenom abych ukázal svoji nezávislost. Jednou jsem byl v restauraci, kde si patron myslel, že se mnou může zacházet jako se psem. Na oplátku jsem vymyslel způsob, jak krást mléko z konví a zase je dobře zavřít, aby na to nikdo nepřišel. Chlastal jsem ho ve dne v noci. Říkám ti, každý den jsem vypil čtyři litry mléka a k tomu ještě půl litru smetany. Patron byl s rozumem v koncích, kam to mléko mizí. Ale pochop, to nebylo proto, že bych tak toužil po mléku. Já tu břečku nenávidím; bylo to z principu, jenom z principu.

Za tři dny mě strašně rozbolelo břicho, a tak jsem šel k doktorovi. „Co jste jedl?“ zeptal se mě. Řekl jsem: „Piju čtyři litry mléka a půl litru smetany denně.“ „Čtyři litry!“ zvolal. „Hned toho nechte. Jestli v tom budete pokračovat, tak prasknete.“ „Co je mi po tom?“ řekl jsem. „Pro mne jsou principy nade vše. Budu to mléko pít, i kdybych měl prasknout.“ Druhý den mě patron přistihl, jak mléko kradu. „Jste propuštěn,“ řekl mi; „v sobotu si sbalte věci a jděte.“ „Pardon, monsieur,“ řekl jsem na to, „půjdu ještě dnes dopoledne.“ „To vám nedovolím,“ řekl on, „až do soboty za vás nenajdu náhradu.“ „Tak dobrá, mon patron,“ pomyslel jsem si, „uvidíme, koho to přestane bavit dřív.“ A dal jsem se do rozbíjení nádobí. První den jsem rozbil devět talířů a druhý den třináct; najednou byl patron rád, že mě už nikdy neuvidí.

Já nejsem žádný ruský mužik...“

Uplynulo deset dní. Byla to pro mne těžká doba. Došly mi naprosto poslední peníze a dlužil jsem už několik dní nájemné. Bloumali jsme bezútěšně prázdnou restaurací a měli jsme tak velký hlad, že jsme nedokázali ani pokračovat v práci, která nám ještě zbývala.

Boris byl jediný, kdo věřil, že se restaurace ještě někdy otevře.

Vzal si do hlavy, že z něj bude maitre d'hôtel a vymyslel si teorii, že patron má peníze v akciích a čeká, až bude příznivá chvíle k jejich prodeji. Desátý den jsem už neměl co jíst ani kouřit a řekl jsem patronovi, že nemohu dál pracovat, jestli nedostanu zálohu. Patron byl stejně přátelský jako obvykle, slíbil mi zálohu a pak se podle svého zvyku vytratil. Došel jsem na půl cesty k domovu, ale

necítil jsem se dost silný na scénu s madame F. kvůli činži, a tak jsem strávil celou noc na lavičce na ulici. Bylo to velmi nepohodlné – opěradlo mě řezalo do zad – a bylo mnohem chladněji, než jsem předpokládal. Během dlouhých nudných hodin od svítání až do začátku práce jsem měl spoustu času přemýšlet, jaký jsem to byl blázen, že jsem se vydal do rukou těchto Rusů.

A pak se dopoledne štěstí otočilo. Patron se patrně domluvil se svými věřiteli, protože se vrátil s penězi v kapse, postaral se, aby se úpravy zase rozběhly, a dal mi zálohu. Koupili jsme si s Borisem makarony a kus koňských jater a po deseti dnech jsme měli zase první teplé jídlo.

Přišli řemeslníci a všechno dodělali; rychle, ale neobyčejně lajdácky. Například stoly měly být pokryté filcem, ale když patron zjistil, že filc je drahý, koupil místo toho starší vojenská prostěradla, která strašně páchla potem. Mělo se to zakrýt ubrusy (byly kostkované, aby se hodily k „normandské“ výzdobě). Poslední večer jsme byli v práci do dvou do rána, abychom všechno dokončili. Porcelánové nádobí přišlo až po osmé a protože bylo nové, muselo se umýt. Příbory ani utěrky nepřivezli až do rána, a tak jsme museli utírat talíře patronovou košilí a starým povlakem na polštář, který patřil domovníkovi. Všechnu práci jsem dělal já s Borisem. Jules se schovával a patron a jeho manželka seděli v baru s jedním vymahačem dluhů a s několika ruskými přáteli a pili na úspěch restaurace. Kuchařka seděla v kuchyni, hlavu měla položenou na stole a plakala, protože po ní chtěli, aby vařila pro padesát lidí, a hrnce a kastrolы nestačily ani pro deset. Asi o půlnoci došlo k ostrému rozhovoru s vymahači dluhů. Přišli zabavit osm měděných pánví, které patron získal na úvěr; vykoupili jsme je půl litrem brandy.

Já a Jules jsme zmeškali poslední metro a museli jsme se vyspat na podlaze v restauraci. První, co jsme ráno uviděli, byly dvě velké krysy, které seděly v kuchyni na stole a žraly tam šunku.

Zdálo se mi, že je to špatné znamení, a bylo mi jasnější než kdykoli předtím, že Jehan Cottard zaručeně ztroskotá.

XX

PATRON mě zaměstnal jako plongeura do kuchyně; to znamená, že mojí prací bylo umývat nádobí, udržovat pořádek v kuchyni, čistit zeleninu, připravovat čaj, kávu a sendviče, vařit jednoduchá jídla a obstarávat pochůzky. Jako obvykle jsem za to měl dostávat pět set franků měsíčně a stravu, ale neměl jsem ani jeden volný den v týdnu a také jsem neměl pevně stanovenou pracovní dobu.

V hotelu X jsem viděl, jak vypadá skvěle fungující restaurační provoz zajištěný neomezeným množstvím peněz a dobrou organizací.

Tady v Auberge jsem poznal, jak se to dělá ve stoprocentně špatné restauraci. Stojí za to, abych to popsal, protože v Paříži jsou stovky podobných restaurací a každý návštěvník se občas v některé z nich nají.

Měl bych ještě dodat, že Auberge nebyla žádná levná hospoda, kam chodí studenti a dělníci. Nikdo se u nás nenajedl za méně než dvacet pět franků a naše restaurace byla navíc pitoreskní a umělecká, čímž jsme se dostali na společenském žebříčku ještě výše. Byly tu ty neslušné malby nad barem a výzdoba v normandském stylu – falešné trámy na zdech, elektrické osvětlení ve tvaru svícňů, „lidová“ keramika, u dveří byla dokonce stolička na nasedání na koně – a navíc patron i vrchní číšník byli ruští důstojníci a mezi zákazníky bylo mnoho titulovaných ruských emigrantů. Krátce řečeno, byli jsme každopádně nóbl.

Podmínky, jaké panovaly za kuchyňskými dveřmi, by se však hodily do prasečího chlívků. Organizace našich služeb totiž vypadala takto:

Kuchyně byla dlouhá čtyři a půl a široká dva a půl metru a polovinu z tohoto prostoru zabíraly plotny a stoly. Všechny hrnce musely být umístěny na policích mimo dosah a bylo tu místo jen na jeden odpadkový koš. Ten byl obvykle již v poledne přecpaný k prasknutí a podlaha se běžně topila pod několika centimetry zašlapaného jídla.

Na vaření jsme měli všeho všudy tři plynové vařiče. Neměli jsme troubu; když jsme potřebovali upéct maso, posílali jsme ho přes ulici do pekárny.

Neměli jsme spižírnu. Místo ní jsme používali jen zčásti zastřešenou kůlnu na dvoře, ze které navíc vyrůstal strom. Maso, zelenina i všechno ostatní tam leželo na holé zemi a krysy a kočky na to pořádaly nájezdy.

Neměli jsme vůbec zavedenou teplou vodu. Voda na nádobí se musela ohřívat v kastrolech, a protože v době přípravy jídla na ně nebylo na plotně místo, museli jsme umývat většinu talířů ve studené vodě. Spolu s měkkým mýdlem a tvrdou pařížskou vodou to znamenalo, že jsme omastek museli z talířů vytírat novinami.

Měli jsme tak málo pánví, že jsem každou musel umýt ihned, jakmile se na ní něco uvařilo, místo toho, abych je nechával na večer. Jen pánvemi jsem ztratil dobrou hodinu denně.

Protože se při instalaci elektřiny příliš šetřilo, vypadly obvykle v osm večer pojistky. Patron nám povoloval v kuchyni tři svíčky, a protože kuchařka říkala, že tři jsou nešťastné číslo, měli jsme tam jen dvě.

Mlýnek na kávu jsme měli vypůjčený z nedalekého bistra a koš na odpadky a košťata od domovníka. Po prvním týdnu se spousta ubrusů a utěrek nevrátilo z prádelny, protože nikdo nezaplatil účet.

Měli jsme problémy s inspektorem práce, který zjistil, že mezi zaměstnanci nejsou žádní Francouzi; měl několik soukromých rozhovorů s patronem a jsem přesvědčen, že ho patron musel podplatit. Elektrické podniky nás stále upomínaly o peníze, a když inkasisté zjistili, že je rádi uplatíme aperitivy, přicházeli každé ráno. Neplatili jsme u hokynáře a už nám odmítal dávat pořád na dluh, ale jeho žena (statná šedesátnice s knírkem) našla zalíbení v Julesovi, který byl každé ráno vyslán, aby se jí vlichotil. Obdobně jsem zase já ztrácel každý den celou hodinu smlouváním u zelinářů v Rue du Commerce, abychom ušetřili několik centimů.

To jsou důsledky toho, když se otevře restaurace s nedostatečným kapitálem. A za těchto podmínek se od kuchařky a ode mne očekávalo, že budeme servírovat třicet až čtyřicet jídel denně a že jich budeme později připravovat až sto. Od prvního dne toho na nás bylo příliš. Kuchařka pracovala od osmi hodin ráno do půlnoci a já od sedmi ráno do půl jedné v noci – celkem sedmnáct a půl hodiny téměř bez přestávky. Nikdy jsme nenašli čas, abychom si sedli před pátou odpoledne, a ani potom jsme neměli jiné místo k sezení než víko koše na odpadky. Boris, který bydlel nedaleko a nemusel spěchat na poslední metro, pracoval od osmi ráno do dvou hodin v noci – osmnáct hodin denně sedm dní v týdnu. Taková pracovní doba sice nebyla běžná, ale v Paříži to nebylo nic výjimečného.

Rutinní život, jaký přinášel hotel X., mi teď připadal jako prázdniny. Každý den jsem v šest vylezl z postele, neholil jsem se, občas jsem se umyl a spěchal jsem na metro na Place d'Italie, kde jsem bojoval o místo. Před sedmou jsem byl v bezútěšné špíně studené kuchyně s podlahou plnou slupek od brambor, kostí a rybích ocasů a s horou talířů, které tu ležely od večera slepené mastnotou. Nemohl jsem je hned začít umývat, protože jsem měl studenou vodu a musel jsem vyzvednout mléko a uvařit kávu; ostatní přicházeli v osm a očekávali, že káva bude hotová. Také na mne vždy čekalo několik měděných pánví k vycídění. Ty měděné pánve jsou prokletím plongeurů. Každá z nich se musí deset minut čistit pískem a drátěnkou a pak zvenku naleštit sidolem. Naštěstí už je nikdo neumí vyrobit a tak z francouzských kuchyní postupně mizí, i když je ještě stále můžete koupit z druhé ruky.

Když jsem začal mýt talíře, kuchařka mi nařídila, abych oloupal cibuli, a když jsem začal s cibulí, přišel patron a poslal mě koupit zelí. Když jsem se

vrátil se zelím, patronova manželka mi řekla, abych zašel do obchodu skoro kilometr daleko a koupil džbán červeného; když jsem se vrátil, čekala na mě další zelenina a talíře byly pořád špinavé. Takto se kvůli naší neschopnosti kupila po celý den jedna práce na druhou a všechny byly ve skluzu.

Do deseti šlo všechno poměrně snadno, a i když jsme museli pracovat dost svižně, nikdo ještě neztrácel náladu. Kuchařka si obvykle našla chvíli, aby vyprávěla o svém uměleckém založení; ptala se mě, jestli si nemyslím, že Tolstoj je épatant, a zpívala jasným sopránem, zatímco krájela na prkénku hovězí. Ale v deset se číšníci začali dožadovat oběda, který mívali brzy, a v jedenáct přicházeli první hosté. Náhle se objevil spěch a špatná nálada. Nebyl tu ten šílený shon a křik jako v hotelu X., ale atmosféra zmatku, malicherné nevraživosti a podrážděnosti.

Pravou příčinou bylo nepohodlí. V kuchyni bylo nesnesitelně těsno, talíře se musely pokládat na zem a člověk musel stále myslet na to, aby do nich nešlápl. Jak kuchařka chodila sem a tam, stále do mne narážela svým obrovským zadkem. Nedala mi pokoj a stále ke mně vysílala neutichající proud příkazů:

„Ty jsi nepředstavitelný idiot! Kolikrát jsem ti říkala, abys nenakapal červenou řepou? Rychle, pusť mě ke dřezu! Dej ty nože pryč; dělej s těmi bramborami. Cos udělal s tím cedníkem? Nech ty brambory být. Neříkala jsem ti, abys sebral škraloup z bouillonu?

Dej ten hrnec s vodou z kamen. Mne nezajímá mytí nádobí, nakrájej ten celer. Takhle ne, hlupáku, takhle. No tohle! Podívej, jak jsi rozvařil ten hrách! A teď se dej do práce a oškrabej ty herinky.

Podívej, tomu říkáš čistý talíř? Uťři ho do zástěry. Polož ten salát na zem. Kam ho dáváš, tady do něj určitě šlápnu! Dávej pozor, ten hrnec přeteče! Dej pryč tu pánev. Ne, tu druhou. Dej to na gril. Vyhod' ty brambory. Neztrácej čas, hod' je na zem.

Rozšlapej je. A teď hod' na zem trochu pilin; tahle podlaha je jako kluziště. Koukej, pitomče, ten steak se pálí! Mon Dieu, proč mi dali za plonguera takového idiota? Jak to se mnou mluvíš? Víš, že moje teta byla ruská šlechtična?“ atd. atd. atd.

Tak to pokračovalo bez výrazné změny do tří hodin; jen kolem jedenácté měla kuchařka crise de nerfs a topila se v moři slz. Od tří do pěti byla pro číšníky poměrně volnější doba, ale kuchařka se nezastavila a já jsem měl nejvíc práce, protože na mě čekala hora talířů a já musel dělat jako o závod, abych to zvládl nebo alespoň částečně zvládl, než přijde doba večeří. Práce při umývání nádobí byla znásobena primitivními podmínkami – malým okapávačem, vlažnou

vodou, promočenými utěrkami a výlevkou, která se každou hodinu ucpala. Před pátou jsme s kuchařkou už sotva stáli na nohou, protože jsme od sedmi nic nejedli, a navíc jsme si ani nesedli. Obvykle jsme se zhroutili, ona na koš na smetí a já na zem, vypili jsme sklenici piva a omlouvali jsme se za to, co jsme si řekli dopoledne. Vydrželi jsme jen díky čaji. Hlídali jsme, abychom měli stále zalitou novou konvici, a během dne jsme ho vypili celé litry.

V půl šesté začala honička a hádání nanovo a v ještě větší míře, protože všichni už byli k smrti unaveni. V šest měla kuchařka crise de nerfs a další dostala v devět; přicházely tak pravidelně, že jsme si podle nich mohli řídit hodinky. Praštila sebou na odpadkový koš, začala hystericky plakat a vykřikovala, že si nikdy, opravdu nikdy nepomyslela, že bude žít takový život; její nervy to nevydrží; studovala hudbu ve Vídni; musí živit manžela, který je upoután na lůžko, atd. atd. Jindy by jí člověku bylo líto, ale protože jsme byli všichni strašně unavení, její ufnukaný hlas nás jenom doháněl k zuřivosti. Jules si obvykle stoupl do dveří a napodoboval její pláč. Patronova manželka nás sekýrovala a Boris s Julesem se celý den hádali, protože Jules se vyhýbal práci a Boris si jako vrchní číšník nárokoval větší část spropitného. Hned druhý den po otevření restaurace se začali prát v kuchyni o dva franky spropitného a já s kuchařkou jsme je museli od sebe odtrhnout. Jediný člověk, který nikdy nezapomněl na své vychování, byl patron. Dodržoval stejnou pracovní dobu, jako všichni ostatní, ale neměl co dělat, protože ve skutečnosti všechno řídila jeho manželka. Vedle objednávání zásob bylo jeho jedinou prací postávat v baru, kouřit cigaretu a tvářit se uhlazeně, a to se mu podařilo dovést k dokonalosti.

Já s kuchařkou jsme si obvykle mezi desátou a jedenáctou vyšetřili čas na večeři. O půlnoci kuchařka ukradla balík jídla pro svého manžela, strčila si ho pod šaty a rychle zmizela, přičemž mumlala, že ji taková pracovní doba zabije a že dá ráno výpověď. Jules odcházel také o půlnoci, obvykle po hádce s Borisem, který se do dvou musel postarat o bar. Od půlnoci do půl jedné jsem se snažil ze všech sil umývat nádobí. Neměl jsem čas, abych to dělal pořádně, a obvykle jsem jednoduše setřel tuk z talířů do ubrousku. Co se týče špíny na zemi, buď jsem ji nechal být nebo jsem to nejhorší smetl pod sporák, kde to nebylo vidět.

V půl jedné jsem si vzal kabát a spěchal pryč. Patron, jako vždy velmi zdvořilý, mě obvykle zastavil, když jsem procházel uličkou za barem. „Mais, mon cher monsieur, jak vypadáte unaveně!

Udělejte mi tu laskavost a přijměte, prosím, sklenku brandy.“

Podal mi sklenku brandy tak uctivě, jako bych nebyl plongeur, ale ruský kníže. Choval se tak ke každému z nás. Byla to naše odměna za to, že jsme

pracovali sedmnáct hodin denně.

Poslední metro bylo zpravidla téměř prázdné – to byla velká výhoda, protože si člověk mohl sednout a čtvrt hodiny spát.

Obvykle jsem se dostal do postele kolem půl druhé. Někdy jsem metro zmeškal a musel jsem spát na zemi v restauraci, ale vůbec mi to nevadilo, protože bych byl usnul i na dlažebních kostkách.

XXI

TÍMTO ZPŮSOBEM POKRAČOVAL MŮJ ŽIVOT asi čtrnáct dní; jenom přibýlo trochu práce, protože do restaurace nacházelo cestu stále více zákazníků. Mohl jsem ušetřit celou hodinu denně, kdybych si pronajal místnost někde poblíž restaurace, ale bylo prakticky nemožné, abych si na změnu pokoje našel čas nebo, což by k tomu bylo třeba, abych se dal ostříhat, podíval se do novin, nebo abych se alespoň převlékl. Po deseti dnech se mi podařilo vyšetřit čtvrt hodinku času a napsal jsem svému příteli B. do Londýna; žádal jsem ho, aby mi sehnal nějakou práci – cokoli, pokud mi to umožní spát víc než pět hodin denně. I když to spoustě lidí nevadí, já jsem se s tím, že bych měl mít i nadále sedmnáctihodinový pracovní den, prostě nemohl vyrovnat. Když je člověk přepracovaný, lépe překoná svou sebelítost, když pomyslí na ty tisíce zaměstnanců v pařížských restauracích, kteří mají stejnou pracovní dobu a budou takto pracovat ne několik týdnů, ale celé dlouhé roky. Nedaleko mého hotelu byla v bistru jedna dívka, která pracovala po celý rok od sedmi hodin ráno do půlnoci; sedla si jenom tehdy, když jedla. Vzpomínám si, jak jsem ji jednou pozval, aby si šla zatancovat; ona se tomu zasmála a řekla mi, že už několik měsíců nebyla dál než na rohu ulice. Měla souchotiny a v době, kdy jsem odjížděl z Paříže, umřela.

Po týdnů jsme byli všichni kromě Julese, který se neustále ulejšoval, neurotičtí od únavy. Hádky, které zpočátku chvilkami umlkaly, teď probíhaly nepřetržitě. Člověk musel vydržet celé hodiny příval zbytečného sekýrování, který se každou chvíli měnil ve vichřici nadávek. „Podej mi tu pánev, kreténe!“ křičela kuchařka každou chvíli (nebyla dost vysoká, aby dosáhla na police, kde jsme měli pánve). „Sundej si ji sama, ty děvko líná,“ odpovídal jsem. Bylo zřejmé, že takové poznámky vznikaly spontánně z atmosféry, která v kuchyni panovala.

Hádali jsme se o neuvěřitelné hlouposti. Nekonečným zdrojem hádek byl například odpadkový koš – jestli bude stát tam, kde ho chci mít já a kde jí překáží, nebo tam, kde by ho chtěla mít ona, což bylo na mé cestě ke dřezu.

Jednou nadávala tak dlouho, až jsem koš chytil a strčil jsem ho doprostřed místnosti, kde o něj nutně musela zakopnout.

„A teď si ho, ty krávo, odsuň sama,“ řekl jsem jí.

Chudák ženská, byl na ni moc těžký a neuzvedla ho; sedla si, položila hlavu na stůl a propukla v pláč. A já jsem se jí posmíval. To se stává, když únava převáží dobré vychování.

Po několika dnech kuchařka přestala vyprávět o Tolstém i o své umělecké povaze; nemluvili jsme spolu, pokud to nebylo pracovně nutné; Boris s Julesem spolu taky nemluvili a ani jeden z nich nemluvil s kuchařkou. Dokonce jsme spolu většinou nemluvili ani já s Borisem. Předem jsme se domluvili, že engueulades, které vyřkneme v pracovní době, se v době volna nebudou počítat; ale říkali jsme si tak ošklivé věci, že se to stěží dalo zapomenout, a kromě toho žádná doba volna ani nebyla. Jules byl čím dál línější a neustále kradl jídlo – říkal, že kvůli svému smyslu pro povinnost. Nás ostatní nazýval stávkokazy, protože jsme se k němu při krádežích nepřidali. Měl zvláštní zlomyslnou povahu. Řekl mi – a dokonce se tím vychloubal –, že občas vyždíme nějakému hostovi do polévky špinavou utěrku, než mu ji donese, jenom proto, aby se pomstil jednomu buržoustovi.

Kuchyně byla stále špinavější a krysy čím dál tlustší, i když jsme jich už několik chytili do pastí. Když jsem se rozhlížel po té špinavé místnosti, kde se syrové maso válelo mezi odpadky na podlaze, všude překážely vychladlé připečené pánve a dřez byl ucpaný a pokrytý vrstvou mastnoty, obvykle jsem se ptal sám sebe, jestli ještě někde na světě existuje tak špatná restaurace jako ta naše. Ale zbylí tři říkali, že už byli i na špinavějších místech. Jules měl z pohledu na špinavé věci velké potěšení.

Odpoledne, když neměl moc práce, postával v kuchyňských dveřích a vysmíval se nám, že příliš dřeme:

„Hlupáku! Proč myješ ten talíř? Utři ho o kalhoty. Co je nám do zákazníků? Ti vůbec nevědí, o co jde. Jak se pracuje v restauraci? Krájíš kuře a ono ti upadne na zem. Omlouváš se, klaníš se až k zemi a zmizíš; za pět minut přicházíš jinými dveřmi s tímtež kuřetem. Tak to chodí v restauraci,“ atd.

Je to zvláštní, ale Auberge de Jehan Cottard měl navzdory vši té špině a neschopnosti opravdový úspěch. Během prvních dnů byli všichni zákazníci Rusové, patronovi přátelé, a po nich přišli Američané a další cizinci – Francouzi žádní. Pak jednoho večera nastalo velké vzrušení, protože k nám přišel první Francouz.

Všechny hádky byly na chvíli zapomenuty a všichni jsme spojili své síly,

abychom mu předložili dobrou večeři. Boris přišel po špičkách do kuchyně, ukázal palcem přes rameno a spiklenecky zašeptal:

„Pššš! Attention, un Français!“

Za chvíli přišla patronova manželka a šeptala:

„Attention, un Français! Postarejte se, aby dostal dvojitou porci zeleniny.“

Když ten Francouz jedl, stála patronova žena za okénkem ve dveřích do kuchyně a pozorovala výraz jeho tváře. Další večer se Francouz vrátil a přivedl ještě další dva Francouze. To znamenalo, že jsme si vysloužili dobrou pověst; nejjistější známkou špatné restaurace je totiž to, že ji navštěvují pouze cizinci. Částečným důvodem našeho úspěchu pravděpodobně bylo, že patron v jediné světlé chvíli při zařizování restaurace koupil velmi ostré nože k příborům. Ostré nože jsou samozřejmě oním tajemstvím úspěšných restaurací. Jsem rád, že k tomu došlo, protože jsem díky tomu přišel o jednu iluzi – totiž o představu, že Francouzi poznají dobré jídlo na první pohled. Nebo jsme možná byli podle pařížských kritérií poměrně dobrá restaurace; v tom případě se ty špatné musely vymykat veškeré představivosti.

Několik dní poté, co jsem napsal B., jsem dostal odpověď, že mi může zajistit práci. Měl bych se starat o jednoho duševně zaostalého, což mi po Auberge de Jehan Cottard připadalo jako nádherná odpočinková kúra. Představoval jsem si, jak se loudám po venkovských cestách, srážím svou holí hlavy bodlákům, cpu se pečenými jehňaty a cukrovými dortíky a spím deset hodin denně v povlečení provoněném levandulí. B. mi poslal pětilibrovku, abych si mohl koupit lístek na loď a vyplatit šaty ze zastavárny, a jakmile jsem ty peníze dostal, dal jsem okamžitou výpověď a opustil restauraci. Tak náhlým odchodem jsem přivedl do rozpaků patrona, který byl jako obvykle bez haléře a chybělo mu třicet franků do mé výplaty. Avšak pozval mě na sklenku starého dobrého koňaku a myslím, že měl pocit, že tím ten rozdíl smyl. Na mé místo přijali Čecha, velmi schopného plongeura, a o několik týdnů později propustili ubohou kuchařku. Později jsem se doslechl, že při dvou prvotřídních pracovnících v kuchyni byla práce plongeura zkrácena na patnáct hodin denně. Bez modernizace kuchyně už víc zredukovat nešla.

XXII

AŽ UŽ SI O TOM BUDETE MYSLET COKOLI, chci tu popsat své názory na život pařížských plongeurů. Když na to člověk myslí, připadá mu zvláštní, že tisíce lidí tráví ve velkém moderním městě veškerý svůj čas tím, že v horkých podzemních norách drhnou nádoby. Kladu si otázku, proč takový život

vůbec pokračuje – jakému účelu slouží, kdo si přeje, aby pokračoval, a proč. To není jenom vzpurný postoj zahaleče. Chci se zamyslet nad společenským významem plongeurského života.

Myslím, že na začátek mohu říci, že plongeur je jedním z otroků moderního světa. Ne že by nad ním bylo třeba ronit slzy, protože je na tom ještě pořád lépe než řada jiných manuálních pracovníků, ale přesto není ani trochu svobodnější, než kdyby byl prodán a koupen. Jeho práce je bezduchá a nevyžaduje žádné umění; dostává přesně takový plat, aby ho to udrželo při životě; dovolenou má jen tehdy, když dostane výpověď. Nemůže se oženit, nebo pokud to udělá, pak jeho žena musí také chodit do práce. Kromě šťastné náhody nemá z takového života úniku, leda do vězení. V současné době jsou v Paříži lidé s univerzitním diplomem, kteří drhnou nádobí deset nebo patnáct hodin denně. Nedá se říci, že je to jen kvůli jejich lenosti, protože líný člověk plongeurem být nemůže; byli jednoduše chyceni do pastí rutinní práce, která znemožňuje jakékoli myšlení. Kdyby plongeurové alespoň trochu mysleli, byli by se už dávno spojili a vstoupili do stávky za lepší podmínky.

Ale oni nemyslí, protože na to nemají vůbec čas; jejich život z nich udělal otroky.

Otázkou je, proč toto otroctví pokračuje. Lidé obvykle mají za to, že každá práce má rozumný důvod. Vidí, jak někdo jiný dělá nějakou nepříjemnou práci, a myslí si, že to vyřeší zdůvodněním, že ta práce je nezbytná. Například rubání uhlí je těžká práce, ale je nezbytná – uhlí nutně potřebujeme. Práce v kanálech je odporná, ale někdo musí v kanálech pracovat. A podobné je to s prací plongeurů. Někteří lidé musí jíst v restauracích, a tak jiní lidé musí osmdesát hodin týdně drhnout nádobí. Je to práce, kterou přinesla civilizace, a proto se o ní nesluší debatovat.

Tato otázka stojí za bližší pozornost.

Je práce plongeurů pro civilizaci opravdu nezbytná? Máme nejasný pocit, že to musí být „poctivá“ práce, protože je těžká a odporná, a my jsme si manuální práci určitým způsobem z fetišizovali. Vidíme, jak muž poráží strom, a jsme si jisti, že plní společenskou potřebu, a to jenom proto, že při tom používá svaly; nenapadne nás, že možná poráží ten nádherný strom jen proto, aby udělal místo pro šerednou sochu. Jsem přesvědčen, že s plongeurem je to stejné. Vydělává si na chleba v potu tváře, ale to neznamená, že dělá něco užitečného; je možné, že pouze poskytuje luxus, který velice často ani není žádným luxusem.

Jako příklad toho, co mám na mysli luxusem, který žádným luxusem není, vezměme krajní případ, jaký v Evropě sotva uvidíte. Vezměme indického říkšu

nebo koně zapřaženého do drožky. V každém městě na Dálném východě se rikšové počítají na stovky; černí ubožáci, kteří váží padesát kilo a mají na sobě jen bederní zástěrku.

Někteří jsou nemocní, některým je třeba padesát let. Klušou v dešti i v žáru slunce dlouhé kilometry, vlečou vozík se skloněnou hlavou a z šedých knírů jim odkapává pot. Když jedou příliš pomalu, jejich pasažéři jim říkají bahinchut. Vydělají si měsíčně třicet až čtyřicet rupií a za pár let vykašlou plíce.

Koně táhnoucí drožky jsou vyzáblé mizerné předměty, které byly levně prodány s tím, že jsou ještě schopny několika let práce.

Jejich pán považuje rány bičem za náhražku potravy. Jejich práce se dá svým způsobem vyjádřit jako rovnice – rána bičem plus žrádlo rovná se energie; obvykle je to asi šedesát procent ran bičem a čtyřicet procent žrádla. Jejich záda jsou občas jednou velkou ranou, takže se jim postroj zadírá celý den do holého masa. I tak je ještě možné přinutit je pracovat; je to jen otázka toho, aby je člověk řezal tak silně, že bolest vzadu převáží bolest vpředu. Po několika letech dokonce i bič ztratí svou moc a kůň putuje k řezníkovi. To jsou příklady zbytečné práce, protože rikšové ani drožky nejsou doopravdy potřeba; existují jenom proto, že obyvatelům Orientu připadá chuze sprostá. Jsou luxusem, a jak může dosvědčit každý, kdo se v nich svezl, velice mizerným luxusem. Poskytují jen málo komfortu, který stěží vyváží utrpení lidí a zvířat.

Podobné je to s plongeurem. Ve srovnání s rikšou nebo s drožkářským koněm je králem, ale jeho případ je podobný. Je otrokem hotelu nebo restaurace a jeho otrocká práce je víceméně zbytečná. Protože kde je nakonec vůbec jaká opravdová potřeba velkých hotelů a elegantních restaurací? Očekává se, že poskytnou luxus, ale ve skutečnosti poskytují pouze jeho levnou náhražku.

Skoro nikdo nemá hotely rád. Některé restaurace jsou lepší než jiné, ale v žádné restauraci nemůžete dostat tak dobré jídlo, jaké za stejnou cenu pořídíte doma. Hotely a restaurace musí bezpochyby existovat, ale není důvod, proč by měly zotročovat stovky lidí. Není podstatné, jaká je v nich práce; podstatné je to, že musí předstírat, že představují luxus. Elegance a pohodlí, jak se to nazývá, neznamena ve skutečnosti nic víc, než že personál víc pracuje a zákazník víc platí; nikdo z toho nemá prospěch kromě majitele, který si brzy koupí luxusní vilu v Deauville. „Apartní“ hotel je místem, kde stovka lidí dře jako koně, aby si dvě stě lidí mohlo nechat tahat peníze z kapsy za to, co ve skutečnosti nechtějí. Kdyby byla z hotelů a z restaurací odstraněna nesmyslná práce a všechno se dělalo co nejjednodušeji, mohli by plongeuri pracovat místo deseti nebo patnácti jen šest až osm hodin.

Předpokládejme, že práce plongeura je obecně považována za víceméně zbytečnou. Pak vyvstává otázka, proč po něm vůbec někdo chce, aby v ní pokračoval. Pokusím se jít dále než k okamžitému ekonomickému zdůvodnění a uvažovat o tom, jaké potěšení může někomu přinést pomyšlení na člověka, který celý život drhne nádobí. Protože není pochyb, že lidé – dobře situovaní lidé – nacházejí v takových myšlenkách potěšení. Marcus Cato řekl, že pokud otrok nespí, měl by pracovat. Nezáleží na tom, jestli je jeho práce potřebná nebo ne, protože práce je dobrá sama o sobě, alespoň pro otroky. Tento postoj stále přežívá a dal vzniknout moři zbytečné dřiny.

Myslím si, že tento instinkt zachovat zbytečnou práci navěky je ve své podstatě jednoduše strachem z lůzy. Lůzu tvoří (říká ta úvaha) takoví ubozí sprostí tvorové, že by bylo nebezpečné, kdyby měli volný čas; je bezpečnější, pokud mají stále tolik práce, aby nemohli přemýšlet. Jestliže se zeptáte bohatého člověka, který je ve svých názorech upřímný, na zlepšení pracovních podmínek, obvykle řekne něco takového:

„Víme, že chudoba je nepěkná; ale protože je nám tak vzdálená, je pro nás ve skutečnosti potěšením trápit se myšlenkami na to, jak je zlá. Ale neočekávejte od nás, že proti tomu něco podnikneme.

Je nám vašich nižších tříd líto, stejně jako je nám líto prašivé kočky, ale budeme bojovat jako lvi proti jakémukoli zlepšení vašich podmínek. Máme pocit, že jste mnohem bezpečnější ve stavu, v jakém se nacházíte. Současné uspořádání věcí nám vyhovuje a nebudeme riskovat tím, že bychom vám dali volnost, třeba jen jedinou hodinu volna denně navíc. Tak, milí bratři, protože je zřejmé, že musíte makat, abyste zaplatili naše výlety do Itálie, makejte a pěkně zůstaňte tam, kde jste.“

Toto je pohled zejména inteligentních, kulturních lidí; podstatu této úvahy můžete najít ve stovkách článků a přednášek. Velmi málo vzdělaných lidí má ročně méně než (řekněme) čtyři sta liber a přirozeně stojí na straně bohatých, protože si myslí, že každá svoboda, kterou přiznají chudým, představuje nebezpečí pro jejich vlastní svobodu. Vzdělaný člověk předvídá depresivní ponurost marxistické Utopie jako alternativy, a tak dává přednost tomu, že se nic nezmění. Možná že své bohaté přátele ani moc nemiluje, ale má za to, že i ti nejvulgárnější z nich jsou méně nepřátelští k jeho radostem, jsou jeho druhu bližší než ti chudí, a že by měl raději stát při nich. Je to právě strach z domnělé nebezpečné lůzy, kvůli kterému jsou skoro všichni inteligentní lidé ve svých názorech konzervativní.

Strach z lůzy je založen na pověře. Vychází z názoru, že mezi bohatými a

chudými je nějaký záhadný důležitý rozdíl, jako by šlo o dvě různé rasy, jako mezi černochoy a bělochy. Ale ve skutečnosti žádný takový rozdíl neexistuje. Lidé se rozdělují na bohaté a chudé pouze podle svých příjmů a ničeho jiného, a průměrný milionář je pouze průměrný umývač nádobí, který má na sobě nový oblek. Zaměňte místa a panna nebo orel, kdo je soudce a kdo zloděj? Každý, kdo se někdy dostal mezi chudé a žil s nimi za stejných podmínek, to ví velice dobře. Ale problém je v tom, že se inteligentní, kulturní lidé, právě ti, od kterých byste mohli očekávat liberální názory, nikdy nezapletou mezi chudé. Co tedy ví většina vzdělaných lidí o bídě? V mém vydání Villonovy poesie považoval vydavatel za nutné vysvětlit v poznámce pod čarou verš „Ne pain ne voyent qu'aux fenestres“; dokonce i hlad je tak vzdálený zkušenosti vzdělaného člověka. Z této neznalosti zcela přirozeně pramení nepodložený strach z lůzy. Vzdělaný člověk si představuje hordy zaostalých lidí, kteří požadují pouze jeden den svobody, aby vyloupili jeho dům, spálili jeho knihy a aby ho donutili tvrdě pracovat u stroje nebo uklízet záchodky. „Cokoli,“ myslí si, „jakékoli bezpráví, jen když lůza nebude osvobozena.“

Nevidí, že otázka osvobození lůzy vůbec neexistuje, protože mezi masami bohatých a chudých není rozdílu. Lůza již ve skutečnosti svobodná je a – v podobě bohatých lidí – využívá svou moc k tomu, aby budovala obrovské nudné robotárny, jako např. „elegantní“ hotely.

Shrňme to. Plongeur je otrok, a navíc zbytečný otrok, protože dělá hloupou a z větší části zbytečnou práci. Je nucen stále pracovat v podstatě kvůli nejasnému pocitu, že by mohl být nebezpečný, kdyby měl volný čas. A vzdělaní lidé, kteří by se měli postavit na jeho stranu, se s tím smířují, protože o něm nic neví, a proto se ho i bojí. Mluvím v této souvislosti o plongeurovi, protože jsem se tu zabýval právě jím; totéž by však ve stejné míře platilo o nesčetných jiných dělnických povoláních. Jsou to pouze mé vlastní názory na základní skutečnosti plongeurského života, které nemají žádnou vazbu na okamžitou ekonomickou situaci, a z větší části se jedná určitě o ohranou písničku. Předkládám je jako ukázkou myšlenek, které člověka napadají, když pracuje v hotelu.

XXIII

JAKMILE JSEM OPUSTIL Auberge de Jehan Cottard, vlezl jsem do postele a prospal jsem bez jedné hodiny celý den. Pak jsem si poprvé za posledních čtrnáct dní vyčistil zuby, vykoupal jsem se, dal jsem si ostříhat vlasy a vyzvedl jsem si šaty ze zastavárny.

Měl jsem dva nádherné dny, které jsem prolenošil. Dokonce jsem zašel ve

svých nejlepších šatech do Auberge, opřel jsem se o bar a utratil pět franků za láhev anglického piva. Je to zvláštní pocit, když je člověk zákazníkem tam, kde býval nejhorším sluhou.

Borisovi bylo líto, že jsem opustil restauraci právě ve chvíli, kdy jsme byli lancés a kdy byla šance vydělat peníze. Už dříve jsem od něho slyšel a znovu mi opakoval, že vydělává sto franků denně a vydrží si holku, která je très sérieuse a nikdy nesmrdí česnekem.

Celý den jsem se toulal naší čtvrtí a s každým jsem se tu loučil.

Toho dne mi Charlie vyprávěl o smrti starého žebráka Roucolla, který kdysi bydlel v naší čtvrti. Charlie nejspíš jako obvykle lhal, ale byla to dobrá historka.

Roucolle zemřel ve věku sedmdesáti čtyř let asi rok nebo dva předtím, než jsem přišel do Paříže, ale v době, kdy jsem tu žil, o něm lidé v této čtvrti ještě vypravovali. Nikdy se nevyrovnal Danielu Dancerovi ani nikomu podobnému, ale přesto to byla zajímavá postava. Každé ráno si zašel do Les Halles, aby si tam vzal zkaženou zeleninu, a jedl maso pro kočky a místo spodního prádla nosil noviny a topil si dřevěným obložením svého pokoje a udělal si kalhoty z pytle a při tom všem měl investováno na půl milionu franků. Byl bych ho velice rád poznal.

Stejně jako mnoho jiných žebráků skončil Roucolle špatně kvůli tomu, že vložil své peníze do nečistých obchodů. Jednoho dne se ve čtvrti objevil žid, bystrý mladý chlapík s obchodním duchem, který měl prvotřídní plán, jak pašovat kokain do Anglie. Koupit kokain je v Paříži samozřejmě poměrně snadné a pašování bude samo o sobě docela jednoduché; jenom se vždy objeví nějaký špion, který vyrazí plány celníkům nebo policii. Říká se, že to často dělají stejní lidé, kteří kokain prodávají, protože pašování má v rukou velký gang, který nestojí o konkurenci. Ten žid přesto přísahal, že zde nehrozí žádné nebezpečí. Věděl, jak získat kokain přímo z Vídně, nikoli obvyklými kanály, a nebude vůbec třeba platit žádným vyděračům. Seznámil se s Roucollem prostřednictvím jednoho mladého Poláka, studenta Sorbonny, který byl připraven vložit do toho obchodu čtyři tisíce franků, jestli do něj Roucolle vloží šest tisíc. Za to by koupili pět kilo kokainu, což v Anglii představuje malé bohatství.

Polák a žid svedli urputný boj, aby se jim podařilo dostat peníze z Roucollových drápů. Šest tisíc franků nebylo moc – Roucolle toho měl nacpaného v matraci ve svém pokoji mnohem víc –, ale vložit jedno jediné sou do tohoto obchodu pro něj představovalo strašné utrpení. Polák a žid s ním

nakonec strávili celé týdny; vysvětlovali, zastrašovali, chlácholili ho, hádali se s ním, padali na kolena a zapřísahali ho, aby jim peníze dal. Stařík byl napůl šílený, jak se zmítal mezi chtivostí a strachem. Jeho srdce jihlo při pomyslení, že by na tom snad mohl vydělat i padesát tisíc franků, ale přesto se nemohl přinutit, aby své peníze riskoval. Vysedával v koutě s hlavou v dlaních, vzdychal, občas vykřikl bolestí a velice často poklekl (byl velmi zbožný) a modlil se, aby byl silný, ale přesto to nedokázal udělat. Pak ale nakonec, spíš z vysílení než kvůli čemukoli jinému, se z ničeho nic vzdal; rozřízl matraci, ve které ukrýval peníze, a podal židovi více než šest tisíc franků.

Žid ještě téhož dne přinesl kokain a okamžitě zmizel. Mezitím se to rozkřiklo po celé čtvrti; při tom pozdvižení, jaké kolem toho Roucolle udělal, nebylo divu. Hned následující ráno byl hotel prolezlý policií, která všechno prohledávala.

Roucolle a Polák šileli. Dole byla policie, prohledávala systematicky jeden pokoj po druhém, a tady ležel na stole veliký balík kokainu; nebylo ho kam ukrýt a útěk po schodech dolů byl naprosto nemožný. Polák ho chtěl vyhodit z okna, ale Roucolle o tom nechtěl ani slyšet. Charlie mi řekl, že u toho tehdy osobně byl. Říkal, že když chtěli Roucollovi ten balík sebrat, sevřel ho na svých prsou a rval se jak šílenec, ačkoli mu už bylo sedmdesát čtyři. Byl strachy bez sebe, ale raději by šel do vězení, než aby své peníze vyhodil.

Nakonec, když už policie byla jen o patro níž, přišel někdo na spásný nápad. Jeden člověk na Roucollově patře měl tucet piksel od pudru, který prodával za provizi; někdo navrhl, aby se kokain nasypal do těch piksel a aby ho vydávali za pudr. Rychle vysypali pudr z okna a dali místo něj kokain, a pak ty plechovky nechali prostě stát na Roucollově stole, jako by tam nebylo co skrývat.

Pár minut nato přišla policie prohledat Roucollův pokoj.

Proklepali stěny, podívali se do komína, vysypali všechny zásuvky a prozkoumali prkna v podlaze, a když už to chtěli vzdát, protože nic nenašli, všiml si inspektor plechovek na stole.

„Tiens,“ řekl, „podívejte se na ty piksly. Já si jich vůbec nevšiml. Tak co v nich je?“

„Pudr,“ řekl Polák tak chladnokrevně, jak to jen dokázal. Ale v tom okamžiku Roucolle hlasitě zasténal strachem a policie okamžitě pojala podezření. Otevřeli jednu plechovku, vysypali její obsah, a když ho inspektor očíchal, řekl, že je to určitě kokain. Roucolle a Polák se začali zapřísahat při všech svatých, že je to jenom pudr, ale nebylo jim to nic platné; čím víc

protestovali, tím byla policie podezřívější. Oba byli zatčeni a odvedeni na policejní stanici, následování polovinou obyvatel naší čtvrti.

Na stanici byli Roucolle i Polák vyslýcháni komisařem, zatímco plechovku kokainu odeslali na rozbor. Charlie říkal, že tu scénu, jakou tam Roucolle udělal, vůbec nejde popsat. Plakal, prosil, ve svých tvrzeních odporoval sám sobě a sváděl to na Poláka, a to všechno najednou a tak hlasitě, že to bylo slyšet přes celou ulici. Policisté nad ním mohli prasknout smíchy.

Za hodinu se policista vrátil s plechovkou kokainu a s výsledkem z laboratoře. Smál se.

„Tohle není kokain, monsieur,“ řekl.

„Cože? Jak to, že to není kokain?“ rozčílil se komisař. „Mais, alors – a co to teda je?“

„Je to pudr.“

Roucolle a ten Polák byli okamžitě propuštěni a zproštěni veškeré viny, ale oba měli velký vztek. Ten žid na ně udělal podraz.

Později, když už vzrušení opadlo, se ukázalo, že stejný trik sehrál ještě na další dva lidi v téže čtvrti.

Polák měl radost, že se mu podařilo vyklouznout, i když přišel o čtyři tisíce franků, ale ubohého starého Roucolla to naprosto zlomilo. Okamžitě zalezl do postele a celý den a ještě polovinu noci ho bylo slyšet, jak tluče kolem sebe, něco si pro sebe mumlá a jak mu přeskakuje hlas, když se snaží křičet:

„Šest tisíc franků! Nom de Jésus Christ! Šest tisíc franků!“

Tři dny nato dostal záchvat mrtvice a do dvou týdnů zemřel;

Charlie řekl, že mu to zlomilo srdce.

XXIV

DO ANGLIE JSEM CESTOVAL třetí třídou přes Dunkerque a Tilbury, což je nejlevnější, ale přitom nikoli nejhorší způsob, jak se dostat přes Kanál. Za kabinu se muselo platit zvlášť, a tak jsem spal spolu s většinou pasažérů třetí třídy v salonu. Ve svém diáři jsem u toho dne našel tento zápis:

„Spali jsme v salonu, dvacet sedm mužů a šestnáct žen. Ani jedna z žen si dnes ráno nemyla obličej. Většina mužů šla do koupelny; ženy pouze vyndaly toaletní kufříky a špínu zapudrovaly. Otázka:

Druhotný pohlavní znak?“

Na cestě jsem narazil na dvojici mladičkých Rumunů, skoro dětí, kteří jeli do Anglie na svatební cestu. Kladli mi nespočet otázek o Anglii, a já jim strašně lhal. Měl jsem takovou radost, že po dlouhých měsících, kdy jsem byl bez peněz

v cizím městě, jedu domů, že mi Anglie připadala jako nějaký ráj. V Anglii je opravdu řada věcí, kvůli kterým se člověk rád vrací domů; koupelny, křesla, mátová omáčka, správně uvařené nové brambory, tmavý chléb, pomerančová marmeláda, pivo z pravého chmele – všechno je to báječné, když máte čím zaplatit. Anglie je velice krásná země, pokud nejste chudí; a já, vzhledem k tomu neškodnému idiotovi, o kterého jsem se měl starat, samozřejmě neměl být chudý.

Myšlenka na to, že nebudu chudý, ze mne dělala velkého patriota.

Čím víc se Rumuni vyptávali, tím víc jsem Anglii vychvaloval; podnebí, krajinu, umění, literaturu, zákony – v Anglii bylo všechno dokonalé.

„Je v Anglii pěkná architektura? ptali se Rumuni. „Nádherná!“ řekl jsem. „A měli byste vidět londýnské sochy! Paříž je vulgární – napůl velkolepá a napůl brlohy. To Londýn —“

Pak jsme pluli podél mola v Tilbury. První budova, kterou bylo vidět na pobřeží, byl jeden z těch obrovských hotelů, samý štuk a samá věžička, které civí z anglického břehu stejně, jako blázni čumí přes zeď blázince. Viděl jsem, jaké pohledy Rumuni na hotel vrhali, i když ze zdvořilosti nic neříkali. „To stavěli architekti z Francie,“ ujistil jsem je; a když se později vlak plazil do Londýna přes slumy východních předměstí, stále jsem ještě vedl svou o krásách anglické architektury. Všechna slova mi připadala příliš obyčejná, aby popsala Anglii; teď, když jsem se vracel domů a problémy s penězi skončily.

Šel jsem za B. do kanceláře a hned po jeho prvních slovech se všechno zhroutilo. „Sorry,“ řekl; „tví chleboďárci odjeli do zahraničí, všichni i s pacientem. Ale asi za měsíc se vrátí. Do té doby snad nějak vydržíš?“

Než mě vůbec napadlo, abych si vypůjčil ještě nějaké peníze, byl jsem zpátky na ulici. Přede mnou byl měsíc čekání a měl jsem přesně devatenáct a půl šilinku. Ta novina mi vyrazila dech.

Dlouhou dobu jsem se nemohl rozhodnout, co dělat. Celý den jsem se potloukal po ulicích, a protože jsem neměl ani potuchy, jak se v Londýně levně vyspat, šel jsem do „rodinného“ hotelu, kde si počítali sedm a půl šilinku. Když jsem zaplatil účet, zbylo mi deset šilinků a dvě pence.

Do rána jsem vymyslel plán. Dříve nebo později budu muset zajít za B. pro nějaké peníze, ale zatím se mi to zdálo velmi nezdvořilé, a tak se budu muset do té doby nějak protlouct.

Předchozí zkušenost mi nedovolila zastavit nejlepší oblek, jaký jsem měl. Nechám všechny věci v úschovně na nádraží; vezmu si jenom svůj druhý nejlepší oblek, který bych snad mohl vyměnit za nějaké levné oblečení a možná

libru k tomu. Jestli mám s třiceti šilinky přežít měsíc, nesmím mít dobré šaty – vážně, čím budou horší, tím lépe. Neměl jsem představu, jestli se dá zařídit, aby mi třicet šilinků vydrželo na měsíc, protože jsem Londýn neznal tak dobře jako Paříž. Snad bych mohl žebrať nebo prodávat tkaničky do bot. Vzpomněl jsem si, jak jsem v nedělních novinách četl o žebrácích, kteří mají v kalhotách zašité dva tisíce liber.

Každopádně bylo notoricky známé, že v Londýně se nedá umřít hladu, a tak se nebylo čeho obávat.

Šaty jsem šel prodat do Lambethu, kde žijí chudí lidé a kde je plno obchodů s obnošeným šatstvem. V prvním obchodě, do kterého jsem vešel, byl majitel zdvořilý, ale neochotný; ve druhém byl hrubý; ve třetím hluchý jako poleno nebo to alespoň předstíral.

Čtvrtý obchodník byl vysoký mladý blondák a byl celý růžový, jako plátek šunky. Podíval se na šaty, které jsem měl na sobě, a pohrdavě je vzal mezi palec a ukazováček.

„Mizerná látka,“ řekl, „to je ale strašně mizerná látka.“ (Ve skutečnosti to byl docela dobrý oblek.) „Co za to chceš?“

Vysvětlil jsem mu, že potřebuji nějaké starší oblečení a k tomu tolik peněz, kolik mi může dát. Chvilí přemýšlel, pak sebral nějaké špinavé hadry a hodil je na pult. „A co peníze?“ zeptal jsem se a doufal jsem, že to bude libra. Sešpulil rty a pak vytáhl šilink a položil ho vedle šatů. Nehádal jsem se – chtěl jsem se hádat, ale jak jsem otevřel pusu, natáhl se, jako by si ten šilink chtěl zase vzít zpátky; viděl jsem, že mi není pomoci.

Nechal mě převléknout v malé místnosti za prodejnou.

Oblečení se skládalo z kabátu, který kdysi býval tmavohnědý, černých pracovních kalhot, šály a hadrové čepice; nechal jsem si svou košili, boty a ponožky a v kapse jsem měl hřeben a holicí strojek. Když se člověk oblékl do takových šatů, měl velmi divný pocit. Už jsem nosil hodně špatné věci, ale nic z toho nebylo jako tohle; nebylo to jenom špinavé a neforemné, ty šaty byly – jak jen to vyjádřit? – naprosto zpuštělé, měly patinu prastaré špíny, jinou, než mají normální obnošené věci. Takové šaty mívají žebraví prodavači nebo tuláci. Asi za hodinu jsem v Lambethu viděl člověka, který vypadal jako zpráskaný pes; určitě to byl tulák. Blížil se ke mně, a když jsem na něho pohlédl, zjistil jsem, že jsem to já sám, jak se odrážím ve skle výlohy. Na můj obličej se už nalepila špína. Špína si umí lidi moc dobře rozdělit; když jste dobře oblečení, nechá vás na pokoji, ale jakmile se na vás začne rozpadat košile, hrne se na vás ze všech stran.

Až do pozdního večera jsem zůstal na ulicích, stále v pohybu.

V oblečení, které jsem měl, jsem se trochu bál, aby mě policie nesbalila jako tuláka, a s nikým jsem se neodvážil promluvit, protože jsem si myslel, že si každý všimne, v jakém nesouladu je můj přízvuk a mé oblečení. (Později jsem zjistil, že se to nikdy nestává.) Nové šaty mě okamžitě přenesly do nového světa. Zdálo se mi, že se chování všech lidí prudce změnilo. Pomohl jsem podomnímu obchodníkovi sebrat sud, který mu upadl. „Díky, kámo,“ řekl a zašklebil se. Za celý můj život mi ještě nikdy nikdo neřekl kámo – to dělaly ty šaty. Také jsem si poprvé všiml, jak se mění postoj žen podle toho, jak je muž oblečen. Když potkají muže v roztrhaných šatech, rychle se od něj znechuceně odvrátí, jako by to byla mrtvá kočka. Šaty představují mocný prostředek.

V tuláckých šatech je pro vás, alespoň první den, velice těžké, abyste se necítili opravdu poníženě. Budete mít nejspíš stejný pocit studu – nesmyslný, ale velmi opravdový –, jako první den ve vězení.

Asi v jedenáct jsem začal hledat, kde složit hlavu. Četl jsem o společných noclehárnách (nikdy se jim mimochodem neříkalo noclehárny) a předpokládal jsem, že by tam mohl člověk přespát tak za čtyři pence. Na Waterloo Road jsem viděl, jak tam na chodníku stojí nějaký nádeník nebo podobný chudák, a tak jsem se u něj zastavil a zeptal se ho. Řekl jsem mu, že jsem úplně švorc a hledám ten nejlevnější nocleh, jaký existuje.

„Tak di do toho domu támhle přes ulici,“ řekl, „co je tam napsaný ‚Kvalitní nocleh pro svobodné pány‘. Tam se vopravdu dobře vyspíš. Já tam taky vobčas chodim. Je to levný a taky čistý, uvidíš.“

Byl to vysoký otlučený barák, všechna okna byla mdle osvětlená a některá byla přelepená hnědým papírem. Vstoupil jsem do kamenného průjezdu; ve dveřích, které vedly do sklepa, se objevil drobný podvyživený chlapec s ospalýma očima. Ze sklepa vycházelo nezřetelné mumlání a závan horkého vzduchu a sýra. Chlapec zívá a nastavil ruku.

„Postel? Tak to bude šilas, šéfe.“

Zaplatil jsem šilink a chlapec mě vedl po rozviklaném osvětleném schodišti do ložnice. Byl tu nasládlý pach po špinavém prádle a utišujících lécích; okna byla pevně zavřená a vzduch byl v první chvíli na udušení. Hořela tu svíčka a já viděl, že pokoj tvoří čtverec ani ne pět krát pět metrů, do stropu má dva a půl metru a je tu osm postelí. Šest nocležníků už leželo v posteli; podivné vyboulené postavy, které měly všechny své svršky a dokonce i své boty navršeny na sobě. V jednom rohu někdo odporně kašlal.

Když jsem vlezl do postele, zjistil jsem, že je tvrdá jako prkno, a co se týče

polštáře, byl to jenom tvrdý válec jako kus polena.

Bylo to o něco horší než spát na stole, protože postel nebyla dlouhá ani sto osmdesát centimetrů, byla velmi úzká a matrace byla vyboulená, takže se člověk musel držet, aby nespádl.

Prostěradla tak smrděla potem, že jsem je nesnesl v blízkosti nosu. Povlečení sestávalo jen z prostěradel a z bavlněného přehozu, takže i když bylo zatuchlé, nebylo ani trochu teplé.

Celou noc se ozývalo několik zvuků. Asi jednou za hodinu se probudil člověk po mé levici – myslím, že to byl námořník –, strašně zaklel a zapálil si cigaretu. Jiný člověk, pronásledovaný nějakou nemocí močového měchýře, asi tucetkrát za noc vstal a hlasitě použil nočník. Muž v rohu zase dostal každých dvacet minut záchvat kašle; bylo to tak pravidelné, že na to člověk čekal stejně jako čekáte na každé další zavytí, když pes vyje na měsíc. Byl to tak odpuzující zvuk, že se to ani nedá vyjádřit; hnusné bublání a dávení, jako kdyby v tom člověku prudce vířily všechny vnitřnosti. V jednu chvíli škrtl zápalkou a já viděl, že je to velmi starý člověk, měl šedý propadlý obličej jako mrtvola a kalhoty měl obalené kolem hlavy jako noční čepičku; to mi z nějakého důvodu připadalo velmi nechutné. Pokaždé, když zakašlal nebo když ten druhý člověk zaklel, z jiné postele někdo zakřičel ospalým hlasem:

„Drž hubu! Krucinál, drž tu za----- hubu!“

Spal jsem všeho všudy asi hodinu. Ráno mě probudil nejasný pocit, že se ke mně blíží něco velkého a hnědého. Otevřel jsem oči a uviděl, že to byla námořníková noha, která mu trčela z postele a zastavila se jen kousek od mého obličeje. Byla tmavohnědá – tak tmavohnědá, jako by to byla noha nějakého indiána; bylo to ale jenom špínou. Zdi se rozpadaly a prostěradla, dobře tři týdny nepraná, měla barvu přírodní hnědé hlínky. Vstal jsem, oblékl se a šel dolů. Ve sklepě byla řada umývadel a dva nekonečné ručníky.

Přinesl jsem si v kapse kousek mýdla a zrovna jsem se chtěl umýt, když jsem si všiml, že na všech umývadlech jsou pruhy špíny – tuhé lepivé mastnoty černé jako krém na boty. Odešel jsem neumytý. Když to shrneme, noclehárna neodpovídala svému popisu, že je levná a také čistá. Jak jsem ale později zjistil, byla to přesto poměrně typická noclehárna.

Přešel jsem řeku a šel kus cesty na východ, až jsem nakonec došel do hostince na Tower Hillu. Tento typický londýnský hostinec, podobný tisíci jiných, mi po Paříži připadal divný a cizí. Byla to malá zatuchlá místnost s lavicemi, které měly vysoká opěradla, jaká byla v módě ve čtyřicátých letech, denní menu bylo napsané kouskem mýdla na zrcadle a čtrnáctiletá dívka uklízela

nádobí.

Nádeníci jedli z balíčků, které měli zabalené v novinách, a popíjeli čaj z obrovských hrnků bez podšálků. V koutě seděl o samotě nějaký žid, hubu měl skloněnou nad talíř a provinile hltal slaninu.

„Mohu dostat čaj a chléb s máslem?“ zeptal jsem se dívky.

Vyvalila oči. „Máslo ne, jenom marg,“ odpověděla překvapeně. A opakovala objednávku pomocí fráze, která je pro Londýn stejně typická, jako věčné coup de rouge pro Paříž: „Dva krajíce a velký čaj!“

Na stěně vedle mé lavice byl nápis, který říkal, že „Odnášení cukru se zakazuje“, a pod to nějaký poetický zákazník připsal: Kdo tu cukr sebere, ten se z toho — ale někdo jiný se pokoušel vyškrabat poslední slovo. To je Anglie. Čaj se dvěma krajíci stál tři a půl pence, a tak mi zbylo osm šilinků a dvě pence.

XXV

OSM ŠILINKŮ mi vystačilo na tři dny a čtyři noci. Po špatné zkušenosti z Waterloo Road jsem se přestěhoval směrem na východ a následující noc jsem strávil v noclehárně na Pennyfields. Byla to typická noclehárna, jakých je v Londýně spousta. Mohlo se tu ubytovat něco mezi padesáti a sto muži a vedl ji „správce“ – tedy zástupce majitele, protože tyto noclehárny jsou výdělečné podniky a jejich majitelé jsou bohatí lidé. V místnosti nás spalo asi patnáct nebo dvacet; postele byly opět tvrdé a studené, ale prostěradla měnili tak před týdnem, a to už bylo určité zlepšení.

Poplatek byl devět pencí nebo šilink (v šilinkové noclehárně byla mezi postelemi místo jednoho a půl metru ulička široká metr osmdesát) a podmínkou bylo zaplatit hotově do sedmi večer; jinak jste museli jít pryč.

Dole byla společná kuchyně, která sloužila všem nocležníkům. Byl tam zdarma otop a zásoba hrnců, misek na čaj a dlouhých vidlic na opékání. Byla tu dvě škvárová ohniště, ve kterých se udržoval oheň po celý rok ve dne v noci. O práce jako udržování ohně, zametání kuchyně a stlaní postelí se dělili nájemníci v určeném pořadí. Jeden starší nájemník, drobný přístavní dělník normandského vzhledu, který se jmenoval Steve, byl považován za „šéfa noclehárny“; rozhodoval spory a působil jako neplacený vyhazovač.

Měl jsem rád kuchyň. Byla to sklepní místnost s nízkým stropem hluboko pod zemí, byla velice horká, plná uspávajících výparů z hořícího koksu, osvětlená pouze od ohňů, které vrhaly do všech koutů černé sametové stíny. Na šňůrách u stropu viselo otrhané prádlo. Červeně ozáření muži, většinou přístavní dělníci, chodili s hrnci kolem ohně; někteří z nich byli úplně nazí, protože si

vyprali oblečení a teď čekali, až jim uschne. Večer se tu hrálo boží požehnání a dáma a zpívalo se – mezi nejpopulárnější písně patřila „Jsem kluk, co mu rodiče křivdí“ a ještě jedna o ztroskotání lodi. Občas pozdě večer někdo přinesl kbelík nějakých mořských korýšů, které levně nakoupil, a podělil se o ně s ostatními. O jídlo se tu všichni běžně dělili a považovalo se za samozřejmost, že lidé bez práce dostanou najíst. Jedno malé bledé seschlé stvoření, které zjevně umíralo a o kterém se říkalo, že je to „chudák Browne, co ho doktoři už třikrát řezali“, živili ostatní pravidelně.

Dva nebo tři nájemníci žili ze starobní penze. Dokud jsem je nepotkal, nikdy jsem si neuvědomil, že jsou v Anglii lidé, kteří nemají k životu víc než deset šilinků důchodu týdně. Tito staříci neměli vůbec žádný jiný zdroj obživy. Jeden z nich byl hovorný a já se ho zeptal, jak vůbec může takhle existovat. Řekl mi:

„Každej den dám devět pencí za vyspání – to dělá za tejden pět šilinků a tři pence. V sobotu se nechám za tři pence voholit – to už máme pět a půl šilinku. Pak se dám tak jednou za měsíc vostříhat, to stojí šest pencí – půl druhý pence na tejden. A tak mi zbyde na jídlo a na tabák asi čtyry šilinky a čtyry pence.“

Nedokázal si představit žádná jiná vydání. Jeho jídlo sestávalo z chleba s margarínem a čaje – když se blížil konec týdne, tak ze suchého chleba a čaje bez mléka – a své šaty asi dostal od nějaké dobročinné organizace. Zdálo se mi, že je spokojen a že si své postele a ohně váží víc než jídla. Ale utrácet peníze za holení při příjmu deseti šilinků týdně – to vzbuzuje úctu.

Celý den jsem se potloukal po ulicích, na východ až k Wappingu, na západ až do Whitechapelu. Po zkušenosti z Paříže to tu bylo podivné; všechno bylo o tolik čistší a tišší a ponuřejší. Chybělo tu skřípání tramvají a hlučný degenerující život postranních uliček a ozbrojenci, kteří dupou po náměstích. Davy lidí byly lépe oblečeny a tváře byly hezčí a měkčí a více se navzájem podobaly. Chyběla jim výrazná individualita a potměšilost Francouzů. Bylo tu méně ožralů a méně špíny a méně hádek a více nečinnosti. Na každém rohu postával hlouček mužů, byli trochu podvyživení, ale každou chvíli si zašli na čaj se dvěma krajíci, které Londýňané pojídají každé dvě hodiny. Zdálo se, že se tu dýchá o něco méně horečnatý vzduch než v Paříži. Byla to země čajových konvic a zprostředkovatelen práce, jako je Paříž zemí bister a mizerně placené dřiny v malých dílnách.

Bylo zajímavé sledovat zástupy lidí. Ženy z východního Londýna jsou krásné (snad je to promícháním krve). Limehouse byl zasažen Orientálci – Číňany, vojáky z indického Chittagongu, drávidy, kteří prodávali hedvábné šály,

bylo tu dokonce několik sikhů, kteří přišli bůhví odkud. Tu a tam byla na ulicích různá shromáždění. Ve Whitechapelu nabízel člověk, který si říkal Zpívající Evangelista, že vás za poplatek šesti pencí spasí od pekla. V ulici K Východoindickým dokům sloužila bohoslužbu Armáda spásy. Zpívali „Je tu snad někdo jak ten podle Jidáš?“ na melodii písně „Náš kapitán je zas jak kára“. Na Tower Hillu se dva mormoni pokoušeli oslovit shromáždění. Kolem jejich tribunky se tlačil dav lidí, kteří křičeli a přerušovali je. Někdo je obviňoval z polygamie. Chromý muž s plnovousem, zjevně nějaký ateista, zaslechl slovo Bůh a zlostně jim skočil do řeči. Byla slyšet zmatená vřava hlasů.

„Milí přátelé, nechte nás prosím dokončit, o čem jsme právě mluvili! – Má pravdu, nechte je hovořit. Nenechte se zatáhnout do diskuse! – Ne ne, odpověz ty mně. Můžeš mi Boha ukázat? Dyž mi ho ukážeš, tak v něj budu věřit. – Drž hubu a přestaň je rušit! – Zruš se sám! Zasr—— polygamisti! – Tak dobrá, je toho spousta, co by se dalo říct ve prospěch polygamie. V každém případě vyhodte ty zasr—— ženský z fabrik. – Milí přátelé, kdybyste jenom... – Ne ne, nesnaž se to zamluvit. Už si Boha viděl? Už sis na něj šáhnul? Podals mu ruku? – Jenom se nenechte zatáhnout do diskuse. Ježíšikriste, jenom se nenechte zatáhnout do diskuse!“ atd. atd. Poslouchal jsem to asi dvacet minut; strašně jsem se chtěl dozvědět něco o mormonech, ale shromáždění se nedostalo přes fázi vzájemného překřikování. To je běžný osud pouličních shromáždění.

Uprostřed davu na tržišti na Middlesexské ulici táhla zanedbaná špinavá žena za ruku asi pětiletého spratka. Šermovala mu před obličejem plechovou trumpetkou. Spratek vřískal.

„Tak se trochu raduj!“ křičela matka. „Proč si myslíš, že sem se sem s tebou vlekla a kupovala ti tu trumpetu? Mám tě přehnout přes koleno? Ty syčáku, ty budeš mít radost!“

Z trubky ukáplo několik kapek slin. Matka i dítě s křikem zmizely. Po Paříži mi to všechno připadalo zvláštní.

Poslední noc, kterou jsem strávil v noclehárně v Pennyfields, tam propukla mezi dvěma nocležníky hádka; byla to hodně divoká scéna.

Jeden z důchodců, mohlo mu být asi sedmdesát a byl do pasu nahý (vypral si oblečení), divoce nadával malému zavalitému nosiči, který stál zády k ohni. Ve světle ohně jsem viděl staříkův obličej; skoro plakal, napůl lítostí a napůl vzteky. Bylo jasné, že se stalo něco vážného.

Důchodce: „Ty ——!“

Nosič: „Drž hubu, ty starej ——, nebo si tě podám!“

Důchodce: „To si zkus, ty ——! Sem o třicet let starší než ty, ale to

neznamená, že ti nemůžu dát ránu, až sletíš do kýble sraček!“

Nosič: „Jo. A pak ti rozbiju hubu, ty starej kr——!“

Tak to pokračovalo asi pět minut. Nocležníci seděli nešťastně kolem a snažili se nevšímat si toho. Nosič vypadal nevrle, ale stařík byl čím dál zuřivější. V jednom kuse se na svého soka vrhal, natahoval k němu obličej, prskal na něj ze vzdálenosti několika centimetrů jako kočka na psa a plival. Snažil se vzchopit k tomu, aby udeřil, ale moc se mu to nedařilo. Nakonec vybuchl:

„Ty ——, ty seš ——! Strč si to do tý svý hnusný huby a sežer si to, ty ——! Než to s tebou skončím, tak tě roztřískám na kousky. Víš co seš? Zasr—— zkurvysyn. Jen si to vyliž, ty ——! Ted' si slyšel, co si o tobě myslím, ty ——, ty ——, ty ——, ty černej bastarde!“

V tu chvíli se náhle svalil na lavičku, schoval obličej v dlaních a začal plakat. Druhý člověk viděl, že veřejné mínění je proti němu, a tak šel pryč.

Potom jsem slyšel, jak Steve vysvětloval příčinu té hádky.

Ukázalo se, že to všechno bylo jenom pro kus žvance za šilink.

Stařík nějak přišel o svou zásobu chleba a margarínu, a tak měl být další tři dny bez jídla až na to, co mu ze soucitu dají ostatní. Nosič, který pracoval a byl dobře živený, se mu začal posmívat; proto ta hádka.

Když mi zbyl pouze jeden šilink a čtyři pence, šel jsem se vyspat do noclehárny v Bow, kde se platilo jenom osm pencí. Šlo se přes dvůr dozadu a pak průchodem do hlubokého smrdutého sklepa, který měřil asi tři krát tři metry. V prudkém světle, které vycházelo od ohně, sedělo deset mužů, většinou nádeníků. Byla půlnoc, ale syn správce noclehárny, bledé, otravné, asi pětileté dítě, si tu hrálo nádeníkům na klíně. Starý Ir pískal na slepého hýla v maličké kleci. Byli tu i další zpěvní ptáci – malí skomírající tvorečkové, kteří strávili pod zemí celý svůj život. Nájemníci měli ve zvyku močit do ohně, aby si ušetřili cestu přes dvůr na záchod. Když jsem si sedl ke stolu, hned jsem ucítil, jak se mi u nohou něco hýbe. Podíval jsem se dolů a viděl jsem, že se po podlaze pomalu přesouvá vlna něčeho černého; byli to švábi.

V ložnici bylo šest postelí. Prostěradla, na kterých byl veliký nápis „Ukradeno z domu č. —— na ulici Bow“, hnusně zapáchala.

Na vedlejší posteli ležel velmi starý člověk, pouliční umělec, který měl tak podivně zakřivenou páteř, že trčel z postele ven a záda měl asi půl metru od mého obličeje. Byla nahá a tak pokreslená zvláštními kudrlinkami špíny, že připomínala mramorovou desku stolu. Během noci se ten člověk ožral a zvracel na podlahu vedle mé postele. I tady byly štěnice – nebylo to tak zlé jako v Paříži, ale stačilo to, aby člověk nemohl spát. Byla to špinavá díra. Ale správce a jeho

žena byli milí lidé a byli ochotni uvařit hrnek čaje v kteroukoli hodinu ve dne v noci.

XXVI

RÁNO JSEM ZAPLATIL obvyklý čaj se dvěma krajíci, koupil si půl unce tabáku a zbylo mi půl pence. Ještě jsem pořád nechtěl žádat B. o peníze, a tak mi nezbylo nic jiného, než jít do útulku pro bezdomovce. Neměl jsem ani zdání, co bych pro to měl udělat, ale věděl jsem, že jeden takový útulek je v Romtonu, a tak jsem se tam vydal. Dorazil jsem tam mezi třetí a čtvrtou odpoledne. U prasečího chlívku na romtonském tržišti stál starý seschlý Ir, zjevně nějaký tulák. Šel jsem k němu, opřel jsem se vedle a nakonec jsem mu nabídl tabatěrku. Otevřel ji a užasle se díval na tabák:

„Panebože,“ řekl, „tady je dobrej tabák nejmíň za šest pencí! Jak ses k tomu k čertu dostal? Ty se asi netouláš dlouho.“

„Na ulici snad člověk nemá tabák?“ zeptal jsem se.

„Ale to víš, že máme. Koukej.“

Vytáhl rezavou plechovku od polévkových kostek Oxo Cubes. Bylo v ní asi dvacet nebo třicet nedopalků cigaret posbíraných na ulici. Ir říkal, že jiný tabák má jenom výjimečně; dodal, že když se člověk snaží, dají se na londýnských ulicích posbírat za den dvě unce tabáku.

„Deš z nějakýho z těch londýnskejch spiků, co?“ zeptal se mě.

Řekl jsem že ano, protože jsem si myslel, že to třeba pomůže, aby se se mnou sprátelil jako s kolegou tulákem, a zeptal jsem se ho, jaký je spike v Romtonu. Řekl:

„Jo, to je kakaovej spike. Sou čajový spiky, kakaový spiky a vločkový spiky. V Romtonu nedávaj vločkovou polivku, zaplat' pánbů – aspoň ji nedávali, dyš sem tam byl posledně. Od tý doby sem byl v Yorku a obešel sem Wales.“

„Co je to vločková polévka?“ zeptal jsem se.

„Vločková? Kastrol horký vody a trochu vloček na dně; to je vločková polivka. Vločkový spiky sou dycky ty nejhorší.“

Bavili jsme se asi jednu nebo dvě hodiny. Ir byl milý stařík, ale velmi nepříjemně smrděl, což mě nijak nepřekvapilo, když jsem se dozvěděl, kolik má různých chorob. Ukázalo se (popsal všechny své příznaky do detailu), že má od hlavy až k patě samé problémy: na temeni hlavy, které bylo bez vlasů, měl ekzém; byl krátkozraký a nenosil brýle; měl chronickou bronchitidu; měl nějaké bolesti neznámého původu v zádech; trpěl dyspepsií; měl zánět močové trubice; měl křečové žíly, ploché nohy a mozoly na palcích u nohou. S touto snůškou

chorob se toulal po silnicích už patnáct let.

Asi v pět Ir prohlásil: „Dal by sis hrnek čaje? Spike stejně neotevrou před šestou.“

„Snad bych mohl.“

„Fajn. Tady kousek je jedno místo, kde dávaj čaj s houskou. A je to dobrej čaj. Potom tě donutěj odříkat spoustu blbejch modliteb; ale k čertu s nima! Aspoň nám uteče čas. Pod' se mnou.“

Zavedl mě do postranní uličky do malé kůlny s plechovou střechou, která vypadala jako venkovský kriketový pavilon. Čekalo tu asi pětadvacet dalších tuláků. Někteří z nich byli špinaví, staří, nenapravitelní pobudové, ale většinou to byli slušně vypadající mladíci ze severu, asi horníci nebo nezaměstnaní dělníci z textilek. Za chvíli se otevřely dveře a nějaká dáma v modrých hedvábných šatech, se zlatými brýlemi a s krucifixem nás pozvala dál. Uvnitř bylo asi třicet nebo čtyřicet tvrdých židlí, harmonium a velice krvavá litografie ukřižování.

Necítili jsme se tam dobře; smekli jsme čepice a posadili jsme se. Dáma rozdala čaj a zatímco jsme jedli a pili, chodila sem a tam a laskavě k nám promlouvala. Vyprávěla o náboženských věcech – o Ježíši Kristu, který měl vždy slabost pro nevzdělané chudáky, jako jsme my, a o tom, jak rychle utíká čas, když je člověk v kostele, a jak se změní život tuláka, když se pravidelně modlí.

Nebylo to k vydržení. Dívali jsme se do zdi, žmoulali čepice v ruce (tuláci mají neslušný pocit, když je někdo vidí bez čepice), a když nás dáma oslovila, zrudli jsme a snažili jsme se něco zamumlat. Nebylo pochyb, že to všechno myslí dobře. Když došla s tácem housek k jednomu mladíkovi ze severu, obrátila se na něj:

„A ty, chlapče, jak je to dlouho, co jsi naposledy poklekl a mluvil se svým Otcem na nebesích?“

Ten chudák nebyl schopen slova; ale při pohledu na jídlo za něj břicho odpovědělo samo neslušným zakručněním. Cítil se potom tak provinile, že skoro nebyl schopen polknout housku. Jenom jeden člověk dokázal odpovídat dámě v jejím stylu; byl to čiperný chlapík s červeným nosem, který vypadal jako desátník, co přišel o frčky kvůli chlastu. Dokázal vyslovit slova „drahý Pane Ježíši“ s menším ostychem, než kdokoli jiný, koho jsem kdy viděl. Určitě se to naučil ve vězení.

Čaj došel a viděl jsem, jak se tuláci po sobě potajmu dívají. Od jednoho k druhému přeskakovala nevyslovená myšlenka – dalo by se zmizet, než začne

modlitba? Někdo se pohnul na židli – ve skutečnosti vůbec nevstal, ale díval se na dveře takovým pohledem, jako by chtěl ostatním vsugerovat myšlenku, že bychom mohli odejít. Dáma ho utišila jediným pohledem. Řekla ještě laskavějším hlasem než předtím:

„Myslím, že nemusíte tak honem odcházet. V útulku do šesti neotevřou, a tak máme zatím čas pokleknout a říci několik slov našemu Otci. Myslím, že se pak všichni budeme cítit lépe, že?“

Člověk s červeným nosem byl velmi ochotný, pomáhal posunout harmonium a rozdat modlitební knížky. Když to dělal, byl k dámě otočen zády a napadlo ho, že by z legrace mohl rozdávat knížky stejným způsobem, jako by to byl balíček karet; když je rozdával, šeptal přitom: „To je pro tebe, tady je zasn— talon a tohle je pro tebe! Čtyři esa a král!“ atd.

S nepokrytými hlavami jsme klečeli mezi špinavými hrnký od čaje a začali jsme mumlat, že jsme neudělali to, co jsme měli udělat, a dělali věci, které jsme dělat neměli, a nebylo v nás ani trochu pokání. Dáma se modlila velmi vášnivě, ale její oči nás po celou dobu sledovaly, aby se ujistila, že jsme se aktivně zapojili.

Když se nedívala, dělali jsme na sebe obličeje a mávali jsme si a také jsme si šeptali oplzlé vtipy, abychom ukázali, že nás to nezajímá; ale trochu nám přitom zadrhávalo v hrdle. Kromě člověka s červeným nosem nebyl ani jeden z nás dostatečně sebejistý, aby odpovídal hlasitěji než šeptem. Lépe jsme na tom byli se zpěvem – až na to, že jeden starý tulák neznal žádnou jinou melodii než „Kupředu, vojáci Kristovi“ a občas k ní sklouzl, čímž pokazil vícehlas.

Modlitby trvaly půl hodiny; pak jsme si ve dveřích potřásli rukama a rychle jsme zmizeli. „Tak,“ řekl někdo, jakmile jsme byli z doslechu, „a je to za náma. Myslel jsem, že to zasn— modlení nikdy neskončí.“

„Dostals housku,“ řekl někdo jiný; „za to se musí platit.“

„Chtěl jsi říct modlit. Nikde ti toho moc nedají pro nic za nic. Nedaj ti ani čaj za dvě pence, dokud si kvůli němu neklekneš na svý zasn— kolena.“

Kolem dokola se ozývalo souhlasné přitakávání. Tuláci očividně nebyli za bezplatný čaj ani trochu vděční. A přitom to byl vynikající čaj, který se od čaje, jaký servírují v kavárnách, lišil stejně, jako se dobré bordeaux liší od bahna, které se nazývá colonial claret, a všichni jsme z toho měli radost. Jsem si také jist, že to bylo myšleno dobře a že nás ani trochu nechtěli ponižovat; když se to tak vezme, měli jsme jim být vlastně vděční, ale stejně jsme nebyli.

ASI VE TŘI ČTVRTĚ na šest mě Ir odvedl do spiku. Byla to ponurá, špinavě žlutá, cihlová krychle, která stála v rohu pozemků zdejšího chudobince. Dlouhé řady malých zamřížovaných oken a vysoká zeď s železnou branou, která ho oddělovala od ulice, připomínaly vězení. Už tu stála dlouhá řada otrhaných lidí, kteří čekali, až se brána otevře. Byli to nejrozumnější lidé všeho věku; nejmladší byl asi šestnáctiletý holobrádek, nejstarší byla pětasedmdesátiletá vyřízená bezzubá mumie. Někteří byli otužilí tuláci, které člověk poznal podle holí a prachem pokrytých tváří; někteří byli nezaměstnaní dělníci z továren, jiní sezonní zemědělní dělníci, jeden úředník v košili s vázankou, dva byli zjevně slabomyslní. V tom množství, ve kterém se tu různě povalovali, na ně byl nechutný pohled; nic zločinného nebo nebezpečného, jenom ošklivá špinavá banda, skoro všichni otrhaní a na první pohled podvyživení. Byli ale docela přátelští a na nic se nevyptávali. Někteří mi nabízeli tabák – to jest cigaretové nedopalky.

Opřeli jsme se o zeď, zapálili si a tuláci začali vyprávět o spikách, ve kterých byli v poslední době. Z toho, co říkali, vyplynulo, že se všechny spiky navzájem liší; každý má své zvláštní dobré a špatné stránky, a když se člověk potuluje, je důležité to všechno znát. Zkušený tuláci vám poví o zvláštnostech všech spiků v Anglii: například v A vám dovolí kouřit, ale na pokojích jsou štěnice; v B mají pohodlné postele, ale je tam postrach vrátný; v C vás pustí ven brzy ráno, ale čaj tam není k pití; v D vám úředníci ukradnou peníze, pokud nějaké máte, a tak dále a dále. Existují pravidelně prošlapávané trasy, kde jsou spiky vzdálené den chůze jeden od druhého. Řekli mi, že nejlepší je cesta z Barnet do St Albans, a varovali mě, abych se vyhnul Billericay a Chelmsfordu a také Ide Hillu v Kentu. V Chelsea je prý nejprepychovější spike v Anglii; tulák, který ho vychvaloval, říkal, že tam jsou příkrývky spíš jako ve vězení než jako ve spiku. Tuláci chodí v létě daleko do přírody a v zimě se drží pokud možno kolem větších měst, kde je tepleji a je tam i více charitativní činnosti. Ale musí se stále přemísťovat, protože do žádného spiku ani do žádných dvou londýnských spiků nesmíte častěji než jednou za měsíc, jinak vás na týden zavřou.

Někdy po šesté se brána otevřela a my jsme začali po jednom vcházet. Na dvoře byla kancelář, kde úředník zapisoval do knihy naše jména, věk a povolání a také odkud jsme přišli a kam jdeme – to má sloužit pro sledování pohybu tuláků. Uvedl jsem jako své povolání „malíř“; namaloval jsem několik akvarelů – kdo nikdy nic takového nenamaloval? Úředník se nás také zeptal, jestli máme nějaké peníze, a každý řekl, že ne. Vstup do spiku s více než osmi pencemi je

proti zákonu a jakákoli menší suma se má při příchodu odevzdat. Ale tuláci zpravidla raději propašují své peníze dovnitř; nosí je pevně svázané v kusu hadru, aby necinkaly. Obvykle je dávají do sáčku s čajem a cukrem, který si každý tulák nosí, nebo mezi své „papíry“. „Papíry“ jsou považovány za nedotknutelné a nikdy je nikdo neprohledává.

Po zapsání v kanceláři nás do spíku odvedl úředník, kterému se říká tulácký starosta (jeho úkolem je dohlížet na žebráky a obvykle je to nějaký ubožák z chudobince), a veliký hulákající hrubiánský vrátný v modré uniformě, který s námi zacházel jako s dobyt看em. Spike se skládal z umývárny a záchodu, a dál tu byly už jenom dlouhé chodby s kamennými celami po obou stranách, celkem jich mohlo být asi sto. Bylo to tu holé a ponuré, všude nabílené kamení, neosobně čisté, a byl tu zápach, který jsem nějak předem odhadl již podle vzhledu; zápach mazlavého mýdla, lyzolu a latrín – neosobní odpuzující vězeňský smrad.

Vrátný nás všechny nahnal do chodby a pak nám řekl, abychom chodili po šesti do umývárny, kde nás před mytím prohlédne.

Prohlídka se zaměřovala na peníze a na tabák, protože Romton patřil k těm spíkům, kde můžete kouřit, pokud propašujete tabák dovnitř, ale když ho u vás najdou, tak vám ho zabaví. Zkušené mazáči nám řekli, že vrátný nikdy nehledá níž než ke kolenům, a tak než jsme šli dovnitř, všichni jsme schovali tabák ke kotníkům do svých vysokých bot. Potom, když jsme se svlékali, jsme ho přendali do kabátů, které jsme si směli nechat jako polštáře.

Scéna v umýárně byla mimořádně odpuzující. Padesát špinavých, úplně nahých chlapů, kteří se navzájem strkají v místnosti o velikosti šest krát šest metrů, kde pro všechny byly pouze dvě vany a dva slizké nekonečné ručníky. Nikdy nezapomenu na ten puch špinavých nohou. Necelá polovina tuláků se skutečně vykoukala (slyšel jsem, jak říkají, že teplá voda dochází), ale všichni si umyli obličej a nohy a vyprali odpudivě špinavé malé hadříky, kterým říkali onučky a které si omotávali kolem prstů na nohou.

Čistou vodu směli mít pouze ti, kteří se koupali celí, a tak se mnoho mužů muselo mýt ve vodě, kde si předtím jiní umyli nohy.

Vrátný nás posílal sem a tam a sprostě nadával, když někdo zdržoval. Když na mne přišla řada, zeptal jsem se, jestli mohu opláchnout vanu, na které byly pruhy špíny, než do ní vlezu.

Odpověděl jenom: „Zavři svou zasněženou hubu a ať už si umytej!“

To určilo společenskou náladu v celé místnosti a já raději nic víc neříkal.

Když jsme byli vykoupaní, svázal vrátný naše šaty do uzlíčků a vydal nám

zdejší košile – šedé bavlněné kusy pochybné čistoty, jakoby zkrácené noční košile. Okamžitě nás poslali do cel a pak nám vrátný a tulácký starosta přinesli večeři odnaproti z chudobince. Každá porce se skládala ze čtvrtkilového krajíce chleba potřeného margarínem a půl litru hořkého kakaa bez cukru v plechové misce. Zhlkli jsme to vsedě na zemi za pět minut a asi v sedm hodin byly dveře cely zamčeny zvenku a zůstaly zamčeny až do osmi hodin ráno.

Každý mohl spát se svým partákem, cely byly určeny vždy pro dva muže. Já neměl partáka, a tak mě dali dohromady s jiným samotným mužem, s hubeným neoholeným člověkem, který trochu šilhal. Cela měřila méně než tři krát dva metry, byla necelé tři metry vysoká, celá kamenná, měla malé zamřížované okénko vysoko ve zdi a špehýrku ve dveřích, úplně jako cela ve vězení. Uvnitř bylo šest příkrývek, nočník, trubka s teplou vodou a naprosto nic jiného.

Rozhlížel jsem se po cele s nejasným pocitem, že tu něco chybí.

Pak jsem si překvapeně uvědomil, co to je, a vykřikl jsem:

„Ksakru, ale kde tu jsou postele?“

„Postele?“ divil se můj kolega. „Tady nejsou postele. Cos čekal? Tohle je jeden z těch spiků, kde se spí na zemi. Panebože! Eště sis na to nezvyk?“

Ukázalo se, že spiky bez postelí jsou docela normální. Srolovali jsme kabáty, opřeli je o trubku s teplou vodou a zařídili jsme se co možná nejpohodlněji. Pomalu tu začínal být odporně vydýchaný vzduch a nebylo ani dost teplo, abychom si mohli dát všechny příkrývky pod sebe, takže jsme mohli změkčit podlahu pouze jednou z nich. Leželi jsme třicet centimetrů od sebe, dýchali jsme si navzájem do obličeje, naše nahé končetiny se neustále dotýkaly a kutáleli jsme se na sebe, jakmile jsme usnuli. Člověk se nervózně převaloval ze strany na stranu, ale moc si nepomohl; ať se převalil jakkoli, pocítil nejdříve tupé znecitlivění a pak ostrou bolest, jak tvrdá podlaha tlačila přes příkrývku. Dalo se spát, ale nanejvýš deset minut v jednom kuse.

Kolem půlnoci se mě soused snažil přimět k homosexuálnímu styku – v uzamčené naprosto temné cele je to strašná zkušenost. Bylo to vetché stvoření a snadno jsem si s ním poradil, ale už jsem samozřejmě znovu neusnul. Zbytek noci jsme zůstali vzhůru, kouřili jsme a povídali jsme si. Ten člověk mi vyprávěl svůj životní příběh – byl to strojní zámečnický a byl už tři roky bez práce. Říkal, že ho žena opustila, jakmile ztratil práci, a už byl tak dlouho bez žen, že skoro zapomněl, jaké jsou.

Homosexualita je u lidí, kteří se dlouho toulají, naprosto běžná, říkal.

V osm procházel vrátný po chodbě, odemykal dveře a křičel:

„Všechno ven!“ Dveře se otevřely a zatuchlý smrad se vyvalil z místnosti. Chodba byla najednou plná zchátralých postav v šedých košilích, každá měla v ruce nočník a hrabala se do umývárny. Ukázalo se, že ráno máme povolenou jen jednu vanu vody na celé to množství chlapů, a když jsem tam vstoupil, asi dvacet tuláků si mylo obličeje; jenom jsem se letmo podíval na černý povlak, který plaval na hladině, a odešel jsem bez mytí. Pak jsme dostali snídani, která byla totožná s večeří předchozího dne večer, vrátili nám šaty a poslali nás pracovat na dvůr. Měli jsme škrabat brambory pro oběd v chudobinci, ale byla to jenom formalita, abychom se zaměstnali, než nás přijde prohlédnout doktor. Většina tuláků prostě lelkovala. Doktor se objevil asi v deset hodin; řekli nám, že máme jít zpátky do cel, svléknout se a čekat v chodbě na prohlídku.

Nazí a roztřesení jsme se seřadili na chodbě. Neumíte si představit, jak vyžile a zdegenerovaně jsme vypadali, když jsme tam tak stáli v nemilosrdném dopoledním světle. Šaty tuláka jsou mizerné, ale zakrývají daleko horší věci; abyste ho viděli v plném světle, takového, jaký doopravdy je, musíte ho vidět nahého. Ploché nohy, vydutá břicha, propadlé hrudníky, ochablé svaly – setkali jste se tu se všemi druhy tělesné sešlosti. Skoro každý byl podvyživený a někteří byli zjevně nemocní; dva muži měli kýlní pás a co se týče toho pětasedmdesátiletého stvoření, které se podobalo mumii, člověk se divil, jak vůbec zvládne ty každodenní pochody. Při pohledu do našich tváří, neoholených a pomačkaných po probdělé noci, jste si mohli myslet, že se všichni zotavujeme po týdenní pitce.

Prohlídka byla zaměřená pouze na odhalení neštovic a vůbec si nevšímalá našeho celkového stavu. Mladý student medicíny kouřil cigaretu a rychle procházel podél naší řady, díval se na nás odshora dolů a vůbec se nezeptal, jestli se cítíme dobře či špatně. Když se můj spolubydlící svlékl, viděl jsem, že má hrudník pokrytý červenou vyrážkou, a protože jsem strávil celou noc jenom kousek od něho, propadl jsem panice, že jsou to neštovice. Avšak doktor si vyrážku prohlédl a řekl, že je to jenom z podvýživy.

Po prohlídce jsme se oblékli a pak nás poslali na dvůr, kde vrátný vyvolával naše jména, vrátil nám všechno, co jsme si schovali v kanceláři, a rozdál poukázky na jídlo. Každá měla hodnotu šesti pencí a byla určena do nějakého hostince na cestě k cíli, který jsme uvedli předchozí den. Byl to zajímavý pohled, protože poměrně hodně tuláků neumělo číst a museli požádat mne nebo jiné „vzdělance“, aby jim poukázky rozluštili.

Brána se otevřela a všichni jsme se okamžitě rozprchli. Jak sladce voněl vzduch – dokonce i vzduch v postranní ulici na předměstí – po nevětraném,

skoro fekálním zápachu spíku! Už jsem měl parťáka, protože jsem se při škrabání brambor spřátelil s irským tulákem, který se jmenoval Paddy Jaques; byl to melancholický bledý člověk, který vypadal čistě a slušně. Šel do spíku v Edbury a navrhl mi, že bychom mohli jít spolu. Vydali jsme se na cestu a došli jsme tam ve tři hodiny odpoledne. Bylo to dvacet kilometrů, ale my jsme si to prodloužili na dvacet tři, protože jsme zabloudili v polorozpadlých slumech na severu Londýna. Naše poukázky na jídlo byly určeny do hostince v Ilfordu. Když jsme tam došli, tak se místní servírka, ještě malý žabec, podívala na naše poukázky a hned pochopila, že jsme tuláci; pohodila opovržlivě hlavou a dlouho si nás nevšímalá.

Nakonec hodila na stůl dva „velké čaje“ a čtyři krajíce chleba s vypečeným tukem – tedy jídlo v ceně osmi pencí. Ukázalo se, že v tom podniku pravidelně šidí tuláky na každé poukázce zhruba o dvě pence; protože tuláci měli místo peněz poukázky, museli mlčet, anebo jít někam jinam.

XXVIII

S PADDYM JSEM ZŮSTAL asi čtrnáct dní, a protože to byl vůbec první tulák, kterého jsem dobře poznal, chci vám ho popsat.

Myslím si, že to byl tulák typický a že v Anglii existují desítky tisíc podobných.

Byl to vyšší, asi pětatřicetiletý člověk se světlými vlasy, které začínaly šednout, a s vodově modrýma očima. Měl pěkné rysy, ale tváře měl vpadlé s šedavým nádechem zažrané špíny, který způsobuje dieta o chlebu a margarínu. Byl oblečen o něco lépe než ostatní tuláci; měl na sobě lovecké tvídové sako a velmi staré kalhoty od večerního obleku, na kterých ještě stále byly lampasy.

Lampasy pro něho očividně představovaly přetrvávající zbytek noblesy a pečlivě je přišíval, kdykoli se mu odpáraly. Vůbec dbal na svůj vzhled a nosil s sebou holení a kartáč na boty, které by neprodal, i když už dávno prodal své „papíry“ a dokonce i kapesní nůž. I tak každý už ze stometrové vzdálenosti poznal, že se jedná o tuláka. V tom, jak se při chůzi potácel a jak hrbil ramena dopředu, bylo něco divného, v podstatě poníženého. Když jste viděli, jak jde, bylo vám instinktivně jasné, že rány spíš přijímá, než rozdává.

Vyrostl v Irsku, dva roky sloužil ve válce a pak pracoval v továrně na povrchovou úpravu kovů, odkud ho před dvěma roky vyhodili. Strašně se styděl za to, že je tulákem, ale přitom ke všemu přistupoval jako tulák. Neustále sledoval chodník, nepřešel žádný cigaretový nedopalek, dokonce ani prázdnou krabičku od cigaret, protože si do jejího hedvábného papíru balil cigarety.

Cestou do Edbury uviděl na zemi balíček v novinovém papíru.

Skočil po něm a zjistil, že jsou v něm dva chleby se skopovým masem, po stranách již poněkud okoralé; trval na tom, že se o ně musíme rozdělit. Nikdy neprošel kolem automatu, aniž by zatahal za držadlo, protože říkal, že jsou někdy rozbité a když za ně zataháte, vypadne několik pencí. Na krádež nebo zločin ale neměl žaludek. Když jsme byli na okraji Romtonu, uviděl na prahu jednoho domu láhev mléka, kterou tam zjevně někdo zapomněl.

Zastavil se a hladově se na ni díval.

„Panebože!“ řekl, „tady se plejtvá dobrým jídlem. Tu láhev by někdo moh klidně šlohnout. Úplně lehoučko!“

Viděl jsem, že myslí na to, jak by ji „šlohnul“ sám. Rozhlédl se doprava doleva; byla to ulice v tiché obytné čtvrti a nikdo nebyl v dohledu. Na Paddyho nezdravém, skleslém obličejí bylo vidět, jak touží po mléku. Pak se otočil a melancholicky řekl:

„Radši to nechám bejt. Člověku neprospívá, když krade. Díkybohu, eště sem nikdá nic neukrad.“

Ctnostný vydržel být jenom díky tomu, že byl celý podělaný strachy; to je důsledek hladu. Kdyby měl v břiše dvě nebo tři vydatná jídla, hned by měl odvahu to mléko ukradnout.

Dokázal se bavit jenom o dvou věcech: o tom, jaká je to ostuda a ponížení být tulákem, a o tom, jak se nejlépe dostat zadarmo k jídlu. Když jsme se vlekli po ulicích, stále vedl sebelítostivým irským hlasem ukňouraný monolog v tomto stylu:

„To je strašný, takhle se toulat, co? Z těch zpropadenejch spiků mi jednou pukne srdce. Ale co může člověk dělat jinýho? Už sem nejed maso dobrý dva měsíce a taky boty se mi začínaj rozpadat a – Panenkomarjá! Co dyby sme zašli na čaj do nějakýho kláštera, kerý sou cestou do Edbury? Většinou ti daj hrnek čaje. Kam by se člověk poděl bez náboženství, co říkáš? Už sem měl čaj v kláštorech a od baptistů a od anglikánský církve a všude možně.

A to sem katolík. Musím říct, že sem nebyl u zpovědi aspoň sedumnáct let, ale pořád mám svý náboženský city, ty mi rozumíš.

Ale v těch kláštorech ti dycky daj čaj...“ atd. atd. Vydržel celý den, téměř bez přestání.

Jeho nevědomost byla bezmezná. Jednou se mě například zeptal, jestli Napoleon žil před Kristem nebo po něm. Jindy, když jsem se díval do výlohy jednoho knihkupectví, ho velmi rozrušilo, když viděl, že se jedna kniha jmenuje Imitatio Christi. Považoval to za rouhačství. „Proboha, na co chtěj Jeho

imitovat?“ ptal se rozhněvaně. Uměl číst, ale měl určitou averzi ke knihám. Cestou z Romtonu do Edbury jsem zašel do veřejné knihovny, a i když Paddy nechtěl číst, navrhl jsem mu, aby šel se mnou dovnitř a odpočinul si. Ale raději počkal venku. „Ne,“ řekl, „z pohledu na všechny ty pitomý knihy by mi bylo špatně.“

Tak jako většina tuláků vášnivě lakotil zápalky. Když jsem ho potkal, měl krabičku zápalek, ale nikdy jsem ho neviděl ani jednu škrtnout a stále vedl řeči o marnotratnosti, když jsem já škrtnul svoje. On žebrol o oheň u kolemjdoucích a radši šel půl hodiny bez kouření, než by škrtnul zápalku.

Klíčem k jeho povaze byla sebelítost. Pomyšlení na to, jaké neštěstí ho potkalo, ho nejspíš neopouštělo ani na okamžik. Bez jakékoli souvislosti přerušil dlouhé mlčení a vykřikl: „To je strašný, dyž ti šaty začnou jít do hajzlu!“ nebo „Ten čaj ve spiku, to není čaj, to sou chcanky!“ Jako by na světě nebylo nic jiného, nač by mohl člověk myslet. A byla v něm sžíravá závist ke každému, kdo na tom byl lépe – nikoli k bohatým, protože tak daleko nedohlédl, ale k lidem, kteří měli práci. Toužil po práci stejně, jako herec hyne touhou po slávě. Když viděl pracovat nějakého starého člověka, říkal hořce: „Podívej se na toho starýho —, jak zabírá místo schopným nezaměstnaným,“ a když to byl mladý chlapec: „To sou ty mladý d'áblové, co nám užírají chleba.“ A všichni cizinci pro něho byli „ty zatracený přivandrovalci“ – protože cizinci podle jeho teorie způsobují nezaměstnanost.

Na ženy pohlížel se směsí touhy a nenávisti. Mladé krásné ženy pro něho byly příliš vysoko, než aby na ně pomyslel, ale sbíhaly se mu sliny, když viděl prostitutky. Třeba nás minula stará kreatura s rudými rty; Paddy se zarděl, otočil se a hladově se za ní díval. „To je šťabajzna,“ zamumlal a mlsně se olízl jako malý chlapec před cukrářským výkladem. Jednou mi řekl, že už dva roky – tedy od té doby, co ztratil práci – neměl nic s žádnou ženou, a už zapomněl, že člověk může mířit i výš než jen k prostitutkám.

Měl normální povahu tuláka – poníženou, závistivou, šakalí povahu.

Byl to ale dobrý parták, od přírody velkorysý, a s přítelem se dokázal rozdělit o poslední kůrku; opravdu se se mnou několikrát rozdělit doslova o poslední kůrku. Pravděpodobně by také dokázal pracovat, kdyby byl několik měsíců dobře živen. Ale po dvou letech o chlebu s margarínem jeho schopnosti beznadějně poklesly.

Žil o této hnusné náhražce potravy tak dlouho, až se celá jeho mysl i tělo skládaly jenom z podřadného materiálu. To, co zničilo jeho mužnost, nebyla žádná vrozená neřest nebo vada, ale podvýživa.

XXIX

CESTOU DO Edbury jsem řekl Paddymu, že mám přítele, který mi určitě dá nějaké peníze, a navrhl jsem, abychom místo další noci ve spiku šli rovnou do Londýna. Ale Paddy už dlouho nebyl v edburském spiku, a protože uvažoval jako tulák, nechtěl přijít o bezplatný nocleh. Domluvili jsme se, že se do Londýna vydáme další den ráno. Já měl jenom půlpenci, ale Paddy měl dva šilinky, a za to jsme se oba mohli vyspat a ještě si koupit několik šálků čaje.

Edburský spike se příliš nelišil od romtonského. Nejhorší tu bylo, že hned u brány zabavili všechnen tabák a varovali nás, že když někoho chytnou, jak kouří, okamžitě ho vyhodí. Podle zákona o tuláctví lze tuláky stíhat za kouření ve spiku – vlastně je lze stíhat téměř za cokoli; ale úředníci si obvykle ušetří problémy se soudním stíháním a vyhodí neposlušné muže ze dveří. Nic se tu nemuselo dělat a cely byly poměrně pohodlné. Spali jsme na celách po dvou, „jeden nahoře, jeden dole“ – to znamená jeden na prkenné pryčně a jeden na zemi; byly tu slamníky a spousta přikrývek, špinavých, ale bez hmyzu. Strava byla stejná jako v Romtonu, jenom jsme místo kakaa dostali čaj. Ráno mohl člověk dostat čaj navíc, protože ho tulácký starosta prodával po půlpenci za hrnek, bezpochyby nelegálně. Na cestu jsme dostali kus chleba se sýrem jako oběd.

Když jsme přišli do Londýna, zbývalo nám osm hodin, které jsme museli nějak zabít, než se otevrou noclehárny. Je zajímavé, jak si člověk normálně některých věcí vůbec nevšimá. V Londýně jsem byl už nesčetněkrát, a přesto jsem si až do toho dne nevšiml jedné z nejhorších zdejších věcí – skutečnosti, že už jenom posadit se stojí peníze. Když jste v Paříži neměli peníze a nemohli najít veřejnou lavičku, sedli jste si na chodník. Pánbů ví, k čemu by vedlo sezení na chodníku v Londýně – nejspíš do vězení. Do čtyř jsme prostáli pět hodin a připadalo nám, že máme nohy od tvrdého dláždění rozpálené do ruda. Měli jsme hlad, protože jsme okamžitě po odchodu ze spiku snědli svůj příděl, a mně navíc došel tabák – to Paddymu tolik nevadilo, protože sbíral nedopalky. Zkusili jsme dva kostely, ale byly zamčené. Pak jsme zkusili veřejnou knihovnu, ale tam neměli žádné židle. Jako poslední naději Paddy navrhl, že zkusíme Rowton House; podle předpisů by nás do sedmi neměli pustit dovnitř, ale možná se nám tam podaří nepozorovaně proklouznout. Došli jsme k velkolepému vchodu (Rowton House je opravdu velkolepý) a velice opatrně jsme se začali sunout dovnitř a pokoušeli jsme se vypadat jako běžní hosté. Člověk, který posedával ve vchodu, muž s ostrými rysy v obličeji, který měl zjevně nějakou pravomoc, nám okamžitě zatarasil cestu.

„Hej, vy tam, vy ste tu spali už včera?“

„Ne.“

„Tak vodprejskněte.“

Poslechli jsme a další dvě hodiny jsme prostáli na rohu ulice.

Bylo to nepříjemné, ale odnaučilo mě to používat výraz „pouliční povaleč“, takže jsem z toho přece jenom něco měl.

V šest jsme šli do útulku Armády spásy. Do osmi jsme se nemohli přihlásit a nebylo jisté, jestli budou mít nějaké volné místo, ale úředník, který nám říkal „Bratři“, nás pod podmínkou, že zaplatíme dva šálky čaje, pustil dál. Hlavní hala tohoto útulku byla velká nabílená ratejna, depresivně čistá a pustá, bez jediných kamen. Na dlouhých dřevěných lavicích sedělo namačkáno asi dvě stě slušně vypadajících, poněkud zaražených lidí. Jeden nebo dva úředníci v uniformách přecházeli sem a tam. Na stěnách visely portréty generála Bootha a nápisy, které zakazovaly vařit, pít, plivat, nadávat, hádat se a hrát hazardní hry. Jeden z těchto nápisů jsem si opsal slovo od slova a uvádím ho tu jako typickou ukázkou:

Každý, kdo bude přistižen, jak hraje hazardní hry nebo karty, bude vypovězen a za žádných okolností mu nebude povolen vstup.

Za informace, které povedou k odhalení takových osob, bude vyplacena odměna.

Důstojníci ve službě vyzývají všechny nocležníky, aby jim pomáhali chránit útulek od té HANEBNÉ HRÁČSKÉ NEŘESTI.

„Hrát hazardní hry nebo karty“ je rozkošné spojení.

I když jsou čisté, připadají mi útulky Armády spásy mnohem ponuřejší než ty nejhorší společné noclehárny. Z některých lidí tu čiší taková beznaděj – jsou to zlomené slušné typy, už dávno museli zastavit své bílé košile, ale stále se ještě pokoušejí získat práci v kanceláři. To, že přicházejí do útulku Armády spásy, kde je alespoň čisto, je jejich poslední křečovitý kontakt s lidskou důstojností. U vedlejšího stolu seděli dva cizinci; měli na sobě hadry, ale bylo vidět, že to jsou gentlemani. Hráli z paměti šachy a ani si nezapisovali tahy. Jeden z nich byl slepý a slyšel jsem, jak říkali, že už dlouho šetří na šachovnici, která stojí dva a půl šilinku, ale zatím si ji nemohou dovolit.

Tu a tam byli nezaměstnaní úředníci, bledí a mrzutí. Uprostřed jejich skupiny rozčileně mluvil vysoký, hubený, smrtelně bledý mladík. Bouchal pěstí do stolu a zvláštním horečnatým stylem se naparoval. Když byli úředníci z doslechu, začal se hrozně rouhat:

„Říkám vám, pánové, zítra tu práci dostanu. Nepatřím do toho vašeho pitomýho spolku, který se tu plazí po kolenou; já se o sebe umím postarat. Podívejte se na tuhle ceduli! ‚Hospodin tě obdaruje!‘ Ten mi toho už dal! Nikdy mě neuvidíte, že bych věřil na nějakýho Pána Boha. Nechte to na mně, pánové. Zítra tu práci dostanu,“ atd. atd.

Sledoval jsem ho zasažen tím, jak divoce a vzrušeně mluvil; připadal mi hysterický nebo možná trochu podnapilý. Asi o hodinu později jsem šel do malé místnosti, která byla oddělena od hlavní haly a byla určena ke čtení. Nebyly v ní žádné knihy ani papíry, a tak tam chodilo jen málo nocležníků. Když jsem otevřel dveře, viděl jsem tam toho mladého úředníka úplně o samotě; klečel na kolenou a modlil se. Než jsem zase zavřel, měl jsem dost času, abych si prohlédl jeho obličej; vypadal zmučeně. Najednou jsem si uvědomil, že trpí hladem.

Poplatek za nocleh činil osm pencí za jednoho. Zbylo nám s Paddym pět pencí, které jsme utratili v „baru“, kde bylo levné jídlo, i když zase ne tak levné jako v některých společných ubytovnách.

Ukázalo se, že čaj je uvařen z čajového smetí, které podle mne dostávala Armáda spásy bezplatně pro chudé, ale prodávali ho po jedné a půl penci za hrnek. Byl to odporný mok. V deset hodin obešel důstojník celou halu a zahvízdal. Všichni se hned postavili.

„Co je tohle?“ zeptal jsem se Paddyho překvapeně.

„To znamená, že musíš jít do postele. A měl bys přitom vypadat horlivě.“

Všech dvě stě chlapů odpochovalo pod velením důstojníka poslušně jako ovce do postelí.

Noclehárna byla veliká půda; připomínala kasárenskou místnost a bylo v ní šedesát nebo sedmdesát postelí. Byly čisté a vcelku pohodlné, ale velmi úzké a velmi blízko u sebe, takže člověk dýchal sousedovi přímo do tváře. Dva důstojníci spali v místnosti a dohlíželi, aby se tu nekouřilo a po zhasnutí nemluvalo. My jsme si s Paddym sotva chvilinku zdřímli, protože blízko nás ležel člověk, který měl nějaké nervové potíže, asi po výbuchu granátu, a v nepravidelných intervalech vykřikoval: „Pic ho!“ Byl to hlasitý alarmující zvuk, asi jako zatroubení malého klaksonu.

Člověk nikdy nevěděl, kdy to přijde, a zaručeně to účinkovalo proti spánku. Ukázalo se, že Pic-ho, jak mu ostatní říkali, spal v noclehárně pravidelně a každou noc budil dobrých deset nebo dvanáct lidí. Byl typickým příkladem toho, co člověku zabraňuje, aby se dostatečně vyspal, když jsou lidé namačkáni jako v těchto noclehárnách.

V sedm se ozvalo další zahvízdání a důstojník obcházel kolem místnosti a

třásl všemi, kteří okamžitě nevstali. Od té doby jsem spal v řadě nocleháren Armády spásy a zjistil jsem, že i když se jednotlivé ubytovny navzájem trochu liší, tato polovojenská disciplína je ve všech stejná. Jsou jistě levné, ale na můj vkus se příliš podobají chudobincům, kde si člověk musí pobyt odpracovat. V některých z nich se dokonce jednou nebo dvakrát týdně koná povinná bohoslužba, kterou musí nocležníci navštívit; jinak musí ubytovnu opustit. Skutečností je, že Armáda spásy je natolik zvyklá uvažovat o sobě jako o charitativní organizaci, že ani nedokáže provozovat ubytovnu, která by nečpěla po charitě.

V deset jsem zašel za B. do kanceláře a požádal ho, aby mi půjčil libru. Dal mi dvě libry a řekl mi, abych přišel zase, kdykoli to bude nutné, a tak jsme s Paddym byli minimálně na týden zbaveni finančních problémů. Celý den jsme se flákali kolem Trafalgar Square a hledali jsme jednoho Paddyho přítele, ale ten se neukázal; večer jsme šli do ubytovny v postranní uličce nedaleko od ulice Strand v centru Londýna. Platilo se tu jedenáct pencí, ale byla to temná smrdutá díra a známé hnízdo teploušů. V zašlé kuchyni v přízemí seděli v koutě na lavičce tři pochybně vyhlížející mladíci v rádoby fešáckých modrých oblecích; ostatní nocležníci je ignorovali. Myslím, že to byli teplouši. Vypadali stejně jako lupiči, které člověk potká v Paříži, jenom neměli po straně kotlety. Před krbem smlouval oblečený člověk s druhým, který byl úplně nahý. Oba byli prodavači novin. Ten oblečený prodával své šaty nahému. Říkal:

„Kup to, takovej vohoz si nikdá neměl. Kilo za kabát, po čtyrech pětkách za kalhoty a za boty a dvě pětky za šálu s čepicí. To máš dohromady dvě kila.“

„Ty ses zbláznil! Dám ti tři pětky za kabát, dvě za kalhoty a tři pětky a bůra za ten zbytek. Vosum pětěk a bůra dohromady.“

„Že seš kámoš, tak ti to dám celý za kilo.“

„Máš recht, co bych dělal s kilem. A teď už musím jít prodávat večerní vydání.“

Oblečený se svlékl a do tří minut se jejich pozice obrátila; nahý se oblékl a ten druhý se zahalil do dvojstrany Daily Mail.

Místnost, kde se spalo, byla tmavá a stísněná a bylo v ní patnáct postelí. Byl tu strašný, dusný zápach moči – tak odporný, že se člověk v první chvíli snažil vdechovat pouze malé, mělké doušky, aby si nenabral moc vzduchu hluboko do plic. Když jsem si lehl do postele, někdo se vynořil ze tmy, naklonil se nade mne a začal blábolit, napůl opilým hlasem dobrou angličtinou:

„Hoch ze staré školy, co? [Slyšel, jak něco říkám Paddymu.] Tady člověk nepotká moc lidí ze staré školy. Já jsem absolvent starého dobrého Etonu. Ty mě

chápeš – za dvacet let bude to počasí a všechno to ostatní...“ Začal zpívat píseň etonské osmiveslice – rozechvělým hlasem, ale čistě:

Počasí jak stvořené pro veslování a senoseč —

„Nech toho — randálu!“ vykřiklo několik nocležníků.

„Přízemní typy,“ řekl absolvent Etonu, „velmi přízemní. Zvláštní místo pro mne i pro tebe, co? Víš, co říkají mí přátelé? Říkají:

„M—, tobě není pomoci.“ A mají pravdu, mně už není pomoci. Já jsem dostudoval ve světě; ne jako támhleti —, kteří nedostudují nikdy, i kdyby se snažili. My studovaní bychom si měli alespoň trochu pomáhat. Ve tváři nám stále zůstane kousek mládí – určitě mi rozumíš. Můžu ti nabídnout něco k pití?“

Vyndal láhev griotky a v tu chvíli ztratil rovnováhu a svalil se mi těžce přes nohy. Paddy, který se právě svlékal, ho zvedl.

„Zalez zpátky do postele, ty starej hloupej kr—!“

Absolvent Etonu nejistě došel ke své posteli a zalezl pod přikrývkou v šatech, které měl na sobě, i s botami. Několikrát za noc jsem slyšel, jak mumlá: „M—, tobě není pomoci,“ jako by ho ta fráze okouzila. Ráno vyspával, byl zcela oblečen a láhev měl sevřenou v rukou. Bylo mu asi padesát let, měl jemný sešlý obličej a kupodivu byl docela slušivě oblečen. Byl to zvláštní pohled, jak mu ze špinavé postele trčely kvalitní lakovky. Také mě napadlo, že ta griotka musela stát stejně jako čtrnáct dní v této ubytovně, takže nemohl být opravdu na dně. Možná hledal ve společných ubytovnách společnost teploušů.

Postele byly sotva půl metru od sebe. Asi o půlnoci jsem se probudil a zjistil jsem, že se mi člověk z vedlejší postele pokouší ukrást peníze zpod polštáře. Předstíral, že spí, a jeho ruka vklouzla pod můj polštář tiše jako krysa. Ráno jsem zjistil, že to byl hrbáč s rukama dlouhýma jako opice. Řekl jsem o tom pokusu o krádež Paddymu. Zasmál se a řekl:

„Bože! Už sis na to moh zvyknout. Tyhle noclehárny sou plný zlodějů. V některých je bezpečný, jenom dyž si necháš na noc všechno na sobě. Už sem viděl, jak ukradli mrzákovi dřevěnou nohu.

Jednou sem viděl, jak přišel do noclehárny člověk – moh mít tak devadesát kilo a měl u sebe čtyry libry a deset šilinků. Dal si to pod matraci. „Tak,“ řekl, „a jestli se nákej — dotkne těch peněz, tak si musí poradit se mnou,“ to řek. Ale stejně mu to sebrali. Ráno se probudil na podlaze. V noci ho čtyry chlapi chytli i s matrací a zvedli ho jako pírkó. Ty svý čtyry libry a deset šilinků už nikdy neviděl.“

XXX

DRUHÝ DEN RÁNO jsme se ještě jednou vydali hledat Paddyho přítele; jmenoval se Bozo a byl to screever, tedy pouliční malíř.

V Paddyho světě neexistovaly adresy, ale měl vágní představu, že bychom Boza mohli najít v Lambethu. Nakonec jsme na něho narazili na nábreží, kde si rozložil své nádobíčko nedaleko mostu Waterloo Bridge. Klečel s krabicí kříd na chodníku a z levného bloku kopíroval skicu Winstona Churchilla. Podoba nebyla vůbec špatná.

Bozo byl malý tmavý muž se zahnutým nosem a s vlnitými vlasy, které mu splývaly na ramena. Pravou nohu měl strašně zdeformovanou – byla otočená patou dopředu a pohled na ni byl příšerný. Podle vzhledu ho člověk mohl považovat za Žida, ale energicky to popíral. Svůj zahnutý nos nazýval „římským“ a byl pyšný, že se podobá nějakému římskému císaři – myslím, že to byl Vespasianus.

Bozo mluvil zvláštním způsobem; jeho řeč měla znaky cockney, ale přitom mu bylo dobře rozumět. Jako by četl dobré knihy, ale nikdy se nestaral o gramatiku. Chvilí jsme s Paddym postáli na nábreží, povídali jsme si a Bozo nám vysvětlil, v čem spočívá řemeslo pouličních malířů. Zopakuji víceméně jeho vlastními slovy, co říkal:

„Já jsem to, čemu se říká seriózní pouliční umělec. Nekreslím jako ostatní školními křídami, já používám skutečné barvy, stejné, jako používají malíři; jsou zatraceně drahé, zejména ty červené. Za celý den spotřebuju barvy za dobrých pět šilasů; nikdy to není méně, než dva šilasy. Kreslím karikatury – politiky, hráče kriketu a tak dál. Podívej se sem,“ ukázal mi svůj blok, „tady jsou podoby všech chlápků z politiky, co jsem překreslil z novin. Každý den nakreslím jinou karikaturu. Když se například jednalo o rozpočtu, nakreslil jsem Winstona, jak se snaží postrčit slona s nápisem Dluhy, a pod to jsem napsal:

„Pohne s tím?“ Chápeš? Můžeš kreslit vtipy o kterékoli straně, jenom nesmíš mít nic prosocialistického, protože to policie nesnáší. Jednou jsem namaloval hroznýše královského s nápisem Kapitál, jak polyká králíka s nápisem Práce. Polda šel kolem, uviděl to a řekl: „Smaž to a koukej sebou hodit,“ tak to řekl.

Musel jsem to smazat. Poldové tě můžou popotahovat za potulku a je lepší se s nimi nehádat.“

Zeptal jsem se Boza, co si člověk vydělá jako pouliční umělec.

Řekl mi:

„V tuto roční dobu, pokud neprší, dostanu od pátku do neděle asi tři libry –

chápej, v pátek lidi dostávají výplatu. Když prší, tak nemůžu pracovat, protože by se barvy hned smyly. Za celý rok si vydělám průměrně libru týdně, protože v zimě se nedá moc pracovat. Když jsou závody osmiveslic nebo finále fotbalového poháru, vydělám si až čtyři libry. Ale musíš to z nich vymáčknout, když jenom sedíš a díváš se na ně, tak nedostaneš ani šilink. Normálně ti hodí půlpenci, a ani tu z nich nedostaneš, když je neoslovíš. Jakmile ti odpoví, styděli by se, kdyby ti nic nedali. Nejlepší je své obrázky pořád překreslovat, protože když kreslíš, zastaví se a pozorují tě. Problém je, že jak se otočíš, vynoří se kolem tebe žebráci s klobouky. K téhle legraci se ti dobře hodí pomocník. Ty nepřestáváš pracovat a udržuješ pozornost davu a pomocník je nenápadně obejde zezadu. Oni nevědí, že je to tvůj pomocník. Pak najednou sundá klobouk z hlavy a máš je mezi dvěma ohni. Z opravdového pracháče nikdy nic nedostaneš. Ti, co ti dají nejvíc, jsou ošuntělí chlápci a cizinci. Už jsem dostal půlšilink od Japončků, od černejš a podobně. Ti nejsou tak strašně lakotní jako Angličani. Další věc, kterou si musíš pamatovat, je, že musíš mít peníze schované, snad až na jednu penci na dně klobouku. Když lidé vidí, že už jsi dostal libru nebo dvě, tak ti nic nedají.“

Bozo pociťoval hluboké opovržení vůči všem ostatním screeverům na nábřeží. Říkal jim nábřežní žebráci. Tehdy byl na nábřeží screever na každých dvaceti metrech – to byla uznávaná vzdálenost jednotlivých rajonů. Bozo pohrdavě ukázal na screevera s bílým vousem asi čtyřicet metrů daleko.

„Vidíš toho starého blázna? Každý den kreslí stejný obrázek, už deset let. Nazývá ho ‚Věrný přítel‘. Je na něm pes, jak tahá z vody malé dítě. Ten pitomej bastard nekreslí líp než desetileté dítě. Stálým opakováním se naučil jenom ten jeden obrázek, stejně jako se naučíš skládat puzzle. Takových je tu všude spousta.“

Občas mi šlohnou nějaký nápad; mně to ale nevadí; tihle pitomci se nezmůžou na to, aby něco vymysleli sami, a tak jsem vždycky o něco napřed. Na karikaturách je nejdůležitější, aby byly aktuální. Jednou nějaké dítě strčilo hlavu mezi zábradlí na Chelsea Bridge. Já se o tom doslechl a nakreslil jsem to na chodník dřív, než mu tu hlavu dostali ven. Pohotový, to já jsem.“

Bozo vypadal zajímavě a já se o něm chtěl dozvědět ještě víc.

Večer jsem za ním šel zase na nábřeží, protože zařídil, aby mě s Paddym vzali do ubytovny jižně od Temže. Bozo smýval své obrazy z chodníku a přepočítával, co dostal – bylo to asi šestnáct šilinků a z nich, jak říkal, dělal zisk asi dvanáct nebo třináct šilinků. Šli jsme dolů do Lambethu. Bozo pomalu kulhal, jeho divná chůze připomínala kraba, šel napůl bokem a táhl svou

chromou nohu za sebou. V každé ruce měl hůl a krabici s barvami si hodil přes rameno. Když jsme šli přes most, zastavil se v jednom výklenku, aby si odpočinul. Na chvíli zmlkl a ke svému překvapení jsem zjistil, že se dívá na hvězdy. Chytil mě za ruku a ukázal holí na oblohu.

„Podívej se na Aldebaran! Vidiš tu barvu? Jako — veliký krvavý pomeranč!“

Podle toho, jak mluvil, možná býval kritikem v nějaké obrazové galerii. To mne ohromilo. Přiznal jsem, že nevím, kde je Aldebaran – opravdu, nikdy jsem si ani nevšiml, že hvězdy mají různou barvu. Bozo mi hned začal vysvětlovat několik základních věcí z astronomie a ukázal mi hlavní souhvězdí. Připadalo mi, že ho má neznalost mrzí. Překvapeně jsem řekl:

„Zdá se, že toho víš o hvězdách hodně.“

„Moc ne. Ale něco přece vím. Dostal jsem dva dopisy z Astronomer Royal, kde mi děkovali za články o meteorech. Tu a tam jdu v noci ven a pozoruju meteory. Hvězdy, to je bezplatné představení; vlastní oči používáš zadarmo.“

„To je nápad! Na to bych nikdy nepřišel.“

„O něco se zajímat musíš. To, že člověk žije na ulici, ještě neznamena, že by měl přemýšlet jenom o čaji a kusu žvance.“

„Ale není příliš obtížné zajímat se o takové věci – třeba o hvězdy – při tvém způsobu života?“

„Myslíš při pouličním malování? Nemusí to být až tak těžké. Takový život z tebe nemusí udělat mizernou padavku, ale musíš se snažit.“

„Zdá se mi, že to na většinu lidí tak působí.“

„Jistě. Podívej na Paddyho – starý flákač, který se prolévá čajem a umí jenom žebrot o nedopalky. Většinou jsou jako on. Těmi pohrdám. Ale nikdo tě nenutí, abys byl takový. Jestliže máš vzdělání, co na tom, že strávíš zbytek života na ulici.“

„To já viděl přesný opak,“ řekl jsem. „Zdá se mi, že když člověku sebereš peníze, tak se od toho okamžiku už k ničemu nehodí.“

„Ne, tak to vůbec být nemusí. Když si představíš sebe, můžeš žít stejný život, ať jsi bohatý nebo chudý. Pořád si ještě můžeš ponechat své psaní i své názory. Jenom si musíš říct: ‚Tady jsem svobodný člověk,‘“ poklepal si na čelo „a je ti dobře.“

Bozo pokračoval ve stejném duchu a já pozorně naslouchal. Zdálo se, že je to velmi neobvyklý screever, a on také byl, a navíc byl prvním člověkem, kterého jsem slyšel říkat, že chudoba nevadí.

V průběhu dalších několika dní jsem ho hodně vídal, protože několikrát

pršelo a on nemohl pracovat. Vyprávěl mi historii svého života, a ten byl opravdu podivný.

Jako syn zkrachovaného knihkupce začal v osmnácti pracovat jako malíř pokojů, a pak během války sloužil tři roky ve Francii a v Indii. Po válce si našel práci jako malíř pokojů v Paříži a několik let tam zůstal. Francie mu svědčila lépe než Anglie (pohrdal Angličany); v Paříži se mu vedlo dobře, střídal si peníze a zasnoubil se s mladou Francouzskou. Jednoho dne ta dívka zahynula pod koly autobusu. Bozo se týden opíjel a pak se s roztřesenýma nohama vrátil do práce; hned to dopoledne spadl z lešení, na kterém pracoval dvanáct metrů nad chodníkem, a rozbil si pravou nohu napadrt'. Z nějakého důvodu dostal jako náhradu pouze šedesát liber. Vrátil se do Anglie, všechny peníze utratil při hledání práce, pokoušel se prodávat knihy na trhu na Middlesexské ulici, pak zkoušel prodávat hračky po ulicích, a nakonec se usadil jako screever. Od té doby žil z ruky do huby, v zimě napůl umíral hladem a často spal ve spíku nebo na nábřeží.

Když jsem ho poznal, nevlastnil nic – jen šaty, které měl na sobě, malířské nářadí a několik knih. Jeho šaty byly běžné žebrácké hadry, ale nosil límec a vázanku, na což byl poměrně hrdý. Límec, nejméně rok starý, mu u krku neustále „odcházel“ a Bozo ho vyspravoval kousky látky, které stříhal ze šosu košile; už prakticky žádné šosy neměla. Pochroumaná noha se mu zhoršovala, nejspíš ho čekala amputace, a od klečení na dlažbě měl na kolenou kůži tlustou jako podrážky na botách. Nečekala ho samozřejmě jiná budoucnost než žebrota a smrt v chudobinci.

Přes to všechno v něm nebyl ani strach, ani smutek, zahanbení, či sebelítost. Čelil svému postavení a vytvořil si svou vlastní filosofii. Říkal, že to, že je žebrák, není jeho vina, a odmítal jakoukoli sebelítost, ani se tím netrápil. Byl nepřitelem společnosti a byl by se klidně vydal na cestu zločinu, kdyby se mu naskytla dobrá příležitost. Z principu odmítal spořit. V létě nic neušetřil a všechno, co vydělal navíc, utrácel za pití, protože ženy ho nezajímal. Pokud by ho zima zastihla bez jediné pence, společnost se o něj musí postarat. Byl vždy připraven vytáhnout z dobročinných organizací co možná nejvíc peněz, pokud za ně nemusel děkovat. Vyhýbal se však náboženské charitě, protože říkal, že by mu zaskočilo v krku, kdyby musel kvůli jedné housce zpívat chvalozpěvy. Byl hrdý ještě na řadu dalších věcí; například se chlubil, že nikdy v životě nesebral nedopalek, dokonce ani tehdy, když umíral hlady. Považoval se za něco lepšího, než jsou obyčejní žebráci, kteří podle něj byli tou nejhorší bandou, která nemá ani tolik slušnosti v těle, aby byla nevděčná.

Mluvil poměrně slušně francouzsky a přečetl některé Zolovy romány, všechny Shakespearovy hry, Gulliverovy cesty a řadu esejů. Dokázal svá dobrodružství popsat takovými slovy, že si to člověk zapamatoval. Když jednou například mluvil o pohřbech, řekl mi:

„Už jsi viděl hořet mrtvolu? Já ano, v Indii. Strčili staříka do ohně a chvilku nato mě málem trefil šlak, protože začal kopat.

Byly to jenom jeho svaly, které se stahovaly žárem – ale i tak to se mnou zatřásl. Chvilí se svíjel jako ryba na rozpáleném uhlí a pak se mu nafouklo břicho a vybuchlo s takovou ránou, že to muselo být slyšet do vzdálenosti padesáti metrů. Od té doby jsem prostě proti kremacím.“

Nebo jindy, když mluvil o svém úrazu:

„Doktor mi říká: ‚Ty jsi spadl na jednu nohu. Máš, hochu, zatracené štěstí, že jsi nespádl na obě. Protože kdybys spadl na obě nohy, tak bys zmlknul jako tahací harmonika a stehenní kosti by ti koukaly z uší!‘“

Bylo jasné, že to přirovnání nevymyslel žádný doktor, ale sám Bozo. Měl nadání na vymýšlení různých přirovnání. Dokázal si udržet nedotčený a stále naplno pracující mozek, a tak by ho nic nepřimělo, aby se poddal chudobě. Mohl být otrhaný, mohla mu být zima, mohl dokonce i hladovět, ale dokud mohl číst, přemýšlet a pozorovat meteory, měl, jak říkal, svobodného ducha.

Byl zatvrzelým ateistou (jedním z těch, u kterých nejde ani tak o nevíru v Boha, ale o to, že jim osobně vadí) a nacházel jisté potěšení v úvahách o tom, že se lidský život nikdy nezlepší.

Říkal, že někdy, když přespává na nábřeží, tak se rád dívá na Mars a na Jupiter a přemýšlí o tom, že tam nejspíš také někdo spí na nějakém nábřeží. Měl na to zvláštní teorii. Život na Zemi je drsný, říkal, protože naše planeta je chudá na věci, které jsou nutné k životu. Mars je se svým studeným podnebím a s nedostatkem vody určitě ještě chudší a život tam musí být podle toho ještě drsnější. Zatímco na Zemi tě za krádež šestipence jenom zavřou, na Marsu tě určitě uvaří za živa. Tato myšlenka Boza, nevím proč, moc těšila. Byl to opravdu výjimečný člověk.

XXXI

POPLATEK v Bozově ubytovně činil devět pencí za noc. Bylo to rozlehlé přecpané zařízení, které poskytovalo nocleh pěti stovkám mužů; pravidelně se tu setkávali tuláci, žebráci i drobní zlodějíčci. Za rovných podmínek tu byly promíchány všechny rasy, dokonce i černí a bílí. Byli tu Indové, a když jsem s jedním z nich mluvil lámanou urdštinou, oslovoval mě „tum“ – něco, co by v

Indii člověkem zalomcovalo. Dostali jsme se pod hranici rasových předsudků. Člověk tu potkal zajímavé životní osudy. Byl tu „Děda“, asi sedmdesátiletý tulák, který strávil život nebo alespoň jeho podstatnou část tím, že sbíral nedopalky a tabák prodával po třech pencích za unci. „Doktor“ – to byl zase opravdový doktor, který kvůli nějakému přestupku přišel o licenci; vedle prodeje novin poskytoval za několik pencí lékařské rady. Námořník z indického Chittagongu, bosý a vyhladovělý, který dezertoval ze své lodi a po mnoho dní bloudil Londýnem; tak nechápavý a bezmocný, že ani nevěděl, jak se jmenuje město, ve kterém je – dokud jsem mu to neřekl, myslel si, že je v Liverpoolu. Pisatel prosebných dopisů, Bozův přítel, který psal dojemné žádosti o finanční příspěvek na pohřeb manželky, a když nějaký dopis uspěl, nacpal do sebe obrovskou hromadu chleba s margarínem. Bylo to odporné hyenovité stvoření.

Mluvil jsem s ním a zjistil jsem, že stejně jako jiní podvodníci většinu svých lží sám věří. Ubytovna byla pro podobné typy Alsacií. Po dobu, kterou jsme spolu strávili, mě Bozo naučil ledacos o metodách londýnských žebráků. Je to složitější, než by si člověk pomyslel. Žebráci se navzájem velmi liší a existuje ostrý společenský předěl mezi těmi, kteří jenom loudí, a těmi, kteří se za peníze snaží nabídnout nějakou hodnotu. Také se liší částka, kterou si člověk různými triky vydělá. V nedělních novinách uveřejňované příběhy o žebrácích, kteří umírají s dvěma tisíci liber zašitými do kalhot, jsou samozřejmě nepravdivé; ale lepší třída žebráků skutečně mívá šťastná období, kdy si najednou vydělají na živobytí na mnoho týdnů. Mezi žebráky se nejlépe daří pouličním akrobatům a pouličním fotografům. Na dobrém místě – například u fronty před divadlem – si pouliční akrobat často vydělá i pět liber týdně. Pouliční fotografové si mohou vydělat přibližně totéž, ale jsou závislí na pěkném počasí. Mají různé mazané triky, jak povzbudit své obchody. Když vidí přicházet možnou oběť, jeden z nich rychle běží za fotoaparát a předstírá, že fotografuje. Když k nim oběť přijde, začnou křičet:

„Tady to máte, pane, hezky sem vás vyfotil. Dostanu šilas.“

„Ale já vás nežádal, abyste mě fotografoval,“ protestuje oběť.

„Cože, vy ste nechtěl vyfotit? My sme si mysleli, že nám ukazujete rukou. Zase jedna zkažená deska! To nás teda přide na šest pencí.“

V tu chvíli oběť obvykle pocítí lítost a řekne, že si tedy přece jenom tu fotografii vezme. Fotografové si prohlédnou desku a řeknou, že je zkažená, ale že zdarma pořídí novou. Samozřejmě že poprvé nic nefotografovali, a tak o nic neprijdou, i když si to oběť rozmyslí.

Flašinetáři jsou, podobně jako akrobaté, považováni spíše za umělce než za

žebráky. Jeden Bozův přítel, který se jmenoval Shorty a hrál na flašinet, mi o své živnosti vyprávěl. Se svým partákem „dělal“ kavárny a hospůdky kolem Whitechapelu a Commercial Road. Je chybou si myslet, že flašinetáři si vydělávají na živobytí na ulici; devět desetin výdělku dostanou v kavárnách a v hospodách – jenom v levných hospůdkách, protože do těch dobrých je nepustí. Shorty se nejdřív zastavil před hospodou a zahrál jednu písničku; potom jeho parták, který měl dřevěnou nohu a dokázal vyvolat soucit, vešel dovnitř a obešel lokál s kloboukem. Shorty si zakládal na tom, že když mu „káplo“, zahrál ještě něco jiného, jakoby přídavek; mělo to ukazovat, že je opravdový kumštýř a nedostává peníze jenom proto, aby šel pryč. Za týden se s přítelem podělili o dvě nebo tři libry, ale protože museli zaplatit patnáct šilinků týdně za pronájem kolovrátku, měl každý z nich týdně něco kolem jedné libry. Byli na ulici od osmi hodin ráno do deseti večer, v sobotu ještě déle.

Screever může být někdy nazýván umělcem, a někdy ne. Bozo mě seznámil s jedním, který byl „opravdový“ umělec – to jest, vystudoval umění v Paříži a svého času mu přijali obrazy i do Salonu. Jeho oborem byly kopie starých mistrů, které dělal skvěle, pokud vezmeme v úvahu, že kreslil na dlažbu. Vyprávěl mi, jak začínal jako screever.

„Žena a děti neměly co jíst. Chodil jsem domů pozdě večer a nosil spoustu kreseb, které jsem celý den nabízel překupníkům.

Přemýšlel jsem, jak k čertu sehnat jeden nebo dva šilinky. A pak jsem uviděl na Strandu chlapíka, jak klečí na zemi, maluje na chodník a lidé mu házejí mince. Když jsem ho míjel, vstal a šel do hospody. „Ksaku,“ pomyslel jsem si, „když si takhle může vydělávat on, tak já také.“ V tu chvíli jsem si klekl a začal kreslit jeho křídami. Jenom nebesa vědí, jak mě to napadlo; musela se mi z hladu točit hlava. Zvláštní bylo, že jsem pastelové barvy nikdy předtím nepoužíval; musel jsem se tu techniku naučit, když jsem šel kolem. Lidé se začali zastavovat a říkali, že mé kresby nejsou špatné; dali mi dohromady devět pencí. V tu chvíli vyšel z hospody ten malíř. „Co tu — děláš na mém fleku?“ rozčílil se. Vysvětlil jsem mu, že mám hlad a musím si něco vydělat. „Ach tak,“ řekl, „pojď si se mnou dát loka.“ Dal jsem si loka a od té doby jsem screever. Vydělávám libru týdně. Z jedné libry týdně neživíš šest dětí, ale žena si bere domů šití a naštěstí taky něco vydělá.

Na tomhle životě je nejhorší zima a druhou nejhorší věcí, se kterou se musíš vyrovnat, je, že se ti do toho lidi pletou.

Zpočátku jsem občas nakreslil na chodník nějaký akt, protože mi chyběly lepší nápady. První z nich jsem nakreslil před kostelem svatého Martina v polích.

Nějaký člověk v černém – myslím, že to byl starší církve nebo někdo podobný – vyběhl ven rudý vzteky.

„Myslíš si, že takovou sprostárnu můžeme nechat před posvátným chrámem Páně?“ křičel. A tak jsem to musel umýt. Byla to kopie Botticelliho Venuše. Jindy jsem překreslil tentýž obraz na nábreží. Policista, který šel kolem, se na něj podíval a pak ho bez jediného slova smazal svou velikou plochou nohou.“

Bozo mi vyprávěl o policejním vměšování prakticky totéž. V době, kdy jsme byli spolu, došlo k případu „nemorálního chování“ v Hyde Parku, při kterém policie nejednala zrovna v rukavičkách. Bozo nakreslil karikaturu policisty skrytého mezi stromy v Hyde Parku a doplnil ji textem: „Hádanka: najdi policistu.“ Upozornil jsem ho, že daleko výmluvnější by bylo: „Hádanka: najdi nemorální chování“, ale Bozo o tom nechtěl ani slyšet. Říkal, že každý policista, který by to uviděl, by ho odtud vyhnal a on by o své místo navždy přišel.

Po screeverech přicházejí zpěváci žalmů a lidé, kteří prodávají zápalky nebo tkaničky do bot nebo obálky s několika zrnky levandule – eufemisticky to nazývají parfém. Všichni tito lidé jsou ve skutečnosti opravdoví žebráci, ukazují svůj bídný zevnějšek a žádný z nich si za den nevydělá v průměru víc než dva nebo tři šilinky. Důvodem, proč musí předstírat, že prodávají zápalky a podobně, místo aby rovnou žebrali, je, že to vyžaduje absurdní anglický zákon o žebrotě. Protože v zákoně stojí, že pokud přistoupíte k neznámému člověku a požádáte o dvoupenci, může na vás zavolat policistu a dostanete sedm dní za žebrotu.

Ale když zamoříte vzduch odporným bručením „V tebeť, Hospodine, doufám“ nebo když načmáráte křídou nějaké mazaniny na chodník nebo když se někde postavíte s podnosem plným zápalek – zkrátka když se s něčím otravujete –, má se za to, že provozujete poctivé řemeslo a nežebráte. Prodej zápalek a pouliční zpívání jsou prostě legální zločiny. Je to však dost nevýnosné; v Londýně neexistuje zpěvák nebo prodavač zápalek, který by měl zaručeno 50 liber za rok – hubený výdělek za to, že stojíte osmdesát čtyři hodin týdně někde na kraji chodníku a o záda se vám otírají auta.

Stojí za to, abych řekl něco o sociálním postavení žebráků, protože když se s nimi člověk spřátelí a pozná, že to jsou normální lidské bytosti, musí se ho nutně dotknout zvláštní postoj, který k nim společnost zaujímá. Zdá se, že lidé cítí podstatný rozdíl mezi žebráky a normálními „pracujícími“ lidmi.

Žebráci tvoří samostatnou kastu – jsou to vydědenci stejně jako zločinci nebo prostitutky. Pracující lidé „pracují“, žebráci „nepracují“; jsou to parazité, už

ve své podstatě bezcenní.

Považuje se za samozřejmé, že žebráci si na své živobytí „nevydělávají“, zatímco zedník nebo literární kritik si na ně „vydělává“. Jsou pouhým vředem společnosti; tolerovaným, protože žijeme v humánní době, ale ve své podstatě zavrženíhodným.

Když se na to ovšem člověk podívá blíže, zjistí, že mezi živobytím žebráků a nespočetné řady úctyhodných lidí není žádný podstatný rozdíl. Říká se, že žebráci nepracují; ale co je to vlastně práce? Nádeník pracuje, když se rozmachuje krumpáčem.

Účetní pracuje, když sčítá čísla. Žebrák pracuje, když stojí venku za každého počasí a dostává křečové žíly, chronické bronchitidy apod. Je to řemeslo jako každé jiné; ano, je zcela neužitečné, ale vždyť spousta úctyhodných povolání je také bez užitku. A jako sociální typ může být žebrák dobře přirovnán k mnoha jiným. Ve srovnání s prodáváči většiny patentovaných léků je poctivý, ve srovnání s majiteli nedělních novin je ušlechtilý, ve srovnání s lidmi, kteří vám vnucují své zboží na splátky, je laskavý – zkrátka je to parazit, to ano, ale docela neškodný. Jen zřídka kdy získá od společnosti víc než na holé živobytí a navíc, což by ho mělo podle našich etických ideálů ospravedlňovat, za to zas a zas platí svým utrpením. Nemyslím si, že by na žebrákovi bylo něco, co by ho řadilo do jiné třídy, než jsou normální lidé, nebo co by dávalo většině moderních lidí právo, aby jím opovrhovali.

Pak ale vzniká otázka: Proč se žebráky opovrhuje? Všeobecně se jimi totiž opovrhuje. Myslím, že je to z toho prostého důvodu, že se jim nedaří vydělat si na slušné živobytí. V praxi se nikdo nestará o to, jestli je nějaká práce užitečná nebo zbytečná, produktivní nebo parazitická; požaduje se jediné, aby byla výnosná. Jaký jiný význam mají všechny ty moderní řeči o energii, efektivitě, sociální pomoci a podobných věcech, než „získat peníze, získat je legálně a získat jich spoustu“? Peníze se staly hlavní zkouškou počestnosti. V této zkoušce žebráci propadli, a proto se jimi opovrhuje. Kdyby si dokázali vydělat zpočátku třeba jen deset liber týdně, bylo by z toho hned úctyhodné povolání.

Pokud se na to podíváme realisticky, je žebrák prostě obchodník, který si, stejně jako jiní lidé v obchodě, vydělává na živobytí způsobem, jaký se mu zrovna naskytne. Neprodal svoji čest o nic víc než většina moderních lidí; pouze udělal tu chybu, že si vybral řemeslo, v němž nelze zbohatnout.

XXXII

TEĎ CHCI UVÉST několik stručných poznámek o londýnském slangu a

nadávkách. Toto jsou některá slangová slova, se kterými se nyní v Londýně setkáte (vynechávám ta, která jsou obecně známá):

A gagger – žebrák nebo jakýkoli pouliční umělec. A moocher – člověk, který nepokrytě žebrá, aniž by předstíral, že provozuje nějaké řemeslo. A nobber – člověk, který vybírá pro žebráka drobné. A chanter – pouliční zpěvák. A clodhopper – pouliční tanečník. A mugfaker – pouliční fotograf. A glimmer – člověk, který hlídá opuštěná vozidla. A gee (nebo jee – vyslovuje se to dží) – komplic pouťového obchodníka, který předstírá, že něco kupuje, a tím povzbuzuje obchod. A split – detektiv. A flattie – policista. A didecai – cikán. A toby – tulák. A drop – peníze, které dostal žebrák. Funkum – levandule nebo jiný parfém prodávaný v obálkách. A boozier – putyka. A slang – licence pouličního prodáváče. A kip – místo k přespání nebo ubytování na jednu noc. Smoke – Londýn. A judy – žena. The spike – ubytovna pro bezdomovce. The lump – ubytovna pro bezdomovce. A tosheroon – půlkoruna, dva a půl šilinku. A deaner – šilink. A hog – šilink. A sprowsie – půlšilink. Clods – drobné. A drum – jídelní miska, ešus. Shackles – polévka. A chat – veš. Hard-up – tabák z nedopalků cigaret. A stick nebo cane – lupičovo páčidlo. A peter – trezor. A bly – lupičova acetylenová lampa. To bawl – nasávat nebo lít do sebe. To knock off – ukrást. To skipper – spát pod širým nebem.

Zhruba polovinu těchto slov najdete i ve větších slovnících. Je zajímavé odhadovat, jak některá z nich vznikla; u některých – například funkum nebo tosheroon – je to však naprosto neodhadnutelné. Deaner pravděpodobně pochází ze slova denier.

Glimmer (se slovesem to glim) bude mít něco společného se starým slovem glim, což znamená světlo, nebo s jiným starým slovem glim, které znamená zběžný pohled; to je příklad tvorby nových slov, protože ve svém současném významu nemůže být starší než automobil. Gee je zvláštní slovo; nejspíš vzniklo z gee, což označuje koně ve smyslu pouhé figury koně. Odvození slova screever je záhadné. V každém případě musí pocházet od scribo, ale v uplynulých sto padesáti letech v angličtině neexistovalo žádné podobné slovo; nemohlo přijít ani přímo z Francie, protože tam malíře, kteří kreslí na chodník, neznají. Judy a bawl jsou slova z East Endu a západně od Tower Bridge je nenajdete. Slovo smoke používají pouze tuláci. Kip je z dánštiny. Ještě nedávno se v tomto smyslu používalo slovo doss, ale dnes je již naprosto zastaralé.

Zdá se, že se londýnský slang a nářečí mění velmi rychle. Starý londýnský přízvuk s v místo w a w místo v, který popsali Dickens a Surtees, se nyní už zcela vytratil. Přízvuk cockney, tak jak ho známe, se objevil asi ve čtyřicátých

letech minulého století (poprvé se o něm píše v americké knize Bílá blůza – White Jacket – od Hermana Melvilla) a v současné době se již cockney mění; málokdo teď vyslovuje slovo face jako „fajs“, slovo nice jako „naus“ a tak dále tak důsledně jako před dvaceti lety. Slang se mění spolu s přízvukem. Například před pětadvaceti nebo třiceti lety byl v Londýně značně módní „rýmovací slang“. V „rýmovacím slangu“ se pro všechno používala slova, která se s původním výrazem rýmovala – hit or miss místo kiss, plates of meat místo feet atd. Bylo to tak běžné, že se to objevilo dokonce i v románech; teď to již téměř vymizelo.* Možná že během dalších dvaceti let vymizí i všechna slova, která jsem tu vyjmenoval.

Nadávky se také vyvíjejí – nebo alespoň v každém případě podléhají módě. Před dvaceti lety se například v londýnských dělnických vrstvách běžně používalo slovo bloody. Teď se od něho naprosto upustilo, i když je spisovatelé stále uvádějí ve svých románech, jako by se používalo. Žádný rozený Londýňan (u lidí se skotským nebo irským původem je to odlišné) teď neříká bloody, pokud nemá určité vzdělání. To slovo se ve skutečnosti posunulo ve společenském žebříčku nahoru a pro dělnickou třídu již není nadávkou. Přídavné jméno, které se nyní v Londýně používá před každým podstatným jménem, je fucking. Není pochyb o tom, že fucking si najde cestu do salonů podobně jako bloody a bude nahrazeno nějakým jiným slovem.

Celá ta věc s nadáváním, a obzvlášť s anglickým nadáváním, je záhadná. Ve své nejhlubší podstatě je nadávání stejně iracionální jako magické – je to opravdu zvláštní záhada. Ale je v tom také paradox: při nadávání je naším záměrem šokovat a zranit, čehož dosáhneme tím, že se zmíníme o něčem, co mělo zůstat utajeno – obvykle je to něco ve spojení se sexuálními funkcemi. Ale zvláštní na tom je, že když se nějaké slovo vžije jako nadávka, zdá se, že svůj původní význam ztrácí; ztrácí tedy právě to, díky čemu se stalo nadávkou. Slovo se stane nadávkou, protože má určitý význam, a protože se stane nadávkou, tento význam ztrácí.

Například fuck. Londýňané nyní toto slovo v jeho původním významu nepoužívají, nebo ho používají jen velmi zřídka. Vyslovují ho od rána do večera, ale je to jenom vata a nic neznamena. Podobné je to se slovem bugger, které rychle ztrácí svůj původní význam.

Člověk si umí představit obdobné případy ve francouzštině – například slovo foutre, které dnes slouží jako bezvýznamná slovní vata. Také slovo bougre se v Paříži stále občas používá, ale lidé, kteří ho používají, nebo většina z nich, nemají nejmenší zdání, co to kdysi znamenalo. Zdá se, že existuje pravidlo,

podle kterého slova považovaná za nadávku mají určitý magický charakter, který je oddělí od ostatních slov, a v běžné konverzaci jsou pak neupotřebitelná.

Slova, která mají urazit, se asi řídí stejným paradoxem jako nadávky. Člověk by si myslel, že se nějaké slovo stane urážkou, protože znamená něco ošklivého; v praxi má ale síla urážky jen málo společného se skutečným smyslem použitého. Například jedna z nejhorších urážek, jakou může člověk počastovat obyvatele Londýna, je „bastard“ – slovo, které je ve svém skutečném významu sotva urážkou. A nejhorší urážka pro ženu, ať už v Londýně nebo v Paříži, je „kráva“; slovo, které by mohlo být dokonce lichotkou, protože krávy patří mezi zvířaty k těm nejsympatičtějším. Někaké slovo je urážkou zřejmě pouze proto, že je jako urážka myšleno, bez jakéhokoli vztahu k jeho lexikálnímu významu; slova, zejména nadávky, mají takový význam, jaký jim veřejné mínění přidělí. V této souvislosti je zajímavé si všimnout, jak nadávky změny svůj charakter, když překročí hranice. V Anglii můžete napsat „Je m'en fous“, aniž by kdokoli protestoval. Ve Francii musíte napsat „Je m'en f...“. Nebo si, jako jiný příklad, vezmeme slovo barnshoot – zkomoleninu hindského slova bahinchut. Zatímco v Indii je to sprostá a neodpustitelná urážka, v Anglii je pouhým jemným škádlením. Viděl jsem ho dokonce ve školní učebnici; u jedné z Aristofanových her bylo v poznámce uvedeno, že je to překlad nějaké hatmatilky, kterou mluví perský velvyslanec. Autor poznámek pravděpodobně věděl, co bahinchut znamená. Ale protože to bylo cizí slovo, ztratilo svoji magickou hodnotu nadávky a mohlo být natištěno na papír.

Na nadávání je v Londýně pozoruhodná ještě jedna věc: muži obvykle nenadávají před ženami. V Paříži je to úplně jinak.

Pařížský dělník před ženami možná raději nadávku potlačí, ale není kvůli tomu ani trochu v rozpacích, a samotné ženy nadávají zcela bez omezení. Obyvatelé Londýna jsou zdvořilejší nebo mají větší zábrany, alespoň co se tohoto týče.

To bylo jen pár poznámek, které jsem sestavil víceméně náhodně.

Je škoda, že někdo, kdo k tomu má předpoklady, nesestavuje ročenku londýnského slangu a nadávek, ve které by přesně zaznamenával všechny změny. Mohlo by to vrhnout užitečné světlo na vznik, vývoj a zastarávání slov.

XXXIII

DVĚ LIBRY, které jsem dostal od B., nám vystačily asi na deset dní. To díky Paddymu, který se při toulkách naučil šetřit a považoval za strašnou rozmařilost dokonce i jedno pořádné jídlo denně. Jídlo, to pro něho byl prostě

chleba s margarínem – věčný čaj se dvěma krajíci, kterými se dá hlad na jednu nebo dvě hodiny ošidit. Naučil mě, jak vyžít s dvěma a půl šilinky denně – jídlo, postel, tabák a všechno ostatní. A také se mu dařilo vydělat několik šilinků navíc hlídáním aut po večerech. Byla to riskantní práce, protože byla ilegální, ale něco málo přinesla, a tak nám peníze vydržely déle.

Jednou jsme se pokoušeli dostat práci jako „chodící reklamy“.

V pět ráno jsme šli do průchodu za nějakými kanceláři, ale čekala tam už fronta třiceti nebo čtyřiceti lidí a po dvou hodinách nám bylo řečeno, že pro nás žádnou práci nemají. O moc jsme nepřišli, protože nosiči reklam mají nezáviděníhodnou úlohu.

Dostávají asi tři šilinky denně za desetihodinovou práci – je to těžká dřina, zejména za větrného počasí, a nedá se při ní ulejšvat, protože inspektoři chodí každou chvíli kontrolovat, jestli je každý na svém místě. Nosiči reklam jsou navíc najímáni na jeden den, výjimečně na tři dny, nikdy ne na celý týden, a tak musí každé ráno čekat celé hodiny, než práci dostanou. Velký počet nezaměstnaných, kteří jsou to ochotni dělat, znemožňuje jakoukoli snahu o lepší zacházení. Jiná činnost, po které všichni nosiči reklam prahnou, je rozdávání letáků; to je placeno obdobně. Když vidíte, jak někdo rozdává letáky, uděláte pro něho dobrý skutek, když si jeden vezmete; jeho povinnosti končí, když všechny letáky rozdá.

Zatím jsme stále žili na ubytovně – mizerný život bez událostí, plný tíživé nudy. Celé dlouhé dny tu nebylo nic na práci, jen sedět v podzemní kuchyni, číst včerejší noviny nebo, pokud se k němu člověk dostal, staré číslo obrázkového magazínu. Většinu času přšelo a z každého, kdo přišel, se pařilo, takže v kuchyni byl strašný smrad. Jediným vzrušením tu pro člověka byl pravidelný čaj se dvěma krajíci. Nevím, kolik lidí v Londýně takto žije – určitě jich jsou alespoň tisíce. Co se týče Paddyho, pro něho to byl ve skutečnosti nejlepší život, jaký za poslední dva roky poznal. Období, kdy se netoulal, kdy se nějak dostal k několika šilinkům, si byla podobná; samotné toulání bylo o něco horší. Když člověk poslouchal jeho ufnukaný hlas – stále fňukal, pokud zrovna nejedl –, uvědomil si, jaká muka mu musí působit, že je bez práce. Lidé se mýlí, když si myslí, že se nezaměstnaný člověk souží jenom kvůli ztrátě výdělku. Právě naopak; nevzdělaný člověk, který má pracovní návyky zažrané hluboko pod kůží, potřebuje práci dokonce ještě víc než peníze. Vzdělaný člověk se dokáže vyrovnat s vynucenou nečinností, která je asi nejhorším zlem chudoby. Ale člověk jako Paddy, který si nemá čím vyplnit čas, se bez práce cítí stejně mizerně jako pes na řetězu.

Z tohoto důvodu je naprostým nesmyslem předstírat, že by měl člověk litovat především ty, kteří nějak ztroskotali. Člověk, který si opravdu zaslouží lítost, je ten, který byl na dně od počátku a čelí chudobě s nepopsanou myslí bez fantazie.

Bylo to jednotvárné, bezvýrazné období a kromě rozhovorů s Bozem si toho z té doby mnoho nepamatuji. Jednou do naší ubytovny vtrhla skupina dobročinných pracovníků. Byli jsme s Paddym venku, a když jsme se odpoledne vraceli, slyšeli jsme ze sklepa nějakou hudbu. Sešli jsme dolů a našli jsme tam tři lidi; byli pěkně oblečení a sloužili v naší kuchyni bohoslužbu. Byl to vážený a ctihodný pán v redingotu, dáma, která seděla za přenosným harmoniem, a holobrádek, který si hrál s krucifixem. Vypadalo to, že napochodovali dovnitř a začali sloužit bohoslužby bez jakéhokoli pozvání.

Byla radost sledovat, jak nocležníci vetřelce přivítali.

Nechovali se k těm charitativním pracovníkům ani trochu hrubě, pouze je ignorovali. Všichni v kuchyni, a bylo tam dobrých sto lidí, se jako jeden muž chovali, jako by ti lidé vůbec neexistovali. Stáli tu, trpělivě zpívali a napomínali hříšníky, a nikdo jim nevěnoval ani za mák pozornosti, všichni je přehlíželi jako vzduch. Pán v redingotu držel kázání, ale nebylo slyšet ani slovo; zaniklo to v obvyklém hluku písní, kleteb a bouchání pánví. Muži seděli u jídla a u karetních her metr od harmonia a mírumilovně ho ignorovali. Nakonec to ti charitativní pracovníci vzdali a zmizeli; nikdo je neurážel, jenom si jich nikdo nevšímal. Určitě se utěšovali tím, jak byli stateční, když „měli odvahu jen tak vejít do toho nejhoršího brlohu“, atd. atd.

Bozo říkal, že tito lidé přicházejí do ubytovny několikrát za měsíc. Měli styky na policii a správce je nemohl vyhodit. Je zvláštní, jak někteří lidé považují za samozřejmé, že mají právo kázat vám a modlit se za vás, jakmile váš příjem klesne pod určitou hranici.

Po devíti dnech nám ze dvou liber od B. zůstal pouze jeden šilink a devět pencí. Dali jsme si s Paddym na stranu osmnáct pencí na nocleh a za tři pence jsme si koupili obvyklý čaj se dvěma krajíci, o které jsme se podělili; byl to spíše předkrm než řádné jídlo. Odpoledne jsme už byli strašně hladoví a Paddy si vzpomněl na kostel nedaleko od King's Cross Station, kde dávají tulákům jednou týdně zdarma čaj. Bylo to právě v ten den, a tak jsme se rozhodli, že se tam vypravíme. I když bylo deštivé počasí a Bozo byl téměř bez halěře, řekl, že kostely nejsou jeho styl, a nešel s námi.

Před kostelem čekalo asi sto mužů; byly to špinavé existence, které se slétly z široka daleka jako vosy na bonbon, když se doslechly novinu o

bezplatném čaji. Nakonec se dveře otevřely a nějaký duchovní s několika dívkami nás odvedli po schodech na galerii. Ten kostel byl evangelický; byl ponurý a záměrně ošklivý, stěny byly ozdobeny nápisy o krvi a ohni, a ležely tu zpěvníky, ve kterých bylo dvanáct set padesát jedna písní. Když jsem si několik těch písní přečetl, dospěl jsem k názoru, že by ty zpěvníky dobře posloužily jako antologie špatné poezie. Po čaji se měly konat bohoslužby a pravidelní účastníci shromáždění už seděli v propasti kostela hluboko pod námi. Byl všední den, a tak se jich sešlo pouze pár desítek, většinou šlachovitých starých žen, které vypadaly jako vařené slepice. Seřadili jsme se do lavic a dostali čaj; byl v půllitrových sklenicích od marmelády a každý k němu dostal šest krajíců chleba s margarínem.

Jakmile čaj došel, asi tucet tuláků, kteří se usadili blízko dveří, uteklo, aby se vyhnuli bohoslužbě. Ostatní zůstali; spíše z vděčnosti než proto, že by se neodvážili odejít.

Varhany vydaly několik dunivých zvuků a bohoslužba začala. A najednou, jakoby na signál, se tuláci začali chovat tím nejodpornějším možným způsobem. Člověk by si pomyslel, že něco takového není v kostele vůbec možné. Na celé galerii se muži povalovali po lavicích, smáli se, klábosili, nakláněli se přes zábradlí a házeli mezi shromáždění kuličky chlebové střídky; víceméně silou jsem musel zabránit svému sousedovi v tom, aby si zapálil cigaretu. Tuláci se na bohoslužbě chovali jako na nějakém čistě komickém představení. A opravdu, byla to naprosto směšná bohoslužba – taková, při níž se ozývají náhlé výkřiky „Aleluja!“ a nekonečné improvizované modlitby. Ale chování tuláků překročilo všechny meze. Ve shromáždění byl jeden stařík – jmenoval se bratr Bootle nebo tak nějak –, který byl často vyvoláván, aby předříkával modlitby; kdykoli se postavil, tuláci začali dupat jako v divadle. Říkali, že minule recitoval improvizovanou modlitbu pětadvacet minut, dokud ho pastor nezastavil. Jednou, když se bratr Bootle postavil, jeden tulák zakřičel: „Dva ku jedné, že to nevydrží sedm minut!“ tak hlasitě, že to muselo být slyšet v celém kostele. Chvíli nato jsme už byli mnohem hlučnější než pastor. Občas zdola někdo rozlobeně zasyčel „Pššš!“, ale vůbec to nepůsobilo. Už jsme si z bohoslužby dělali legraci a nic nás nemohlo zadržet.

Byla to zvláštní, poměrně nechutná scéna. Dole byla hrstka jednoduchých lidí s dobrými úmysly, kteří se snažili sloužit Bohu; a nahoře stovka mužů, které nasýtily, zlovolně tu bohoslužbu narušovala. Špinavé vlasaté obličejy se v kruhu zubily z galerie a otevřeně si tropily posměšky. Co mohlo několik žen a starých mužů dělat proti stovce nepřátelských tuláků? Báli se nás a právem, protože my

jsme na ně byli opravdu zlí. To byla naše odplata za to, že nás pokořili tím, že nám dali najíst.

Pastor byl statečný člověk. Během kázání o Jozuovi neustále hřímal a téměř se mu dařilo ignorovat hihňání a štěbetání, které přicházelo shora. Ale nakonec, když už mu zřejmě došla trpělivost, hlasitě ohlásil:

„Posledních pět minut svého kázání věnuji hříšníkům, kteří nebudou spaseni!“

Když to řekl, otočil obličej ke galerii a celých pět minut se tam díval, aby nebylo žádných pochyb, kdo bude spasen a kdo ne. Nám to ale bylo jedno! Dokonce když pastor hřímal o pekelném ohni, balili jsme si cigarety, a s posledním amen jsme se s jekotem hnali ze schodů; mnozí říkali, že za týden přijdou na bezplatný čaj znovu.

Ta scéna mne zaujala. Tolik se lišila od obvyklého chování tuláků – od ponížené vlezlé vděčnosti, se kterou obvykle přijímají milodary. Vysvětlení je samozřejmě v tom, že jsme měli nad shromážděním početní převahu, a tak jsme se jich nebáli. Člověk, který dostává almužnu, téměř vždy nenávidí svého dobrodince – to je rys, který je pevně zakotven v lidské povaze. A když mu padesát nebo sto jiných kryje záda, pak tuto nenávist dá najevo.

Večer po rozdávání čaje Paddy nečekaně vydělal při hlídání aut osmnáct pencí. Bylo to přesně tolik, kolik nás stál jeden nocleh, a tak jsme to dali stranou a byli jsme o hladu až do devíti hodin večer dalšího dne. Bozo, který by nám možná dal nějaké jídlo, byl celý den pryč. Chodníky byly mokré, a tak šel do čtvrti Elephant and Castle, kde věděl o místu pod střechou. Naštěstí jsem měl ještě trochu tabáku, takže to vlastně mohlo být ještě horší.

V půl osmé mě Paddy vzal na nábřeží, kde nějaký duchovní jednou týdně rozdával poukázky na jídlo. Pod mostem Charing Cross čekalo padesát mužů; zrcadlili se na hladině kaluží. Někteří z nich byli opravdu otřesná individua – spali na nábřeží, a takové místo přitahuje horší typy než spiky. Pamatuji se, že jeden z nich měl na sobě kabát bez knoflíků převázaný provazem, roztrhané kalhoty a boty, ze kterých mu koukaly prsty u nohou – dál už vůbec nic, ani kousek hadru. Měl vousy jako fakir a na prsou a na ramenou měl strašné černé šmouhy, které vypadaly jako od kolomazi. Ta část obličeje, kterou člověk zahlédl pod špínou a vousy, byla bílá jako papír od nějaké zhoubné choroby. Slyšel jsem, jak mluví, a měl poměrně dobrý přízvuk jako nějaký úředník nebo recepční.

Nakonec se duchovní objevil a muži se seřadili do fronty v pořadí, v jakém přišli. Duchovní byl pohledný, zakulacený, poměrně mladý člověk a byl

kupodivu velmi podobný Charliemu, mému příteli z Paříže. Byl nesmělý a rozpačitý a kromě stručného „Dobrý večer“ neřekl ani slovo; jenom spěchal podél řady mužů, každému vrazil do ruky stravenku a ani nečekal, až mu poděkujeme.

Výsledkem pro tentokrát bylo, že jsme projevili opravdovou vděčnost a každý říkal, že ten duchovní je prima kámoš. Někdo (myslím, že v jeho doslechu) vykřikl: „Z tohotohle nikdy nebude zasl— biskup!“ myslel to samozřejmě jako největší poklonu.

Každá stravenka měla hodnotu šesti pencí a byla určena do nedaleké jídelny. Když jsme tam došli, zjistili jsme, že majitel šidí a dává za každou stravenku jídlo pouze v hodnotě čtyř pencí; věděl, že tuláci nemohou jít jinam. Dali jsme s Paddym své lístky dohromady a dostali za ně jídlo, které by ve většině hostinců stálo sedm nebo osm pencí. Pastor určitě rozdál stravenky za víc než za libru, takže majitel zjevně ošidil tuláky týdně o sedm šilinků nebo ještě o víc. Tento druh diskriminace je běžnou součástí tuláckého života a bude pokračovat tak dlouho, dokud jim lidé budou dávat místo peněz poukázky na jídlo.

Vrátili jsme se s Paddym na ubytovnu a ještě stále hladoví jsme se rozvalili v kuchyni; chtěli jsme nahradit jídlo hřejivým teplem od ohně. V půl desáté dorazil Bozo, byl vyčerpaný a unavený k smrti, protože mu rozdrčená noha působila při chůzi strašné utrpení. Nevydělal si malováním ani halíř, protože všechna místa pod střechou byla zabrána, a tak několik hodin otevřeně žebrol, přičemž po očku sledoval strážníka. Vyžebrol osm pencí – o penci méně, než kolik ho stála postel. Už dávno bylo po zavírací hodině, a jemu se podařilo proklouznout v okamžiku, kdy se správce nedíval; každou chvíli ho mohli chytit a vyhodit spát na nábreží. Bozo vytáhl věci z kapes, prohlížel si je a uvažoval, co prodat. Rozhodl se pro břitvu, ukázal ji všem v kuchyni a během několika minut ji prodal za tři pence – dost na to, aby zaplatil nocleh, koupil si miskou čaje a ještě mu půl pence zbylo.

Bozo si vzal svou miskou čaje a sedl si k ohni, aby se osušil.

Když pil čaj, viděl jsem, že se sám pro sebe směje, jako by si vzpomněl na nějaký dobrý vtip. Překvapilo mě to a zeptal jsem se, čemu se směje.

„To je strašná sranda!“ řekl. „To je sranda k prasknutí. Víš, co jsem udělal?“

„Co?“

„Prodal jsem břitvu a zapomněl jsem se napřed oholit! Já blbec!“

Od rána nejedl, nachodil s chromou nohou několik kilometrů, byl

promočen až na kůži a jen půl pence ho dělilo od smrti hladem. A on se smál tomu, že přišel o břitvu. Člověk ho musel obdivovat.

XXXIV

DALŠÍ DEN RÁNO nám definitivně došly peníze, a tak jsme se s Paddym vydali do spiku. Šli jsme na jih po staré kentské silnici; mířili jsme do Cromley. Do londýnského spiku jsme jít nemohli, protože Paddy byl v jednom z nich nedávno a nechtěl další návštěvou riskovat. Bylo to pětadvacet kilometrů chůze po asfaltu, který nás pálil do nohou, a navíc jsme cítili palčivý hlad. Paddy pečlivě prohlížel chodník a shromažďoval si zásobu nedopalků na dobu, až bude ve spiku. Nakonec byl za svou vytrvalost odměněn, protože našel penci. Koupili jsme si velký kus tvrdého chleba a zhlтали ho za chůze.

Když jsme došli do Cromley, bylo ještě příliš brzy na to, abychom šli do spiku, a tak jsme pokračovali v chůzi několik mil dál do sadu, který byl vedle louky a kde se člověk mohl posadit. Bylo to známé místo, kde se scházeli tuláci – poznalo se to podle udupané trávy, rozmoklých novin a rezavých plechovek, které se tu všude kolem válely. Další tuláci přicházeli po jednom nebo po dvou.

Bylo pěkné podzimní počasí. Nedaleko rostl mohutný trs vratiče; zdá se mi, že ještě dnes cítím, jak se jeho ostrý zápach mísí s pachem tuláků. Na louce u závary se pásala dvě hříbata tažných koní, měla barvu přírodní sieny, jen hřívy a ocase měla bílé.

Upocení a vyčerpaní jsme se natáhli na zem. Někomu se podařilo najít pár suchých klacků a zapálit oheň a všichni jsme pak pili čaj bez mléka z prázdné plechovky, která mezi námi kolovala.

Někteří tuláci začali vyprávět různé příběhy. Jeden z nich, jmenoval se Bill, byl zajímavý typ, pravý nemakačenko starého ražení – silný jako Herkules a zjevný nepřítel jakékoli práce.

Chlubil se, že by se svou silou mohl dostat práci nádeníka, kdykoli by se mu zachtělo, ale jakmile si vyzvedne výplatu za první týden, strašně se ožere a dostane výpověď. Čas od času z někoho něco „vytáh“, zejména z obchodníků. Říkal přibližně toto:

„Nepudu tu štreku do — Kentu. Kent je skoupej kraj, to zase je. Je tam všude spousta vyžirků. Ty — pekaři tam chleba radši vyhoděj, než by ti ho dali. Takovej Oxford, tam se dá z lidí něco vytáhnout, to zas v Oxfordu jo. Dyž sem byl v Oxfordu, tak sem vyžebbral chleba a vyžebbral sem špek a vyžebbral sem hovězí a každej večer sem ze studentů vytáh pár pětáků na nocleh. Poslední večer mi scházely dvě pence na nocleh, a tak sem šel za pastorem a řek mu vo tři

pence. Von mi je dal a pak se votočil a vobvinil mě z žebroty. „Tys žebрал,“ řek ten fízl. „Ne, nežebрал,“ odpověděl sem. „Já se jenom zeptal jednoho gentlemana, kolik je hodin,“ to sem řek. Ten fízl se mi začal hrabat v kapsách a vytáh půl kila masa a dvě šišky chleba. „Tak, a co je tohle?“ zeptal se. „Pudeš se mnou hezky na stanici,“ řek. Ten rypák mi za to dal sedum dní. Už nikdy nebudu nic tahat z žádnýho — pastora. No bóže! Nákej sedmidenní flastr mě nerozhází,“ atd. atd.

Vypadalo to, že se celý jeho život skládá jenom z věčného koloběhu žebvání, chlastání a flastrů. Všechno to považoval za nesmírný žert a smál se, když o tom mluvil. Vypadal, že toho žebváním moc nevydělá, protože měl na sobě jenom manšestrový oblek, šálu a čepici – neměl ponožky ani žádné prádlo. Přesto byl tlustý a veselý a stále z něj táhlo pivo, což je dnes u tuláka velmi neobvyklý zápach.

Dva tuláci byli nedávno v cromleyském spiku a vyprávěli o něm strašidelné historie. Před lety, říkali, se tam stala sebevražda.

Jednomu tulákovi se podařilo propašovat na celu břitvu a podřezal si tam krk. Ráno, když šel tulácký starosta na obchůzku, byly dveře zatarasené mrtvolou, a aby je otevřeli, museli tomu mrtvému ulomit ruku. Za to ten mrtvý straší ve své cele a každý, kdo tam spal, si může být jist, že do roka zemře; samozřejmě se už stala celá řada takových případů. Pokud dveře cely nepůjdou otevřít, měl by ses jí vyhnout jako moru, protože to bude právě ta, ve které straší.

Dva tuláci, bývalí námořníci, vyprávěli jinou hroznou historku.

Nějaký člověk (přísahali, že ho znali) si naplánoval, že se ukryje na lodi, která měla plout do Chile. Byla naložena průmyslovým zbožím, které bylo zabaleno ve velkých dřevěných bednách; černému pasažérovi se s pomocí přístavního dělníka podařilo do jedné z nich schovat. Ale ten dělník popletl pořadí, ve kterém se bedny měly nakládat. Jeřáb uchopil černého pasažéra, zatočil s ním ve vzduchu a uložil ho na samé dno nákladového prostoru pod stovky jiných beden. Nikdo nezjistil, co se stalo, až na konci cesty, kdy našli jeho hnijící tělo; udusil se.

Jiný tulák vyprávěl o skotském zloději Gilderoyovi. Gilderoy byl odsouzen k smrti provazem, utekl, zajal soudce, který nad ním vynesl ortel, a (skvělý chlapík!) oběsil ho. Tulákům se ten příběh samozřejmě líbil, ale zajímavé na tom bylo, že to podle nich bylo všechno úplně jinak. V jejich verzi Gilderoy utekl do Ameriky, kde byl ve skutečnosti opět chycen a popraven. Celý příběh byl vylepšen, bezpochyby záměrně; stejně jako když si děti vylepšují vyprávění o Samsonovi nebo o Robinu Hoodovi a dávají mu šťastný konec, který si zcela vymyslí.

To přivedlo tuláky k řečem o historii a jeden velmi starý člověk prohlásil, že „zákon jednoho kousnutí“ je pozůstatek z doby, kdy šlechta lovila lidi místo zvíře. Někteří se mu smáli, ale on si to nedal vymluvit. Také se doslechl o obilních zákonech a o jus primae noctis (věřil, že opravdu existovalo); a také o Great Rebellion, anglické občanské válce, o které si myslel, že to byla revoluce chudých proti bohatým – asi si to nějak popletl se selskými bouřemi. Pochyboval jsem, že ten stařík umí číst, a rozhodně neopakoval názory z novinových článků. Jeho útržky historie si předávali tuláci z generace na generaci, v některých případech možná po několik století. Udržovaly se ústní tradicí jako vzdálená ozvěna ze středověku.

V šest večer jsme šli s Paddym do spíku a ven jsme vyšli v deset ráno. Velmi se to tu podobalo spíkům v Romtonu a Edbury a žádného ducha jsme neviděli. Mezi žebráky byli dva mladíci, William a Fred, bývalí rybáři z Norfolku; byla to temperamentní dvojice a velmi rádi zpívali. Měli jednu píseň – „Nešťastná Bella“ –, která stojí za to, abych ji tu celou uvedl. Během následujících dvou dnů jsem je slyšel zpívat tuto píseň alespoň šestkrát a naučil jsem se ji nazpaměť až na jeden nebo dva verše, které jsem si domyslel. Bylo to:

Bella byla mladá a kvetla do krásy,
měla modré oči a medové vlasy,
Ó nešťastná Bella!
Krok lehký a srdce veselé,
netušila však, co se semele,
a prohnáný bezcitný darebák
ji nechal s outěžkem jen tak.

Ubohá Bella, nemohla uvěřit,
že by ji mohl opustit,
Ó nešťastná Bella!
Řekla: „On udělá to, co správné je,
a za ženu si vezme mne.“
Její srdce plné důvěry,
se nenadálo nevěry.

Šla za ním, ale ten špinavec utekl,
než bys řekl švec.
Ó nešťastná Bella!

Bytná jí řekla: „Klid' se odsud, děvko,
dokud tu budeš, nebude mi lehko!“

Ubohá Bella, ztrápená až k smrti
zlým ničemou, který jí srdce zdrtil.

Celou noc se sněhem trmácela
a její duše krvácela, ó nešťastná Bella!
A když ranní mlha se rozpustila,
Bella svou duši vypustila,
sama na smrtelné posteli zrazena krutým podvodníkem.

A jaké z toho plyne naučení?
Plody hříchu se v utrpení mění.
Ó nešťastná Bella!
Když do hrobu rakev spouštěli,
muži řekli: „Takový je život,“
ženy však dobře věděly, že je to vina
„mužů, těch krutých podvodníků“!

Asi to napsala nějaká ženská.

William a Fred, zpěváci této písně, byli stoprocentní lumpové; typ mužů, který tulákům kazí pověst. Dozvěděli se, že tulácký starosta v Cromley má zásobu starých šatů, které dává žebrákům v případě nouze. Než William a Fred šli dovnitř, sundali si boty, vytrhali švy a vyřezali kousky podrážek, čímž je víceméně zničili. Pak požádali o dva páry bot, a když tulácký starosta viděl, jak špatné boty mají, dal jim dva téměř nové páry. Ráno William a Fred ještě ani nevyšli ze spiku a už ty boty prodali za šilink a devět pencí. Připadalo jim, že to stojí za to, aby kvůli jednomu šilinku a devíti pencím zničili své boty prakticky k nenošení.

Když jsme vyšli ze spiku, vydali jsme se všichni jako dlouhé křivé procesí na jih do Lower Binfieldu a Ide Hillu. Cestou došlo ke rvačce mezi dvěma tuláky. Háдали se celou noc (byl tu jakýsi hloupý casus belli, že jeden druhému řekl „bullshit“, což bylo zaměněno za „bolševik“ – a to je smrtelná urážka) a pak si to rozdali na poli. Asi tucet se nás zastavil a pozorovali jsme je.

Ta scéna se mi vryla do paměti zejména z jednoho důvodu – muž, který prohrál, padl k zemi, smekla se mu čepice a ukázalo se, že má úplně bílé vlasy.

Poté někteří z nás zasáhli a další boj zastavili. Paddy se mezitím vyptal a zjistil, že pravým důvodem bylo jako obvykle jídlo v ceně několika pencí.

Do Lower Binfieldu jsme dorazili poměrně brzy a Paddy si vyplnil čas tím, že u zadních vchodů žádal o práci. V jednom domě dostal několik beden, aby je rozštípal na dříví do krbu, a když řekl, že má venku kamaráda, mohl mě vzít s sebou dál a udělali jsme to společně. Když jsme byli hotovi, řekl pan domácí služce, aby nám donesla hrnek čaje. Pamatuji si, jak byla vyděšená, když nám ho nesla, a pak, když ztratila odvahu, postavila hrnky na cestu, utekla zpátky do domu a zavřela se v kuchyni. Tak hrůzostrašně zní slovo „tulák“. Dali nám každému šest pencí a my jsme si koupili třípencový bochník chleba, půl unce tabáku a zbylo nám pět pencí.

Paddy považoval za rozumnější, abychom těch pět pencí zahrabali, protože tulácký starosta v Lower Binfieldu byl známý tyran a mohl by nám zakázat vstup, pokud bychom u sebe měli jakékoli peníze.

Je zcela běžné, že tuláci své peníze zahrabávají. Když se přesto rozhodnou propašovat větší částku do spíku, obvykle si ji zašívají do šatů, za což samozřejmě mohou být uvězněni, pokud je chytí. Paddy a Bozo o tom vyprávěli pěknou historku. Jeden Ir (Bozo říkal, že to byl Ir; Paddy říkal, že Angličan), nebyl to žádný tulák, měl třicet liber a zůstal trčet v malé vesnici, kde nemohl dostat nocleh. Zeptal se nějakého tuláka, který mu poradil, aby šel do chudobince. Je zcela běžné, že když někdo nemůže sehnat nocleh, ubytují ho v chudobinci a on za to zaplatí nějakou rozumnou částku. Ten Ir si ale myslel, že bude chytrý a dostane nocleh zadarmo, a tak přišel do chudobince jako obyčejný žebrák. Zašil si těch třicet liber do šatů. Zatím ten tulák, který ho tam poslal, zavěšil šanci a soukromě požádal tuláckého starostu, aby mu ráno dovolil odejít brzy, protože jde hledat práci. V šest ho pustili ven a on odešel v Irových šatech. Ir si šel stěžovat na zloděje a dostal třicet dní za to, že se dostal do chudobince podvodem.

XXXV

KDYŽ JSME DORAZILI DO Lower Binfieldu, natáhli jsme se do trávy a dlouhou dobu odpočívali; majitelé domků vyšli na zápraží a sledovali nás. Přišel pastor s dcerou, chvíli na nás mlčky civěli jako na rybičky v akváriu, a pak zase odešli. Čekalo nás tu celkem několik desítek. Byli tu William s Fredem, stále ještě zpívali, a ten člověk, který se pral, a žebravý Bill. Pokoušel se něco vytáhnout z pekařů a měl spoustu tvrdého chleba, který si nacpal mezi kabát a své nahé tělo. Podělil se o něj a všichni jsme to ocenili. Byla mezi námi také

jedna žena, první tulačka, jakou jsem kdy potkal. Byla to tlustá, ztrhaná, velice špinavá šedesátnice v dlouhé černé sukni až na zem. Tvářila se velmi povýšeně a když si někdo sedl do její blízkosti, ohrnula nos a odsedla si dál.

„Kam máte namířeno, missis?“ zavolal na ni jeden tulák.

Žena jenom zvedla nos a dívala se do ztracena.

„Ale, ale, missis,“ řekl tulák, „usmějte se. Buďte kamarád. Tady jsme všichni na jedné lodi.“

„Děkuju pěkně,“ řekla žena nevlídně. „Až si budu chtít něco začít s partou tuláků, dám vám vědět.“

S chutí jsem sledoval, jak řekla „tuláků“. Zdálo se mi, že ten okamžik ukázal celou její duši; malou ženskou dušičku s klapkami na očích, která se za celá ta léta tulačení nic nenaučila.

Bezpochyby to bývala důstojná vdova, ze které se nějakou absurdní shodou okolností stala tulačka.

Spike se otvíral v šest. Byla sobota a my měli zůstat zavření uvnitř přes celý víkend, což je obvyklá praxe; nevím proč, snad jen z neurčitěho pocitu, že neděle vyžaduje něco nepříjemného.

Když jsme se zapisovali, uvedl jsem, že jsem „novinář“. Bylo to pravdivější než „malíř“, protože jsem si už párkrát vydělal trochu peněz psaním článků do novin, ale bylo hloupé, že jsem to řekl, protože jsem zákonitě musel absolvovat výslech. Jakmile jsme byli uvnitř spiku a seřadili nás k prohlídce, zavolal si mě tulácký starosta. Byl to rezervovaný čtyřicátník s vojenským vystupováním, který vůbec nevypadal na teror, který zde reprezentoval, ale zato měl v sobě nevrlost vysloužilého veterána. Ostře se zeptal:

„Kdo z vás je Blank?“ (Zapomněl jsem, jaké jméno jsem udal.) „Já, pane.“

„Tak vy jste novinář?“

„Ano, pane,“ řekl jsem zajímavě. Po pár otázkách by vyšlo najevo, že jsem zalhal; to mohlo znamenat vězení. Ale tramský starosta si mě jenom změřil od hlavy k patě a řekl:

„Vy jste tedy gentleman?“

„Myslím, že ano.“

Ještě jednou se na mne dlouze podíval. „Well, to je teda zatracená směla, šéfe,“ řekl, „opravdu zatracená směla.“ A od té chvíle mě neúměrně protěžoval a dokonce mi určitým způsobem projevoval úctu. Neprohledával mě a v umývárně mi dokonce dal čistý ručník – neslýchaný luxus. Tak mocné je slovo „gentleman“ pro ucho vysloužilého vojáka.

Zhlтали jsme chleba a čaj a před sedmou jsme už byli na celách.

Spali jsme v celách po jednom a měli jsme postele se slamníky, takže se tu člověk teoreticky mohl dobře vyspat. Ale žádný spike není dokonalý; Lower Binfield se vyznačoval zimou. Trubky topení byly studené a dvě příkrývky, které jsme dostali, byly tenké bavlněné hadry a nebyly nám téměř k ničemu. Byl teprve podzim, ale zima už byla vlezlá. Člověk strávil dlouhých nočních dvanáct hodin převalováním ze strany na stranu, vždy na pár minut usnul a pak se zase probudil, jak se třásl zimou. Nemohli jsme kouřit, protože tabák, který se nám podařilo propašovat dovnitř, jsme měli ve svých šatech, a ty nám měli vrátit až ráno. V celé chodbě bylo slyšet vzdychání a úpění a občas i hlasité zaklení. Myslím si, že nikdo nespál víc než jednu nebo dvě hodiny.

Ráno po snídani a lékařské prohlídce nás všechny tulácký starosta nahnal do jídelny a zavřel za námi dveře. Byla to bezútěšná místnost s kamennou podlahou, se stěnami nabílenými vápnem a s lavicemi a stoly z nehoblovaných fošen, a smrdělo to tam jako ve vězení. Zamřížovaná okna byla příliš vysoko, aby z nich bylo vidět ven, a nebyla tam žádná výzdoba kromě hodin a jednoho výtisku domovního řádu chudobince. Seděli jsme na lavicích namačkání jeden vedle druhého a už jsme byli k smrti znudění, i když bylo teprve osm hodin ráno. Nebylo co dělat, nebylo o čem mluvit, nebylo místo k jakémukoli pohybu. Jedinou útěchou bylo, že jsme mohli kouřit, protože kouření bylo mlčky trpěno, dokud někoho nechytíli při činu. Scotty, malý zarostlý tulák z Glasgowu s přízvukem rodilého Londýňana, neměl vůbec žádný tabák, protože mu při prohlídce vypadla piksla s nedopalky z boty a byla zabavena. Nechal jsem ho, aby si ubalil cigaretu. Kouřili jsme pokradmu, a když přicházel tulácký starosta, strkali jsme cigarety do kapsy jako školáci.

Většina tuláků strávila deset nepřetržitých hodin v této pusté a bezútěšné místnosti. Bůh ví, jak se s tím vyrovnali. Já měl větší štěstí než ostatní, protože v deset hodin přišel tulácký starosta a poslal několik mužů dělat různé práce a vybral mě, abych pomáhal v kuchyni chudobince; to byla práce, po které všichni nejvíc prahli. Stejně jako čistý ručník způsobilo to kouzlo slovo „gentleman“.

V kuchyni nebylo nic na práci a já se vytratil do malé kůlny, která se používala jako sklad brambor a kde se několik žebráků z chudobince skrývalo, aby se vyhnuli nedělním bohoslužbám. Byly tu pohodlné přepravy, na kterých se dalo sedět, několik starých čísel Family Herald, a dokonce jedna knížka o Rafflesovi z knihovny chudobince. Žebráci zajímavě vyprávěli o životě v chudobinci. Mimo jiné mi řekli, že jednou z věcí, které opravdu nemohou v chudobinci vystát, jsou uniformy – jako stigma dobročinnosti; když lidé mohou nosit své vlastní šaty, nebo dokonce své vlastní šátky nebo čepice, nevadí jim, že

patří do chudobince. Obědval jsem spolu s lidmi z chudobince a bylo to jídlo, které by stačilo pro hroznýše královského – největší jídlo, jaké jsem jedl od svého prvního dne v hotelu X. Žebráci říkali, že se v neděli obvykle nacpou k prasknutí a zbytek týdne mají hlad. Po obědě mě kuchař poslal umýt nádobí a řekl mi, že jídlo, které zbylo, mám vyhodit. To plýtvání mě udivilo a vzhledem k okolnostem i šokovalo. Nedojedené kusy masa a kýble nalámaného chleba a zeleniny se vyhazovaly mezi odpadky a pak se na to hodily vyluhované lístky čaje. Naplnil jsem docela požitelným jídlem pět popelnic až po víko. A zatím sedělo vedle ve spiku padesát tuláků a v břiše měli tamější oběd, který se skládal z chleba se sýrem; možná že každý dostal na počest neděle dvě studené vařené brambory. Podle obyvatel chudobince se jídlo úmyslně vyhazovalo místo toho, aby ho dali tulákům.

Ve tři jsem šel zpátky do spiku. Tuláci tu seděli od osmi hodin, měli sotva místo na to, aby pohnuli rukou, a byli téměř šílení nudou. Už se ani nekouřilo, protože tulák kouří nedopalky, a když se několik hodin nedostane na chodník, tabák mu dojde. Většina mužů byla tak znuděná, že si už ani nepovídali; jenom seděli namačkáni na lavicích, civěli do prázdna a jejich zarostlé obličeje byly od velikého zívání rozpůleny. Místnost zapáchala nudou.

Paddy byl v ufnukané náladě, zadek ho bolel od tvrdé lavice, a aby mu utekl čas, povídal si s poměrně nadprůměrným tulákem. Byl to mladý tesař, měl košili s vázankou a toulal se, jak říkal, protože mu chybělo náradí. Držel se trochu stranou od ostatních tuláků a považoval se spíše za nezávislého člověka než za potulného žebračka. Měl také literární choutky a z kapsy mu koukal výtisk Quentina Durwarda. Řekl mi, že nikdy nejde do spiku, pokud ho tam nezažene hlad, a že raději spí pod živými ploty nebo ve stohu. Jednou také strávil několik týdnů na jižním pobřeží; přes den žebrol a v noci přespával v altánech na pláži.

Bavili jsme se o tuláckém životě. Kritizoval systém, který tuláka nutí, aby strávil čtrnáct hodin denně ve spiku a dalších deset hodin pochodováním a skrýváním se před policií. Vyprávěl mi o svém případě – šest měsíců žil na státní útraty za to, že zatoužil po náradí v ceně několika liber. Pěkná blbost, říkal.

Pak jsem mu řekl o plýtvání jídlem v kuchyni chudobince a co si o tom myslím. A v tu chvíli se tón jeho hlasu okamžitě změnil.

Viděl jsem, že se v něm probudil nájemce kostelních lavic, který dřímá v každém anglickém dělníkovi. I když stejně jako ostatní umíral hladu, najednou viděl důvody, proč to jídlo museli vyhodit místo toho, aby ho dali tulákům. Přísně mě napomenul.

„Musí to tak dělat,“ řekl. „Kdyby tato místa byla příliš pohodlná,

shromažďovala by se v nich spodina z celé země. Jenom špatné jídlo udrží všechno to bahno vně. Tihle tuláci, kteří jsou tady, jsou jenom příliš líní, aby pracovali; to je to jediné, co s nimi je. Nemá cenu dodávat jim odvahu. Je to spodina.“

Uvedl jsem řadu důvodů, abych mu dokázal, že nemá pravdu, ale on neposlouchal. Stále opakoval:

„Tady těch tuláků ti vůbec nemusí být líto – je to spodina. Nemůžeš je posuzovat podle stejných měřítek jako sebe nebo mne.

Je to spodina, jenom spodina.“

Zaujal mě jemný způsob, jakým se distancoval od „tady těch tuláků“. Už se toulal šest měsíců, ale zdálo se, že si myslí, že v očích Hospodina tulákem není. Umím si představit, že existuje spousta tuláků, kteří děkují Bohu, že nejsou tuláky. Jsou jako turisté, kteří vyprávějí jedovaté historky o turistech.

Tři hodiny se strašně vlekly. V šest jsme dostali večeři a zjistili jsme, že vůbec není k jídlu; chléb, už ráno dost zatvrdlý (nakrájeli ho v sobotu večer), byl teď tvrdý jako lodní suchary. Naštěstí ho potřeli vypečeným tukem a my ten tuk stírali a jedli samotný; bylo to lepší než nic. Ve tři čtvrtě na sedm nás poslali spát. Přicházeli noví tuláci, a aby se tuláci z různých dnů nepomíchali (vedení spíku se bálo infekčních onemocnění), dali nové tuláky na cely a nás do společných ložnic. Naše ložnice vypadala jako stodola; bylo v ní třicet postelí namačkaných na sebe a škopek, který měl sloužit jako společný nočník. Odporně to tu smrdělo a starší muži celou noc kašlali a vstávali. Ale protože nás bylo tolik pohromadě, místnost se zahřála, a tak jsme se trochu vyspali.

Rozprchli jsme se v deset ráno po nové lékařské prohlídce; každý dostal na oběd kus chleba se sýrem. William a Fred – bohatí, protože měli šilink – narazili chleba na plot spíku; říkali, že na protest. Byl to už druhý spike v Kentu, kde pro ně byla jejich vlastním přičiněním horká půda, a oni sami to považovali za výborný vtip. Na tuláky to byly šťastné povahy. Náš idiot (v každé skupině tuláků je nějaký idiot) řekl, že je příliš unaven na to, aby šel dál, a držel se plotu, až ho tulácký starosta musel sundat a nakopnout, aby odtáhl. Zamířili jsme s Paddym na sever do Londýna. Většina ostatních pokračovala do Ide Hillu; říkalo se, že je to nejhorší spike v Anglii.

Bylo zase příjemné podzimní počasí a na silnici byl klid; projelo jenom několik aut. Po spíku, který byl cítit směsí potu, mýdla a kanálu, nám vzduch voněl po růžích. Zdálo se, že jsme jediní dva tuláci na světě. Pak jsem za sebou uslyšel rychlé kroky a volání.

Byl to Scotty, tulák z Glasgowa, který za námi s funěním utíkal.

Vytáhl z kapsy rezavou plechovku. Mile se usmíval jako někdo, kdo splácí svůj dluh.

„Vem si, kámo,“ řekl srdečně. „Dlužím ti pár špačků. Včera si mně dal zakouřit. Tulácký starosta mi vrátil moji pikslu, dyž sme ráno odcházeli. Dobrý skutek si zaslouží oplátku – vem si.“

A dal mi do ruky čtyři promočené, zkroucené, odporné nedopalky.

XXXVI

CHTĚL BYCH SEPSAT několik obecných poznámek o tulácích. Když o tom člověk začne přemýšlet, uvědomí si, že tuláci jsou podivný produkt doby a že stojí za to trochu se nad nimi zamyslet. Je zvláštní, že by určitá skupina lidí, která má několik desítek tisíc členů, měla pochodovat Anglií sem a tam jako věční židé.

Ale ačkoli si ten případ zaslouží určitou pozornost, člověk se jím nemůže začít zabývat, dokud se nezbaví určitých předsudků.

Tyto předsudky vycházejí z názoru, že každý tulák je ipso facto ničema. V dětství nás učili, že tuláci jsou lumpové a v důsledku toho jsme si v mysli vytvořili obraz vzorového či typického tuláka – odpudivého, do určité míry nebezpečného stvoření, které by raději zemřelo, než by pracovalo nebo než by se umylo, a které má zájem jenom žebrot, chlastat a vykrádat kurníky. Tato tulácká příšera nemá se skutečným životem společného nic víc než hrozivý Číňan z novinových seriálů, ale velice těžko se jí zbavujeme. Už samotné slovo „tulák“ navozuje tuto představu. A víra v ni zakrývá skutečné problémy tuláctví.

Vezměme základní otázku tuláctví: Proč vůbec tuláci existují? Je to zvláštní, ale velice málo lidí ví, co člověka přiměje, aby se stal tulákem. A vzhledem k víře v tuláckou příšeru si lidé představují ty nejpodivnější příčiny. Říká se například, že se tuláci toulají, aby se vyhnuli práci, aby mohli snadněji žebrot, aby mohli vyhledávat příležitosti ke zločinu, nebo dokonce proto – to je ten nejméně pravděpodobný důvod –, že se jim tuláctví líbí. V kriminologických knihách jsem se vždy dočetl, že tuláctví je atavismus, návrat k nomádkému, kočovnému období lidského vývoje. A přitom naprosto zřejmý důvod tuláctví přímo bije do očí. Tulák samozřejmě není atavismem z nomádkých dob – zrovna tak by se dalo říct, že atavismem je i obchodní cestující. Tulák se netoulá, protože se mu to líbí, ale ze stejného důvodu, z jakého v Anglii jezdí auta vlevo; protože existuje zákon, který ho k tomu nutí. Člověk bez prostředků, pokud nepobírá sociální dávky, najde jedinou pomoc v útulcích pro bezdomovce, a protože ho každý takový útulek přijme pouze na jednu noc, je automaticky

udržován v pohybu. Je tulákem, protože vzhledem k zákonům má jinak na vybranou už jenom smrt hladem. Ale lidé byli vychováni ve víře v tuláckou příšeru, a tak si raději myslí, že pro tuláctví musí existovat nějaký víceméně darebácký důvod.

Ve skutečnosti skoro celá tulácká příšera vezme za své, když se na to podíváme blíže. Vezmeme obecně přijatou představu, že tuláci jsou nebezpečná individua. I bez jakýchkoli zkušeností se dá a priori říct, že jenom velice málo tuláků je nebezpečných, protože pokud by byli nebezpeční, zacházelo by se s nimi podle toho. Útulek pro bezdomovce přijme často na jednu noc i stovku tuláků a starají se o ně nanejvýš tři vrátní. Stovku násilníků by tři neozbrojení muži nezvládli. Opravdu, když člověk vidí, jak se tuláci nechají buzerovat zaměstnanci chudobince, je zřejmé, že jsou to ta nejposlušnější zlomená stvoření, jaká si lze vůbec představit. Nebo vezmeme představu, že všichni tuláci jsou opilci – ta představa je směšná už na první pohled. Mnoho tuláků by nepochybně pilo, kdyby měli tu možnost, ale už sama podstata věci takovou možnost vylučuje. V tuto chvíli je v Anglii pouhá pinta vybledlé vodnaté tekutiny zvané pivo za sedm pencí. Pokud by se tím chtěl člověk opít, stálo by ho to alespoň dva a půl šilinku, a člověk, který může často utratit dva a půl šilinku, není rozhodně žádný tulák. Představa, že tuláci jsou nestydatí sociální paraziti („siláci, kteří se štítí práce“), není úplně nepodložená, ale platí jen v malém procentu případů. Záměrné cynické příživnictví, o jakém se dočtete v Londonových knihách o amerických tulácích, neodpovídá anglické povaze. Angličané jsou národem, který je pronásledován svým svědomím a který má silně vyvinutý cit pro hříšnost chudoby. Člověk si nedovede představit průměrného Angličana, který by se záměrně stal příživníkem, a tato národní vlastnost se nezmění, ani když někoho vyhodí z práce. Opravdu, když si člověk uvědomí, že tulák je jenom spoluobčan, který je nezaměstnaný a kterého zákony přinutily, aby žil jako tulák a vagabund, pak tulácká příšera zmizí. Samozřejmě netvrdím, že většina tuláků má dokonalý charakter; pouze tvrdím, že to jsou normální lidské bytosti, a pokud jsou horší než jiní lidé, pak je to důsledek a nikoli příčina jejich způsobu života.

Z toho plyne, že postoj „mají, co chtěli“, se kterým se obvykle k tulákům přistupuje, není o nic spravedlivější, než by byl vůči mrzákům a invalidům. Když si to člověk uvědomí, začne si představovat, co by sám dělal na místě tuláka, a trochu porozumí tomu, o jaký život tu jde. Je to mimořádně jalový, palčivě nepříjemný život. Popsal jsem útulky pro bezdomovce – obvyklou náplň dne tuláka –, ale existují tři zvláštní druhy zla, u kterých se musíme zastavit.

Prvním je hlad, který je téměř obecným osudem tuláků. V útulku dostávají dávky, které nejspíš ani nemají být dostatečné, a cokoli dalšího si musí získat žebrotou – tedy porušením zákonů. Výsledkem je, že téměř každý tulák má podlomené zdraví z podvýživy; abychom se o tom přesvědčili, stačí se jenom podívat na muže, kteří se řadí před kterýmkoli útlkem. Druhé největší zlo tuláckého života – na první pohled to tak nevypadá, ale opravdu patří na dobré druhé místo – je to, že nemá naprosto žádný styk s ženami. Tento bod vyžaduje, abych ho rozvedl.

Tuláci jsou odříznuti od žen v první řadě proto, že na jejich společenské úrovni jich žije jen velmi málo. Člověk by si představoval, že mezi lidmi, kteří zůstali bez prostředků, budou obě pohlaví zastoupena stejně jako kdekoli jinde. Ale tak tomu není; ve skutečnosti se dá říct, že pod určitou úrovní je společnost výlučně mužská. Následující údaje z nočního sčítání ze

13. února 1931, které zveřejnila Rada londýnského hrabství, ukazují poměr mužů a žen bez prostředků:

Na ulici strávilo noc: 60 mužů, 18 žen.

V přístřešcích a domech, které nemají statut noclehárny:

1057 mužů, 137 žen.

V kryptě kostela sv. Martina v polích: 88 mužů, 12 žen.

V útulcích pro bezdomovce a v ubytovnách, které patří Radě:

674 mužů, 15 žen.

Z těchto čísel je vidět, že poměr mužů a žen závislých na charitě je asi deset ku jedné. Pravděpodobným důvodem bude, že nezaměstnanost postihuje ženy méně než muže; v krajní nouzi se každá slušná žena případně může připoutat k nějakému muži. Pro tuláka z toho plyne, že je odsouzen k trvalému celibátu. Jistě není třeba říkat, že pokud tulák nenajde ženu na své úrovni, ty o něco výše – třeba jen o trošičku výše – jsou pro něho stejně vzdálené jako měsíc. Nemá cenu, abych pro to uváděl důvody; není ale žádných pochyb, že se ženy nikdy, nebo téměř nikdy nesníží k mužům, kteří jsou mnohem chudší než ony samy. Tulák proto žije v celibátu od chvíle, kdy se začne toulat. Nemá naprosto žádnou naději, že bude mít manželku, milenkou nebo jakoukoli jinou ženu kromě prostitutky, a i to velice zřídka, jen když si může dovolit utratit několik šilinků.

Je jasné, jaké to má důsledky: například homosexualitu a občasné znásilnění. Ale ještě horší je ponížení muže, který ví, že ho ani nepovažují za způsobilého pro manželství. Sexuální pud, aniž ho jakkoli zdůrazňují, patří mezi

základní pudy, a pokud člověk v této oblasti hladoví, může to být téměř stejně demoralizující jako skutečný hlad. Zlo chudoby není ani tak v tom, že člověk kvůli ní trpí, jako v tom, že ho fyzicky i duševně ničí. A není pochyb, že sexuální hladovění přispívá k tomuto rozkladnému procesu. Tulák je odříznut od celého ženského pokolení a má proto pocit, že je degradován na úroveň mrzáků a bláznů. Žádné ponížení nemůže mužům více podkopat jejich sebeúctu.

Dalším zlem tuláckého života je zvýšená nečinnost. V našich zákonech o potulce je to zařízeno tak, že když tulák nepochoduje, sedí někde v cele; nebo v mezidobí leží na zemi a čeká, až mu otevřou útulek. Je jasné, že je to deprimující a demoralizující způsob života, zejména pro lidi bez vzdělání.

Kromě toho bych mohl jmenovat další desítky zlých drobností; uveďme alespoň jednu z nich – nepohodlí, které je neoddělitelné od tuláckého života. Je třeba si uvědomit, že průměrný tulák nemá jiné šaty než ty, které má na sobě, nosí boty, které mají jinou velikost, a po celé dlouhé měsíce se neposadí na židli. Přitom je však důležité, že všechno to utrpení tuláků je naprosto k ničemu.

Prožívají neskutečně nepříjemný život a prožívají ho naprosto bezúčelně. Ve skutečnosti by nikdo nedokázal vymyslet prázdnější a zbytečnější rutinu, než pochodování od vězení k vězení a trávení možná osmnácti hodin denně na cestě a v cele. V Anglii určitě existuje přinejmenším několik desítek tisíc tuláků. Každý den spotřebují bezpočet joulů energie, která by stačila na zorání tisíců hektarů, na vybudování kilometrů silnic, postavení desítek domů – a to na pouhé neužitečné chození. Každý den promarní dohromady možná až deset let zíráním do zdí svých cel. Každý z tuláků stojí společnost alespoň libru týdně a nic jí za to nevrací. Pokračuje stále dokola v nekonečné nudné hře na škatule škatule hejbejte se, která nemá žádný smysl, a nikdo se ani nedomnívá, že by nějaký smysl mít měla. Zákon to všechno udržuje v chodu a my jsme si na to už tak zvykli, že nás to ani nepřekvapuje. Je to však velmi hloupé.

Pokud připustíme, že život tuláků nemá smysl, vyvstává otázka, jestli se dá něco podniknout, aby se zlepšil. Samozřejmě by to šlo, například udělat útulky trochu obyvatelnější, a v některých případech se to i děje. Během posledního roku se některé útulky pro bezdomovce zlepšily – pokud jsou zprávy pravdivé, pak k nepoznání – a mluví se o tom, že totéž proběhne ve všech ostatních. Ale to neřeší jádro problému. Problém je, jak udělat ze znučeného živořícího tuláka lidskou bytost, která si bude sama sebe vážit. Pouhým zvýšením komfortu toho nedocílíme. I kdyby útulky byly najednou opravdu přepychové (a to se nikdy nestane), život tuláka bude stejně promarněn. Stále to bude žebrák, který bude odříznut od manželství a rodinného života, a společnost ho bude považovat za

ztroskotance. To, co je třeba udělat, je pozvednout ho z chudoby, a to je možné pouze tak, že mu najdeme práci – nikoli pouze práci pro práci, ale práci, která mu bude svým přínosem působit radost. V současné době ve většině útulků tuláci vůbec nepracují. Svého času museli za stravu lámat kámen, ale skončilo to tím, že nalámali dost kamene na léta dopředu a připravili o práci kameníky. Nyní jsou udržováni v nečinnosti, protože pro ně zdánlivě žádná práce neexistuje. Přitom se nabízí způsob, jak je nechat dělat něco užitečného: každý chudobinec by mohl provozovat malé hospodářství nebo alespoň zahrádku, kde by se pěstovala zelenina do kuchyně, a každý schopný tulák, který se ohlásí, by tam musel jeden den pilně pracovat. Potraviny, které by se v hospodářství vyprodukovaly, by mohly být použity k nasycení tuláků; přinejhorším by to bylo lepší než ta odporná dieta o chlebu, margarínu a čaji. Útulky samozřejmě nikdy nemohou být soběstačné, ale mohou se k tomu velmi přiblížit a z dlouhodobého pohledu by se to pravděpodobně zúročilo. Je třeba mít na paměti, že v současné době jsou tuláci pro stát do takové míry odepsaní, že to už asi ani víc není možné, protože nejen že nepracují, ale mají takovou stravu, která nutně podlamuje jejich zdraví; stát tedy ztrácí jak životy, tak peníze. Systém, který by tuláky slušně nakrmil a donutil je, aby si alespoň část své stravy sami vypěstovali, by stál alespoň za pokus.

Lze namítnout, že hospodářství nebo dokonce zahradu nelze provozovat na základě příležitostné práce. Ale neexistuje žádný skutečný důvod, proč by tuláci měli zůstat v každém útulku pouze na jednu noc; mohli by zůstat celý měsíc nebo dokonce rok, kdyby tam pro ně byla nějaká práce. Neustálé přesouvání tuláků je něco naprosto umělého. V současné době tulák, kterého je třeba živit, představuje výdaje, a proto je snahou každého chudobince postrčit ho o krok dále; odtud pramení pravidlo, že může zůstat pouze na jednu noc. Jestliže se během jednoho měsíce vrátí zpět, je mu za trest na týden omezen pohyb, a protože je to úplně totéž jako být ve vězení, tulák se samozřejmě stále přesouvá. Ale kdyby pro chudobince představoval pracovní sílu a kdyby chudobinec pro něho znamenal vydatné jídlo, bylo by to něco úplně jiného.

Chudobinec by se přeměnil na částečně soběstačnou organizaci a tuláci, kteří by se tu a tam usadili podle toho, jestli by je tam potřebovali, by přestávali být tuláky. Dělal by něco, co je poměrně užitečné, dostávali by slušné jídlo a žili by usdlým životem. Kdyby ten systém dobře pracoval, mohli by dokonce do určité míry přestat být považováni za žebráky a mohli by se oženit a zaujmout vážené místo ve společnosti.

To jsou pouze hrubé rysy této myšlenky, ke které existuje samozřejmě i

řada výhrad. V každém případě je to však návrh způsobu, jak zlepšit postavení tuláků, aniž by vznikala nová břemena sociálních dávek. A opravdové řešení se musí v každém případě ubírat tímto směrem. Protože na otázku, co dělat s muži, kteří jsou podvyživení a nečinní, se automaticky vnucuje odpověď: nechat je, aby si stravu vypěstovali sami.

XXXVII

NĚKOLIK SLOV O TOM, jaké mají bezdomovci v Londýně možnosti noclehu. V současné době je v Londýně prakticky vyloučené získat postel v jakékoli necharitativní organizaci za méně než sedm pencí za noc. Jestliže si nemůžete dovolit sedm pencí za noc, musíte se spokojit s jedním z následujících náhradních řešení:

1. Nábřeží. Toto je zpráva o spaní na nábřeží, kterou mi poskytl Paddy:

„Na nábřeží je hlavní, abys šel spát brzo. Musíš si najít lavičku do osmi hodin, protože je jich tu málo a vobčas sou všechny plný. A musíš se snažit hned usnout. Po dvanáctý už je na spaní moc zima a ve čtyry ráno tě vyhoděj policajti. Ale není zas tak lehký usnout, protože ti za hlavou celou dobu rachotěj tramvaje a ze střech za řekou ti blikaj do vočí reklamy. A ta zima je strašná. Ty, co tam spěj, se normálně přikrejou novinama, ale moc to nepomůže. Musíš mít strašný štěstí, abys moh spát aspoň tři hodiny.“

Spal jsem na nábřeží a zjistil jsem, že to odpovídá Paddyho popisu. Je to ale mnohem lepší, než nespát vůbec, což je alternativa v případě, že zůstanete přes noc na ulici kdekoli jinde než na nábřeží. Podle londýnských zákonů si smíte v noci sednout, ale když policie vidí, že sedíte, musí vás vyhnat; nábřeží a jedno nebo dvě zákoutí (jedno je za divadlem Lyceum) představují zvláštní výjimky. Tento zákon je nechutná schválnost.

Uvádí se, že jeho smyslem je ochránit lidi před smrtí prochladnutím; ale jestliže někdo nemá kam jít a má zemřít zimou, pak je jasné, že umře, ať už spí, nebo je vzhůru. V Paříži žádný takový zákon neexistuje. Tam spí lidé po desítkách pod mosty Seiny, ve vchodech, na lavičkách na náměstí, u větracích šachet z metra, a dokonce uvnitř ve stanicích metra. Nikomu to nijak zvlášť neškodí. Nikdo nestráví noc na ulici, pokud se tomu může vyhnout, a když už se rozhodne zůstat venku, mohlo by se mu klidně dovolit spát, pokud to zvládne.

2. Dvoupencový převis. Ten se řadí o něco výše než nábřeží. Ve dvoupencovém převisu sedí nocležníci v řadě na lavičce; před nimi je natažené lano a oni se přes ně naklánějí jako přes plot.

Člověk, kterému se vtipně říká komorník, v pět ráno to lano přeřízne. Já

tam nikdy nebyl, ale Bozo tam chodil často. Ptal jsem se ho, jestli někdo vůbec v takové poloze usne, a říkal, že je to pohodlnější, než jak to vypadá – v každém případě lepší než holá zem. V Paříži existují také podobné přístřešky, ale místo dvou pencí se tam platí jenom dvacet pět centimů (půl pence).

3. Coffin, rakev, noc za čtyři pence. V rakvi se spí v dřevěné bedně s plachtou na přikrytí. Je tam zima a nejhorší jsou štěnice – protože jste v bedně, nemůžete před nimi utéct.

Následují noclehárny, kde se poplatky pohybují v rozmezí od sedmi pencí do šilinku a jedné pence. Nejlepší z nich jsou Rowton Houses, kde se platí šilink, za který dostanete kóji sami pro sebe a můžete používat prvotřídní umývárny. Můžete si také připlatit dvě pence za „speciál“, což je v podstatě hotelové ubytování. Rowton Houses jsou honosné budovy a jedinou námitkou proti nim je přísná disciplína, ke které patří předpisy zakazující vaření, hraní karet atd. Asi nejlepší reklamou pro Rowton Houses je skutečnost, že jsou stále naplněny k prasknutí.

Také Bruce Houses za šilink a penci jsou vynikající.

Co se týče čistoty, následují ubytovny Armády spásy, které stojí sedm nebo osm pencí. Navzájem se liší (byl jsem v jedné nebo ve dvou, které byly špinavé jako obyčejné noclehárny), ale většinou jsou čisté a jsou v nich dobré koupelny; za vykoupaní si ale musíte připlatit. Za šilink můžete mít kóji. Ve společných noclehárnách jsou pohodlné postele, ale je jich tam příliš mnoho (zpravidla alespoň čtyřicet v místnosti) a jsou tak blízko u sebe, že je nemožné strávit klidnou noc. Četná omezení zavánějí vězením a dobročinností. Ubytovny Armády spásy se zamlouvají pouze lidem, kteří staví čistotu nade vše ostatní.

Po nich následují obyčejné noclehárny. Je jedno, jestli zaplatíte sedm pencí nebo šilink, všechny jsou zatuchlé a hlučné a postele jsou v nich všude stejně špinavé a nepohodlné. Vyvažuje to volná liberální atmosféra, která v nich panuje, a teplé domácí kuchyně, kde si člověk může pohovět v kteroukoli denní i noční dobu. Jsou to odporné brlohy, ale do určité míry umožňují společenský život. Všeobecně se říká, že ubytovny pro ženy jsou horší než ubytovny pro muže. Existuje velmi málo zařízení, kde ubytují manželské páry; ve skutečnosti není neobvyklé, jestliže muž-bezdomovec spí v jedné ubytovně a jeho žena v jiné.

V současné době žije v Londýně ve společných noclehárnách minimálně patnáct tisíc osob. Pro svobodného muže, který si vydělá dvě libry týdně nebo ještě méně, jsou noclehárny velkou vymožeností. Stěží by tak levně pořídil zařízený pokoj a noclehárna mu zdarma poskytuje topení, jakous takous

umývárnu a velkou společnost. Špína je přitom menším zlem. Skutečnou závadou nocleháren je skutečnost, že tam člověk platí, aby se vyspal, a přitom se tam nedá pořádně spát. Všechno, co člověk za své peníze dostane, je postel, která je sto šedesát sedm centimetrů dlouhá a sedmdesát šest centimetrů široká, má tvrdou vypouklou matraci a polštář, který je jako špalek dřeva, a je přikrytá jednou bavlněnou pokrývkou a dvěma šedými páchnoucími prostěradly.

V zimě tam jsou přikrývky, ale nikdy jich není dost. A tato postel je v místnosti, kde nikdy není méně než pět postelí, ale někdy je jich i padesát nebo šedesát; ty jsou od sebe vzdálené necelý metr. Samozřejmě že se za takových podmínek nikdo nemůže pořádně vyspat. Takovým způsobem jsou lidé namačkáni už jenom v kasárnách a v nemocnicích. Ve veřejných odděleních nemocnic nikdo ani nedoufá, že by se dobře vyspal. V kasárnách jsou vojáci namačkáni, ale mají dobré postele a jsou zdraví; v ubytovnách mají skoro všichni nocležníci chronický kašel a velké množství jich má urologické potíže, kvůli kterým musí vstávat několikrát za noc. Výsledkem je neustálý randál, který znemožňuje spaní. Jak jsem vypožadoval, nikdo se v ubytovně nevyspí více než pět hodin za noc – je to hnusná lumpárna, když člověk zaplatil sedm pencí i více.

Leccos by se dalo dokázat pomocí zákonů. V současné době existují všechny možné vyhlášky Rady londýnského hrabství o noclehárnách, ale žádná nebyla sepsána v zájmu nocležníků. Rada pouze vyvinula úsilí, aby zakázala pití alkoholu, hazardní hry, rvačky atd. atd.

Žádná vyhláška neříká, že by postele v noclehárnách měly být pohodlné. To by se dalo velice snadno prosadit – mnohem snáz než například omezení hazardních her. Majitelé ubytoven by měli být donuceni poskytovat odpovídající ložní prádlo a lepší matrace, a zejména rozdělit společné noclehárny na kóje. Je lhostejné, jak malé ty kóje jsou; důležité je, že člověk může být během spaní o samotě. Pokud by těchto pár změn bylo striktně nařízeno a vyžadováno, obrovsky by to změnilo situaci. A přitom není nemožné, aby ubytovny poskytovaly přiměřené pohodlí za běžné ceny. V croydonské městské noclehárně, kde se platí pouze devět pencí, mají oddělené kóje, dobré postele, židle (na noclehárnu nevídaný luxus) a kuchyně je tam v přízemí místo ve sklepě.

Neexistuje žádný důvod, proč by každá devítipencová noclehárna nemohla dosáhnout stejné úrovně.

Majitelé ubytoven by byli samozřejmě jako jeden muž proti jakýmkoli zlepšením, protože jim jejich dnešní obchody přinášejí obrovské zisky. Průměrná ubytovna vybere za noc pět až deset liber, nemá žádné nedobytné pohledávky

(spaní na dluh je přísně zakázáno) a kromě nájemného jsou náklady malé. Každé zlepšení by znamenalo menší hustotu nocležníků, a tedy menší zisk. Vynikající městská noclehárna v Croydonu však ukazuje, jak dobře může být člověk obsloužen za devět pencí. Několik správně zaměřených zákonů by takové podmínky zobecnilo. Když už se úřady budou vůbec noclehárnami zabývat, měly by začít tím, jak je udělat pohodlnější, a ne hloupými omezeními, která by v hotelu nikdo nepřipustil.

XXXVIII

KDYŽ JSME OPUSTILI spike v Lower Binfieldu, vydělali jsme si s Paddym dva a půl šilinku pletím a zametáním čísi zahrádky, zůstali jsme přes noc v Cromley, a pak jsme se vydali na cestu zpátky do Londýna. Asi o dva dny později jsem se s Paddym rozloučil. B. mi půjčil další dvě libry, a protože jsem měl vydržet už jenom osm dní, mé potíže tím skončily. Ukázalo se, že můj slabomyslný pacient je horší, než jsem předpokládal, ale nebylo to tak špatné, abych znova zatoužil po spiku nebo po Auberge de Jehan Cottard.

Paddy se vydal do Portsmouthu, kde měl přítele, který mu možná sehnal práci, a já ho od té doby neviděl. Nedávno mi někdo říkal, že ho srazilo auto a zemřel, ale snad si ho můj informátor spletl s někým jiným. Před třemi dny jsem dostal zprávu o Bozovi. Je ve Wandsworthu – dostal čtrnáct dní za žebrotu. Myslím si, že mu vězení příliš nevádí.

Tady můj příběh končí. Je to celkem jednoduchý příběh a já mohu jen doufat, že vás zaujal podobně jako třeba nějaký cestopis.

Přinejmenším mohu říci: Tady je svět, který na vás čeká, jestli někdy skončíte bez peněz. Jednou chci ten svět prozkoumat důkladněji. Rád bych poznal lidi, jako byli Mario a Paddy a žebravý Bill, důvěrněji, a ne jen z náhodných setkání; chtěl bych pochopit, co se skutečně odehrává v duších plongeů a tuláků a lidí, kteří spí na nábřeží. Zatím mám pocit, že jsem viděl jenom okraj bídy.

I tak mohu poukázat na pár věcí, které jsem se naučil, když jsem byl na dně. Už nikdy si nebudu myslet, že všichni tuláci jsou ožralí lotři, nebudu očekávat, že nějaký žebrák bude vděčný, když mu dám penci, ani nebudu překvapen, že nezaměstnaní ztrácejí energii; už nebudu přispívat na Armádu spásy, nedám své šaty do zastavárny, neodmítnu reklamní leták, ani si nevychutnám jídlo v přepychové restauraci. To je začátek.

Z anglického originálu *Down and Out in Paris and London* vydaného nakladatelstvím Penguin Books v Londýně roku 1989 přeložili Hana a Vladimír Rogalewiczovi. Obálku navrhl Petr Palarčík.

Typograficky upravila Jaroslava Slavíková. Vydalo nakladatelství Votobia v Olomouci roku 1996. Vydání druhé, ve Votobii první.

ISBN 80-7198-122-2